

ספריי — אוצר החסידים — ליובאוויטש

אוצר החכמה

דברי ימי הרבנית רבקה

אוצר החכמה

זי"ע נבג"מ
שניאורסאהן

אח"י 1234567

מרשימות כבוד קדושת

אדמו"ר יוסף יצחק

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע
שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת
"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים ושלש לבריאה

מאה שנה להולדת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח

מפתח כללי

פתח דבר	3
הקדמה	5
דברי ימי הרבנית רבקה	א-פ

הוספות:

א. פקסמיליות	פב
ב. אגרת הרבנית רבקה מחנוכה תרע"ד	פו
ג. מיומן כ"ה מנחם-אב תרע"ד	פט
ד. מרשימת תרצ"ג אודות כ"ק אדמו"ר מהר"ש	צד
ה. לקט עניינים וסיפורים אודות הרבנית רבקה	צט

מפתחות

מפתח אנשים	קכב
מפתח מקומות	קכח

Divrey Yemey Harabonis Rivkah

by Rabbi Yosef Yitzchak Schneersohn
of Lubavitch - 1880-1950

Copyright © 2003

"Kehot" Publication Society
770 Eastern Parkway, Brooklyn, New York 11213

All rights reserved, Including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form, without prior permission, in writing, from the publisher, except by a reviewer who wishes to quote brief passages.

ISBN 0-8266-6032-2

עומד והוכן לדפוס ע"י אברהם ישעי' בן סלוח

ב"ה.

פתח דבר

לקראת יו"ד שבט, שנת התשעים (תרע"ד - תשס"ג) להסתלקות הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע - אשת כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע - הננו מוציאים לאור את רשימת "דברי ימי הרבנית רבקה זי"ע נבג"מ"¹.

הרשימה נכתבה על-ידי נכדה כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע - שאף יום ההילולא שלו חל ביו"ד שבט² - שהחל בכך כחצי שנה אחר הסתלקותה (ביום ב' אלול).

הרשימה שלפנינו - לא שלמה - נדפסת מ(צילום) כתב-יד מעתיק, אשר מונח בגנזי אוצרותיו של כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שהתגלו בשנים האחרונות. לחלק גדול ממנה רשימת תיקונים השמטות והוספות, ונמצאת תחת-ידינו בכתב-יד-קודש (צילום)³.

רשימה זו פורסמה לראשונה בהמשכים בשבועון "בית משיח", גליונות 214-223 (ה' שבט - י"א ניסן ה'תשנ"ט), ולתועלת הקוראים חולקה ע"י המו"ל לקטעים, בתוספת הערות בשולי-הגליון ותרגום ללשון-הקודש של הקטעים שנכתבו באידיש⁴.

0000000

1) נוסח זה מופיע ברישום בכתב-יד-קודש כ"ק אדמו"ר מה"מ המונח ביחד עם העתק הרשימה (ראה צילום בע' 5).

2) ולהעיר:

א. כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע נהג לומר קדיש על זקנתו - ראה יומנו הנדפס במבוא לספר השיחות תרפ"ח-תרצ"א ע' נה.

ב. בשיחת שבת פרשת בשלח י' שבט תשכ"ז סיפר כ"ק אדמו"ר מה"מ: ביום הסתלקותה ראו על כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שהינו טרוד ביותר, שלא בערך לאחריות שהוטלה עליו בטיפול בכל עניני הקבורה, וביארו חסידים, שטרדה זו קשורה לעובדה שביום זה, כעבור שנים, הייתה גם הסתלקותה ("שיחות קודש", ברוקלין תשמ"ה, ע' 291 - וראה שם בהמשך השיחה).

3) בפרטיות אודות ההעתקה והתיקונים - ראה בהקדמה לספר.

4) תרגום הרשימה לאנגלית פורסם בהמשכים ב"בית משיח" גליונות 222-240 (ב' ניסן - כ"ד מנ"א ה'תשנ"ט), ונדפס אח"כ בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ברוקלין, תשס"א).

בהוצאה זו נדפסו גם - בשולי הגליון - קטעים המופיעים רק במהדורה הראשונה⁵ ונוספו ציונים והערות.

כהקדמה לרשימה זו בא תיאור קצר על כתיבת הרשימה ועריכתה ע"י כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע.
אוצר החכמה
 כהוספה באו:

- (א) צילומים, תמונות ורישומים הקשורים לרשימה זו.
- (ב) אגרת שכתבה הרבנית רבקה נ"ע כחודש לפני הסתלקותה.
- (ג-ד) קטעים מרשימות נוספות של כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, הקשורים מפאת תוכנם לרשימתו אודות זקנתו הרבנית נ"ע.
- (ה) ליקוט קצר אודותי, על-פי רשימות, אגרות ושיחות רבותינו נשיאינו⁶.
- (ו) מפתח אנשים ומקומות.

כל הנ"ל נערך והוכן לדפוס ע"י הרה"ת ר' שלום יעקב שי' חזן והרה"ת ר' שמואל שי' קראוס.

ויהי רצון שבעמדנו בימים הסמוכים ליו"ד-י"א שבט - התחלת הנשיאות של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח⁷ - נזכה תיכף ומיד ממש להתגלותו בגאולה האמיתית והשלימה, והוא יגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו הקדושה, אמן כן יהי רצון.
 מערכת "אוצר החסידים"

ג' שבט, ה'תשס"ג

ברוקלין נ"י.

מאה שנה להולדת כ"ק אדמו"ר מה"מ

(5) וזאת על יסוד הוראת כ"ק אדמו"ר מה"מ, בכמה הזדמנויות, שיש להדפיס גם עניינים שנרשם עליהם במפורש שאין צריך להעתיקם (ראה: "התוודויות" תשמ"ב ע' 2060 ואילך, תשמ"ג ע' 934, תשמ"ה ע' 73).

(6) חלקם כבר לוקטו בספר "עטרת מלכות" (כפר חב"ד, תשנ"ח), ושם גם מסיפורי חסידים אודותי.

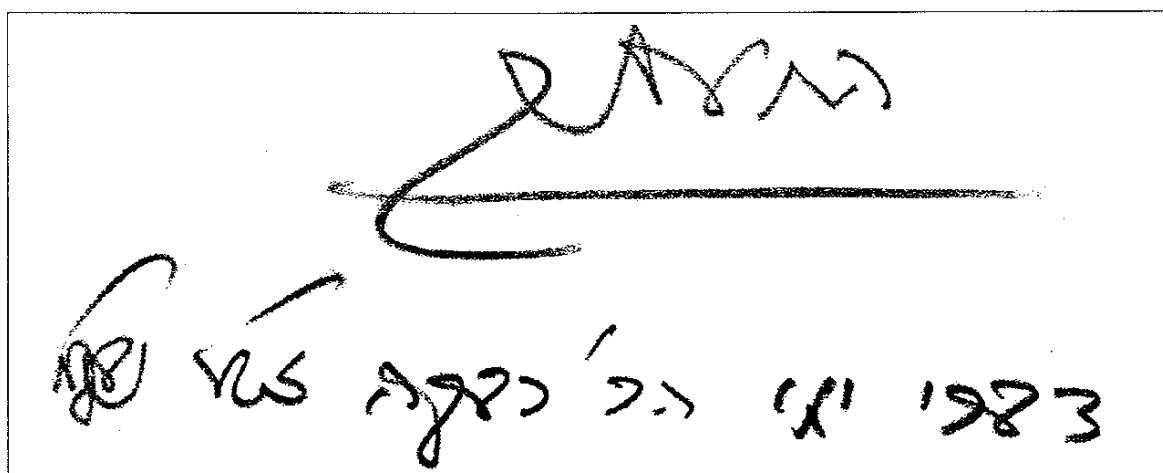
(7) ראה ספר השיחות ה'תשנ"ב חלק ב ע' 348 ואילך, וראה גם אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א חלק ג אגרת תקעג-ה - בקשר לב' ניסן.

הקדמה

תאריך תחילת כתיבת הרשימה על-ידי כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע מפורש בתחילתה¹: "מני אז [נסתלקה] (יו"ד שבט) עד היום (ב' שופטים ב' אלול)". בהמשך הרשימה מוזכרת פעמיים שנת תרע"ד², וסביר שנסתיימה הכתיבה באותו חודש – אלול.

כיסוד להדפסת הרשימה שלפנינו שימש צילום ממחברת,

– אלי' מצורף פתק בו רשם כ"ק אדמו"ר מה"מ בכתב-יד-קודש: "דברי ימי הר' רבקה זי"ע נבג"מ", ומעל רישום זה רשם: "הועתק"³ –

אוצר החכמה
1234567

כתובה בכתב-יד מעתיק, אשר זהותו עדיין אינה ברורה. העתקה זו נעשתה על-פני 59 עמודים, כאשר בכל עמוד נדפסו סימני שורות (20 שורות לעמוד).

בכמה מקומות השאיר המעתיק מקום ריק, כנראה מפני שלא יכל לפענח את המופיע בכתב-יד-קודש.

משפטים שונים, שמתוכנם עולה שנועדו לשמש ככותרות, מופיעים בהעתקה זו בהמשך אחד, ולא בהבלטה (ייתכן וכך הי' גם במקור), והובלטו בהדפסה הנוכחית. בהדפסה זו נעשתה גם חלוקה נוספת לקטעים, ותוקנו הרבה שיבושי העתקה.

(3) נמסרה ידיעה על העתקה מוקלדת של

רשימה זו.

(1) להלן ע' ג.

(2) להלן ע' יז: "מיום כ"ה מנ"א שנה-זו", ולהלן

ע' נג: "ביום ה' ט' שבט, שנה-זו", ולהלן ע' סה:

"דיום א' ח' אלול שנה-זו".

העמוד הראשון מהעתקת הרשימה

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

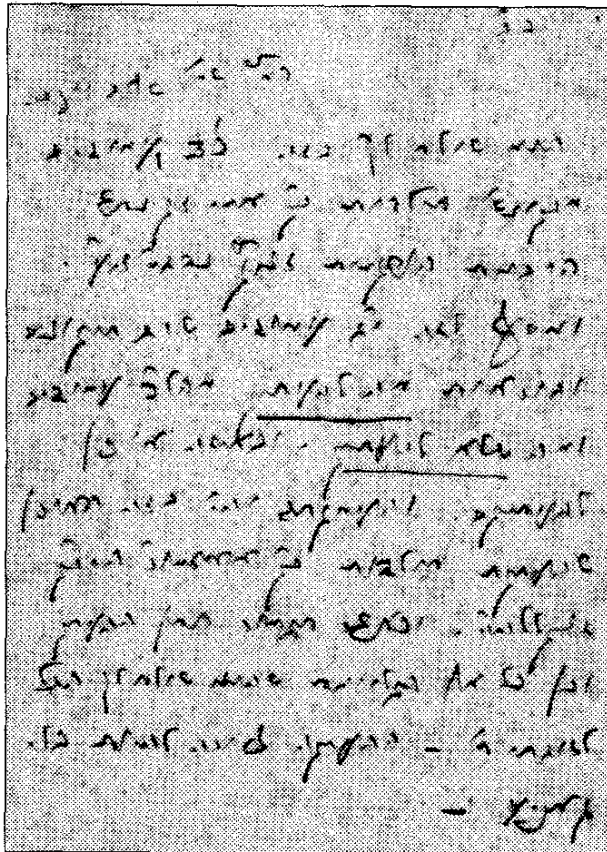
ב"ה

רמ"ל⁴ שי

אוצר החכמה

שלום וברכה

הנני שולח לך בזה לב עמודים
מהקונטי' תולדות כ"ק אמי וקנתי
הרבנית הצדקנית זצוק"ל נבג"מ זי"ע.
ונוסף לזה י"ג עמודים שהם תיקונים
והוראות מה להעתיק מהל"ב עמודים
ומה שלא להעתיק. ובאיזה אופן
להעתיקם. והעתקתם יהי' בזה האופן
שהעתקת תולדות כ"ק אדמו"ר הרה"ק
זצוקללה"ה, וכאשר תגמור תתן ההעתק
וכן כל אלו הגליונות שהנני שולח לך הכל
לזוגתי ת' - ההעתקה צריכה להיות בלי
קאפי.

בעמודים הבאים באה רשימת קטעים אותם יש להעתיק (ממשפט פלוני עד
משפט פלוני), ואלו שלא באו ברשימה, להשמיטם,

- לדוגמא: לפי ההוראה ברשימה זו הי' המזכיר צריך שלא להעתיק את
תחילת הרשימה, בה מסופר על הצורך בכתיבתה, אלא להתחיל ישר בתולדות
הרבנית⁵ -

- כאשר יש ולצורך זיהוי הקטעים צוינו עבור המזכיר מילים הפותחות
שורות ברשימת המקור. מאחר ובכתב-יד המעתיק שלפנינו מתחילות השורות
בצורה שונה מהצויין, הרי שלא כתב-יד זה נשלח למזכיר, אלא - ככל הנראה
- המקור בכתב-יד-קודש, שלעת-עתה טרם נמצא.

ששימש כמזכיר כבר בקיץ תרצ"ב), ואח"כ
ממזכירי כ"ק אדמו"ר מה"מ. נפטר ט' מרחשוון
תשכ"ח.

(5) להלן ע' ד.

(4) הרה"ח ר' משה ליב רוטשטיין ע"ה (שמו
המקורי: זושא שיפרין), ממזכירי כ"ק אדמו"ר
(מהוריי"צ) נ"ע בלטביא, פולין וארצות-הברית
(ראה אגרות-קודש שלו חלק ב' שולי ע' תלט

עוד מופיעים בעמודים אלו הגהות ותיקונים שונים⁶, ולדוגמא⁷: במקום המשפט "כן מצאתי נרשם על הדרוש...", שהי' בשנת תרע"ד אצל אביו אדמו"ר מהורש"ב, כתב עתה, בשנות נשיאותו: "תודה-לאל יש לי כתב-יד-קודש...".

בהדפסה הנוכחית שולבו כל התיקונים בפנים, ורק בכמה מקומות, בדרך כלל כאשר מדובר בתוספת עניין, הובא בשוליים גם הנוסח הנכתב בתרע"ד⁸.

שינוי נוסח נוסף הראוי לציון: בכל פעם שהזכיר ברשימת תרע"ד את אחותה של הרבנית רבקה, הוסיף אחרי' את ברכת החיים, כמו בכותבו: "וסיפרה לי כבוד דודתי (אחות א"ז הרבנית ע"ה) מ' גיטל תחי'". משפט זה מופיע ברשימת התיקונים בנוסח הבא⁹: "דודתי מרת גיטל (אחות א"ז הרבנית) ע"ה סיפרה...", היינו ששינה מברכת החיים לברכת המתים. אמנם בהמשך רשימת התיקונים מוזכרת מרת גיטל הנ"ל עוד כמה פעמים, אך ללא כל תואר, וכך נדפס ברשימה דגן. אלא ששמה מופיע בנכתב בתרע"ד עוד כמה פעמים, גם בקטעים אותם היתה הוראה להעתיק ללא שינוי, וזו הסיבה שברשימה דגן מופיעה עלי' ברכת החיים בקטעים אלו¹⁰.

מתוכן המכתב דלעיל עולה שרשימת ההוראות והתיקונים נערכה על-ידי אדמו"ר (מהוריי"צ) ג"ע בהיותו באחת מנסיעותיו מחוץ לביתו, שם נשארו בני המשפחה והמזכיר.

לתאריך משוער של עריכה זו יש להקדים בירור זהותה של רשימת "תולדות כ"ק אאזמו"ר הרה"ק [מהור"ש] וצוקללה"ה" שהוזכרה במכתב – לה נכתבו תיקונים עוד קודם לרשימה דגן.

בהזכירו ברשימה דגן¹¹ את יפיו של אדמו"ר מהר"ש, כותב: "כפי שמבואר בקונטרס מיוחד", משמע לכאורה שכבר באותה תקופה כתב את תולדותיו. אבל בהמשך הרשימה¹² כותב: "...ושם בביתם החדשה הולידה את בנה כ"ק אאזמו"ר

(10) וראה להלן ע' כה הערה 55 שלכן אין להוכיח מתוספת ברכת החיים אחר שם אחיהם ר' שניאור זלמן שהוא חי גם בעת כתיבת התיקונים (אחרי היציאה מרוסיה, תרפ"ח ואילך).

(11) להלן ע' לח.

(12) להלן ע' נח.

(6) בדומה לזה ידועה רשימה נוספת שכתב בלויבאוויטש (בשנת תרס"ה) וכעבור שנים רבות, בתקופת נשיאותו, ערך בה תיקונים והגהות, ראה להלן בפנים בהערה 2.

(7) להלן ע' כג.

(8) ראה לעיל ב"פתח דבר" הערה 5.

(9) וכך נדפס להלן ע' טז.

מוהר"ש, ונכנס כ"ק אדמו"ר להבית וחינכה, ושם הי' הברית (בכל הענינים האלו ישנם סיפורים שונים, אשר זכרונם יבוא אי"ה בקונטרס תולדות כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש ונשיאותו) – ומפורש שקונטרס תולדותיו טרם נכתב אז. ואולי טעה המעתיק בתחילה וצריך להיות: "כפי ש[י]בואר בקונטרס מיוחד?"

והנה, ידוע כי תחילתו של "ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש", שערך כ"ק אדמו"ר מה"מ בשנת תש"ז, מבוססת על "רשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א"¹³, ותוכן המופיע שם מתאים לרשימה שבראשה כותב אדמו"ר (מהוריי"צ) ג"ע:

רושם חומר (בלתי מעובד) תולדות הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"י. . נכתב בהפסקים מיום ה' כ"ה מרחשוון עד יום ב' ו' כסלו תרצ"ג ריגא¹⁴.

אבל:

(א) לפי זה נמצא שהמתין בכתיבת תולדות אדמו"ר מהר"ש משך 18 שנה (מסוף תרע"ד עד תחילת תרצ"ג).

(ב) רשימת תרצ"ג שונה מרשימת תרע"ד, בהיותה כתובה בקיצור ובה רק "רושם חומר", ולא מסתבר שתנתן להעתקה כמות שהיא.

(ג) ברשימת תרע"ד מובא הנוסח בתאריך לידת אדמו"ר מהר"ש¹⁵: "ובשנת תקצ"ד בתענית אסתר", וקטע זה נצטווה המזכיר להעתיקו ללא שינויים, אילו ברשימת תרצ"ג מופיע נוסח אחר¹⁶, לפי שהתברר שנולד בב' אייר. ואולי לפי זה יש להקדים את עריכת ההוראות והתיקונים לקודם כ"ה מרחשוון תרצ"ג.

(ד) ברשימה אחרת¹⁷ שכתב אדמו"ר (מהוריי"צ) ג"ע מופיע המשפט:

(16) וראה הנסמן שם בהערה 56.

(13) כמוזכר שם בע' 8 הערה 10 ובע' 12 הערה

12.

(17) "יגלה אור" ל"קובץ מכתבי הוד כ"ק

אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אל ש"ב הרה"ג הרה"ח ר' שניאור זלמן שי' סלונים" (כפר חב"ד" גל' 889 ע' 44 ואילך. המצוטט בפנים שם בע' 45). הרש"ז סלונים נפטר בי"א תמוז תרצ"ו, ומברכת החיים אחר שמו למדנו שנכתבה קודם לכן. סגנון הרשימה הזו מעיד כי נועדה להדפסה (ב"התמים").

(14) באותה תקופה סיפר לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ עניינים המופיעים ברשימה זו, והוא העלם על הכתב ברשימותיו (חוב' קמ וחוב' קפז). קטעים נוספים מרשימה זו נעתקו להלן בהוספה ד, ע' צד ואילך.

(15) להלן ע' כה.

כמבואר ברשימתי במערכת היכל הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הי' הוא נשיא כולל חב"ד משנת תרכ"ז...¹⁸

ועניין זה אינו מופיע ב"רושם חומר" הנ"ל.

(ה) וברשימה אחרת שלו¹⁹ מופיע העניין הבא:

בשנת תרט"ו הי' הייבענטאל בליובאוויטש בעת שנחלה הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר הי' אז מסוכן במאד, וענינו יבואר במ"א [=במקום אחר].

וגם עניין זה אינו מופיע ב"רושם חומר" הנ"ל.

מכל זה עולה שהייתה רשימה נוספת אודות אדמו"ר מהר"ש, שאינה ידועה לנו. ועדיין צריך בירור – מה עלה בגורלה ומדוע הי' צורך ברישום החומר לרשימה חדשה.

סיפר כ"ק אדמו"ר מה"מ בשיחת י' שבט תשי"ט²⁰:

עס^[א] איז דא א רשימה פון כבוד קדושת מורי וחמי אדוננו מורנו ורבנו בעל ההילולא, וואס דארטן זיינען פאָרצייכנט זכרונות פון זיין זיידן דעם אדמו"ר מהר"ש, אזוי אויך פון זיין באָבען הרבנית הצדקנית רבקה (דעם רבי'ס מהר"ש רביצין), וואס איר יאָרצייט איז אויך יו"ד שבט.

[א] ישנה רשימה מכ"ק מו"ח אדמו"ר בעל ההילולא, שבה רשומים זכרונות מזקנו אדמו"ר מהר"ש, וגם מזקנתו הרבנית הצדקנית רבקה (הרבנית של הרבי מהר"ש), שהיא צייט שלה הוא גם יו"ד שבט.

לחזור המאמר דש"ק, כמבואר ברשימותיי במערכת הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק.

(19) "בית משיח" גל' 261 ע' 41.

(20) לקוטי שיחות חלק א' ע' 152.

(18) ועוד שם: "אחר הסתלקותו . . . והכל כתוב באר היטיב ברשימותיי במערכת "חורבן הבית" . . . הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק הי' לעתים קרובי' בא להוד כ"ק אבי אאזמו"ר הרה"ק לשאול בדא"ה או

צווישן די זכרונות איז פארשריבן א סיפור, וואָס דער סיפור איז שוין אויך געדרוקט (היום יום - י' שבט תש"ג)...

ארייח 1234567

ולפי שהסיפור שהזכיר נמצא ברשימה דנן אודות הרבנית רבקה²¹ - שהיתה למראה עיני קודשו - הרי אחת מהשתיים:

1) או שאיזכור הרשימה אודות אדמו"ר מהר"ש בא כהקדמה לאיזכור הרשימה אודותה (שכשם שיש רשימה נפרדת אודותו - כמובא ב"ספר התולדות" שלו - כך יש רשימה נפרדת אודותה),

2) או שהרשימה אודות הרבנית רבקה נחשבת כחלק מהרשימה אודות אדמו"ר מהר"ש (וכמובא לעיל ששתי הרשימות נשלחו להעתקה באותו האופן).

בין הזכרונות ישנו סיפור, שגם כבר הודפס (היום יום - י' שבט תש"ג)...

21) ראה להלן ע' נג ושם בהערה 103 על מקור הסיפור הנדפס ב"היום יום".

אוצר החכמה

תמונת כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע קודם תקופת נשיאותו

1134567890

ב"ה.

^{הנצח} כהיום הנני מרגיש החסרון הנורא אשר עשיתי במשך שנים רבות, אשר חנני השי"ת וזכיתי בזכות רב להכיר את כבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית המפורסמת, אשר כאיש גבורתה¹ ברחמים וחסד ודעת מופלגה, בעלת לב עדינה שאין כמוה מופלאה במדותיה הנעימים ובענותנותה הבלתי משוער, מרת רבקה בת הרב ר' אהרן נשמתה עדן, אשת כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

במשך עשרים שנים כמעט רצופים (כי כמעט אשר תמיד היינו יחד), מני אז בוא אלי מורי ורבי ר' שמואל בצלאל ברי שלום שבתי ז"ל שעפטל (ממשפחת השל"ה) – המכונה בין החסידים בשם המקוצר רשב"ץ² – שהוא הי' הראשון אשר פקח עיני ולבי לשום לב על מהלך והנהגת הנפש העדינה הלזו, ואשר סיפר לי אודותה המון מעשיות מני קדם, מאז בואו לליובאוויטש בשנת תר"ט, ומלב[ד] הענינים שנודעו אודותה בחיבות היתירה שחלק לה כבוד חותנה כ"ק אאזמו"ר הרה"ק הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ידע ענינים הפנימים יותר ויותר. ומלבד כל אלה

(1) על-פי שופטים ת, כא.

והגהות, ראה "בית משיח" גל' 319 ע' 21, ובמוסף "התמים" גל' יז [362] ע' 83-84, ושם בע' עט [81] שהגיע לליובאוויטש לראש-השנה תרנ"ד (וחשבון "עשרים שנים" הנזכר הוא עד להסתלקותה בשנת תרע"ד).

(2) נפטר בשנת תרס"ה, ואז כתב אודותו כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע רשימה מיוחדת – הוזכרה להלן ע' סו – אשר חזרה ונדפסה בשנת תרצ"ה בחוברת הראשונה של "התמים" (עם תיקונים

הי' בר דעת נפלא אשר ידע מה שראה והבין והשכיל בדעה צלולה ועמוקה מה לראות, והוא הפיח לי ובי רוח טהרה להבין ולהשכיל במה שעניי ראות.

אמנם רבות מחשבות בלב איש³, בכל שהייתי שומע ממנה – מאת כבוד ^{שומר החסידים} אמי זקנתי הרבנית הנזכרה, עלי השלום זכותה הרב יגן עלינו – הי' רצוני לרושמו בכתב, אבל מסבות שונות דחיתי זאת מזמן לזמן. רק לעתים רחוקים ובזמנים בודדים הייתי רושם מה, אשר בטח נמצאו בין כתביי ורשימותיי, אשר כהיום פזורים המה ולא אדע מקומם אי' הם⁴.

ועתה הנני דואג על זה במאד, כי מי כמוני הי' על פני תבל שיהי' למו אוצר בלום מפרחים ושושנים ממעשיות ומקרי בני משפחתינו – העשירים ומופלאים בענינים, והעניים בזכרונם להיות רשומים בכתב אמת⁵ מדוייק הענינים כמו שהם – כפי אשר שמעתי ממנה, אשר רבות ראתה בעיניי בימי נשיאות כבוד חמי' הרה"ק, ואת אשר שמעה מכבוד חמותה בת רבינו האמצעי, ומכבוד הרבנית זקנה אשת רבינו האמצעי, ומזקני משפחתנו אשר הכירו את רבינו הגדול וידעו כל הענינים הידועים והמקובלים בין החסידים, ואת אשר לא ידעו הכל כי-אם יחידי סגולה מן החסידים, וכן מבני המשפחה הזקנים, ומה גם מקרי ועניני ההנהגה בימי נשיאות כ"ק אאזמו"ר – כ"ק חותנה – הרה"ק הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. והרבה הרבה מאד שמעתי ממנה במשך העשרים שנה, משנת תרנ"ד – תרע"ד.

אך חכמתי לא עמדה לי, ואבדתי הטובה המופלאה הלזו בידים ממש, אשר גדלה דאגתי עליהם במאד. והנה כאשר נשקע שמשא אמרתי אלקט החומר הדרוש ואבנה עליו בנין יפה אף נעים [...] תולדתה ואת אשר עבר עליי, כי חליפות^[א] נוראות ראתה בימי חיי צער ויסורים שונים ומופלאים, אשר לא יקרה לאדם בינוני, שגם הם אות ומופת על מהות נשמתה הזכה והטהורה.

[א] תמורות.

נדפסה ב"בית משיח" גלי' 237 ע' 30 ואילך.

(3) משלי יט, כא.

(4) סקירה על כתביו ורשימותיו מאתה תקופה (5) על-פי דניאל י, כא.

מני אז [נסתלקה] (יו"ד שבט) עד היום (בי שופטים ב' אלול), עברו מאה תשעים ותשע יום, ואנכי עוד טרם קבצתי החומר הדרוש, והנני ירא כי לא יעלה בידי ח"ו מהמון הטרדות והסיבות שהנני שוכן בהם תמיד, וביני לביני יוכלו להשתכח מלבי, גם השארית שחנני השי"ת לזכרם כהיום. אמרתי טוב מלא כף נחת וענג נפשי מהמון רוח שאשאף בחפניי, וארשום את המעט הלזה ויהי למזכרת ברכה לנו יוצאי חלציי, למען נדע את השאר אשר נשארנו⁶, ויוצאי חלצינו יודעו הם מי היתה אם זקנתם, והם יודיעו להבאים אחריהם, ובזה יושמר טהרת משפחתינו.

והי"א אם יעזרני השי"ת ואאסוף את החומר המקווה ויהי ביכולתי להתעסק בו, יהי כעין הוספה על העיקר הלזה, וזכותה הגדול תעמוד לנו כולנו בכל עניינינו ברוחניות וגשמיות, בבני חיי ומזונא רויחא.

כבוד⁷ קדושת אמי זקנתי מרת רבקה בת חי' שרה⁸ בת רבינו האמצעי זצוקלה"ה, נולדה יו"ד מר חשון תקצ"ה⁹, נפטרה יו"ד שבט תרע"ד, תנצב"ה. ובכן משך ימי חי' שבעים ותשע שנה ושלושה חדשים מיום ליום.

כ"ק אבי', הרה"ג הרה"ח ר' אהרן ב"ר משה ב"ר סנדר ב"ר הירש משקלאוו, נולד בשנת תקס"ט*, והי' חתן כ"ק אדמו"ר האמצעי שלקח את בתו הרבנית מרת חי' שרה. נסתלק כ"ד אייר תקצ"ז¹¹.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] והיום בבירור לא אדע. והחשבון שנולד בשנת תקס"ט הוא נקי: אשתו הרבנית חי' שרה בת רבינו האמצעי נפטרה בשנת תר"ו¹⁰ ובעלה הרב ר' אהרן עוד תשעה שנים מקודם, והי' זה בשנת תקצ"ז והוא אז בן כ"ח שנה, הרי שנולד בשנת תקס"ט.

ע' 7 הערה ה. ג. ב"ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש", נדפס בשנת תש"ז, ע' 12 הערה 13.

(10) להעיר שמספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 172 משמע שהייתה בחיים בעת חתונת בתה הרבנית רבקה (ושם בע' 173 שהי' זה בתר"ט, וראה להלן ע' מד הערה 90). וראה להלן בהוספות ע' צב הערה 7 וע' קו הערה 25.

(11) בהעתקה מפנקס החברה-קדישא של קהילת שקלוב (אודותה ראה: "בית משיח" גל' 136 ע' 44, ושם שבהרבה מקומות יש בה טעויות) מופיע: "תקצ"ה. ב' כ"ד אייר. אהרן בר' משה ר"ס [=משפחת ר' סנדר'ס]", אבל זו קביעות שאינה מתאימה לשנת תקצ"ה, אלא לשנת תקצ"ז (ולאחרי' לשנת תר"ד). ובשער המהדורה הראשונה של הספר "תורה אור" (לכ"ק אדמו"ר הזקן)

(7) החל מכאן הורה כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע למזכירו להעתיק מרשימת תרע"ד.

(8) בשני השמות הללו היא מוזכרת בכמה רשימות (ראה הנסמן ב"בית משיח" גל' 136 ע' 47), אף ששמה המלא הי': חנה חי' שרה - כנלמד ממכתב שכתבה בתה בשנת תרס"ו (נדפס באגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק א שולי ע' שמז) החותמת: "ברכה צבי' גיטל בת חנה חי' שרה". ברוב הרשימות הוזכרה רק בשם שרה.

(9) כך עולה גם מה"זכרונות" שנדפסו בשנת תר"צ - להלן בהוספה ע' קיט (ושם בהערה 73) - שהרבנית חותה מראש שהיא תסתלק מהעולם בשנתה השמונים (מרחשוון תקצ"ה - שבט תרע"ד). בעיתוני "הקריאה והקדושה" שנדפסו בשנים תש"א-תש"ה (גל' 5 ע' ו. 17 ע' ג. 29 ע' ג. 42 ע' ה. 54 ע' ז) נרשם אודותה: "נולדה בשנת תקצ"ג בעיר ליובאוויטש והיא בת השני' להורי' נ"ע". תקצ"ג כשנת לידתה נמצאת גם במקורות הבאים: א. לוח "היום יום" שנדפס בשנת תש"ג, ע' יח (בפתגם ליום פטירתה, י שבט): "אמי זקנתי (הרבנית מרת רבקה נ"ע) בהיותה כבת שמונה עשרה שנה - בשנת תרי"א* - . . . נולדה בשנת תקצ"ג...". ב. פתח דבר ל"לקוטי תורה - תורת שמואל. והחרים - תרל"א", נדפס בשנת תש"ה,

(*) בציוני המקורות של כ"ק אדמו"ר מה"מ: "מכ"ט ניסן צ"ח", ושם (אגרות-קודש אדמו"ר - מהוריי"צ - נ"ע חלק ד ע' שח): "כ"ק אמי זקנתי הרבנית הצדקנית בעלת מדת תרומיות מרת רבקה זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע סיפרה לי אשר כשלושה שנים אחרי חתונתה עם הוד כ"ק אדמו"ר מוהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע - בשנת תרי"א - והיא אז צעירה לימים...". וראה להלן (בהערה 103 ו) בהערה 90 נוסף על חתונתה בשנת תרי"א.

סדר יחוסו הוא, הרב ר' אהרן הי' בן הרביעי¹² לאביו החסיד והלמדן ר' משה¹³, שהי' מופלג בתורה ויראת ד' והי' מתמיד גדול בלימודו, ואף שהי' ר' משה בעל עסק גדול ועשיר, בכל-זאת הי' עיקר התעסקותו בתורה בשקידה גדולה, ובבואו מחנותו לא הי' מספיק להניח הבגד עליון שלו הי' מתחיל ללמוד¹⁴.

ולעת זקנותו התלמד ששה סדרי משנה בעל-פה, באמרו בהגיע ימי זקנה – וכבר הי' זקן – מי יודע אם לא יתקלקל הראיה, ומה יכולים לעשות, ואז אפשר יהי' ביטול תורה רב, כי לפעמים אפשר האיש שיהי' אצלו יהי' לו איזה מניעה מללמוד עמו. וכן הי' שהתלמד כל הש"ס משנה בעל-פה, וכן תנ"ך, ועוד איזה מסכתות אגדה.

לאחר שהתלמד הנ"ל הי' לומד בעל-פה [ב]שבת-קודש בין מנחה למעריב. ובכל יום הי' מנהגו ללמוד בשעה מאוחרת בלילה, וכאשר ראשו עליו יכבד, פסק מללמוד הלימודים העיוניים בגמרא ופוסקים, והי' לומד משניות בעל-פה עד שהי' מתנמנם מתוך הלימוד¹⁵.

מיר^[ב] האט ער (כן ספרה כ' איז ע"ה) ויפיל מאל גיזאגט איך האב זאך גאר מחי' געווען מיטין לימוד משניות בע"פ, דער זמן ווערט מער נשמר און די מחשבות זיינען אסך ריינער.

[ב] כמה פעמים אמר לי – כן סיפרה כבוד אימי זקנתי ע"ה – "התענגתי בלימוד משניות בעל-פה. הזמן נשמר יותר, והמחשבות נקיות הרבה יותר".

133 על ר' צבי הירש [זקנו של ר' משה*] שהי' סוחר ונהג ללמוד גם כאשר ישב בחנותו (לשמור על הפועלים), והי' בקי בבבלי וירושלמי והי' מעמיק גדול, עד שזקני חכמי שקלוב היו מתברכים לזכות במקצת מהעמקתו. וראה בהערה הבאה.

15) להעיר מהמסופר בספר השיחות שם על זקנו שאדמו"ר הצמח-צדק קירבו מאד, ובהיותו בן 93 הגיע פעם אל אדמו"ר הצמח-צדק [הוא מוזכר שם כ"מחותן" שלו, וצויין (רק) שאבי הרבנית רבקה, ר' אהרן, לא הי' בעת שנעשה השידוך], שיצא עמו

(* הלשון שם: "ר' הירש איז געווען דער זיידע פון ר' אהרן" (ולא פורט שהי' "דער עלטער זיידע").

שנדפסה בקופוסט בשנת תקצ"ז*, מפורש (צילום להלן בע' פג): "הובא לבית הדפוס ע"י חתן אדמו"ר הרב הגדול המפורסם מוהר"ר דוב בער נ"ע, ה"ה כבוד מוהר"ר אהרן במוהר"ר חיים משה אלכסנדר נ"י".

12) וראה להלן בהערה 34.

13) שמו המלא: חיים משה – כמפורש בנוסח שער ה"תורה אור" (הועתק לעיל בהערה 11).

14) להעיר מהמסופר בספר השיחות תש"ג ע'

(* ולעניין שנת תקצ"ד הנמצאת בהעתקה הנדפסת באגרות קודש אדמו"ר (מהדרי"צ) נ"ע חלק ד ע' תקסב (ושם נסמן), ראה: "בית משיח" גל' 136 ע' 42 וגל' 154 ע' 73.

הוא היי חשוב גדול אצל כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א, כי מלבד גדלו בתורה ויראה היי בר דעת גדול ועמקן, והיי חכם במילי דעלמא עם דעה תקיפה.

^[א]אוצר החכמה

ומקום מגורו, שקלאו, בימים ההם היתה בירת חכמי הנגב הזה, שהיו בה חכמים גדולים בתורה מצד המתנגדים, וכמו-כן גבורי הלב ואדירי התורה מצד החסידים, וגבירים עצומים אשר כולם היו מנוסעי אשכנז להעיר לאייפציג למכור ולקנות סחורה. ולזאת כל עניני הכלל והעצות היו נחתכים על-פי עצת והשתתפות חכמי וגבירי שקלאו. והיי הוא – הר"מ ז"ל – אחד המיוחד בדורו ביניהם אשר היו לו תורה וגדולה יחד.

כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א היי מתחשב עם עצת ודעת הר"מ ז"ל. כבוד א"ז הרבנית נ"ע סיפרה לי אשר כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א ^[א]איהר א מאהל גיזאגט, עס איז מיר זייער גישמאק הערין ויא דיין זיידע ר' משה רעט א ענין אפילו אין מילי דעלמא, איז דאס וואס ער זאגט איז זייער שכלידיק טיף קורץ און זייער קלוג, ער האט זייער הויכע חושים.

דער טאטע (דיבר הלאה כ"ק אאזמו"ר הנ"ל) האט מיר אסך מאהל גילייבט דעם שווער, דיין טאטין, אין קאפ.

^[א]היינטיג

ער (כה אמר אאזמו"ר הצ"צ לכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הנ"ל) פלעגט

[ג] אמר לה פעם: "מאד נעים לי לשמוע כיצד זקנד, ר' משה, מדבר ענין, אפילו במילי דעלמא. מה שהוא אומר הינו מאוד שכלי, עמוק, קצר ומאוד חכם. יש לו חושים נעלים".

"האבא" – דיבר הלאה כ"ק אאזמו"ר הנ"ל [מהר"ש, על אביו הצמח-צדק] – "שיבח בפני פעמים רבות את ראשו של חמי, אביך [ר' אהרן]".

"הוא" – כה אמר אאזמו"ר הצ"צ לכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הנ"ל – "היה

לחזור משניות בעל-פה. משנה היא גילוי הנשמה. הלה נזכר שבדיוק בלשון המשניות אין הוא בקי, והחל לחזור משניות בעל-פה.

לחצר וישבו על ספסל בינות לעצים ודיברו. בין הדברים אמר הוא לצמח-צדק שקשה לו לחשוב עניינים עמוקים ושאל עצה לזה. ענה לו הצמח-צדק: אני צעיר וזה קורה גם לי. העצה לזה היא

פארשטיין אַ ענין אמת טיף איידער ער האָט אים נאָך בענומען, נאָך דעם פלעגין מיר זעך ביידע מאַטערין, אין דעם וואָס און ווי אזוי האָט ער פארשטאַנען, עס פלעגט אָן קומען שווער צוקומען צוא דעם, אָבער דאָך פלעגין מיר אייף דעם קומען, און עס פלעגט זיין אמת'ר ריינער שכל.

זיי פלעגין (סיפר אאזמו"ר לא"ז) לערנען אין איינעם אַסך יאָהרען, האָט דער טאַטע מיר געזאָגט אַז די חושים דאַין טאַטינס איז געווען מורא'דיק. איצט פארשטיי איך דאָס פון דיין זיידען, ר' משה (כי הי' אז בהתפעלות גדולה ממנו באיזה ענין, כה דברה), אַז ער האָט אַזאַ גרייסע קאַפּ, איז וואָס איז שוין דער יפה כח הבן¹⁶, איך בין זאך באמת מצטער וואָס איך האָב [אים] ניט גיקענט. פון דעם טאַטינס ניט קענען אָפשייבן זאַיין קאַפּ קען מען פארשטיין וויא הייך ער איז גיווען.

מבין ענין באמת, לעומקו, עוד לפני שהשיגו. לאחר-מכן היינו שנינו מתייגעים, מה וכיצד הוא הבין. זה היה קשה להגיע לזה, אבל בכל-זאת הגענו לזה, וזה היה שכל נקי-אמיתי".

"הם נהגו" – סיפר אאזמו"ר [מהר"ש] לאמי-זקנתי – "ללמוד יחד שנים רבות. אמר לי אבי, שהחושנים של אביך היו נפלאים".

[והמשיך אדמו"ר המהר"ש ואמר לזוגתו הרבנית רבקה:] "כעת אני מבין זאת מזקנך, ר' משה" – "כי היה אז בהתפעלות גדולה ממנו באיזה ענין", כה דיברה – "שיש לו כזה ראש גדול, אז מה כבר יכול להיות ה"יפה כוח הבן"... אני מצטער באמת שלא הכרתי אותו. מכך שהאבא לא היה יכול לשער את ראשו, ניתן להבין כמה נעלה הוא היה".

דברי ימי הרבנית רבקה

הרב ר' סענדר הוא היי אבי ר' משה הנזכר, ר' סענדר ב"ר הירש ז"ל.

הרב ר' הירש ז"ל היי מנכבדי עיר שקלאוו¹⁷, בתחלת ימי נשיאות רבינו הגדול. ובפעם הראשון שהיי רבינו הגדול בשקלאוו בדבר ענין כללי¹⁸,

(זה היי כבר אחר המחלוקת הגדולה בין המתנגדים שחלקו על החסידים, וכבר נודע כי לא בצדק חלקו על החסידים, ואדרבא בעלילה באו המתנגדים, ועל יסודות קלוטים מן האויר העכור בנו יסודותיהם ובניניהם לרדוף את החסידים)

היי הוא הרב ר' הירש, כמו אחד מנכבדי העיר, הראשון שנתקרב לרבינו הגדול. ונתן לו ברשותו הון רב על עניני הכלל, להיותו עשיר גדול ובעל עסק גדול ביותר, והתקרב לרבינו הגדול בכל לבו ונפשו¹⁹, ולהיותו למדן מופלג נהנה מאד מחריפות גאונו של רבינו.

לפי עדותו של נכדו הרב ר' משה הנזכר היי הרב ר' הירש ז"ל [אומר]: הנה בחסידות אין לי השגה וחוש, ולולי לא הייתי זקן כזה הייתי מניח כל אשר לי והייתי נוסע אליו (אל רבינו הגדול), בכל מקום שהוא, לשמוע לימוד סוגיא גמרא. אשר בפועל פיקח עיני ממש בלימוד, וסוגיא אחת שלמדתי הגמרא ההיא בפעם החמישי, מני אז שהוקשה לי הענין, ובכל פעם התחזקה

אח"כ חסידים נלהבים. אודות ר' הירש נכתב בספר "ילקוט משפחות" (הג"ל בהערה 17): "והיי מחסידי אדמו"ר הזקן הגאון מהר"ש זלמן נ"ע מלאדי". אבל בספר "בית רבי" (ברדיטשוב תרס"ב) נכתב עליו (בע' 141): "והוא לא היי מהחסידים אך לא היי מנגד כל-כך".

וראה המסופר בספר השיחות תש"ג ע' 133, הובא לעיל בהערות 14-15.

ב"מקורות והערות" לאגרות-קודש אדמו"ר הזקן חלק א ע' תנז הועלתה אפשרות לזהותו עם "ה"ה המופ' בתו' ויראת ה' אוצרו המפורסם כק"ש מוה"ר צבי הירש במוהר"א [א] משקלאוו" המוזכר באגרת אדמו"ר הזקן (ע' קנת, ושם שתי נוסחאות: "במוהר"ח", "במוהר"א", וראה לעיל הערה 17) כמשולח לאסוף מעות ארץ-הקודש. וראה שם שבשנת תקס"א הוזכר "המנוח מו"ה צבי משקלאוו".

17) בספר "ילקוט משפחות" ("אגרת יוחסין למשפחת אלכסנדראוו", אודסה תרנ"ג) ע' 8 מובא עליו - על הר"ר צבי הירש ב"ר אברהם - שהיי דור שני לתושבי שקלוב ושימש כפרנס ומנהיג הקהילה. ביחוסו המשפחתי היה דור שביעי למהר"ל מפראג.

18) היינו, בהתעסקות להטבת מצב הכלל (וכמובא בהמשך כאן): "אחר המחלוקת הגדולה בין המתנגדים שחלקו על החסידים", ולא בשליחות להסברת דרך החסידות - כמסופר בלקו"ד כרך ב ע' 471 על בואו לשקלוב בחשון תקל"א (וראה גם בספר השיחות תש"ד ע' 43 ובהערה שם), שזה היי קודם המחלוקת הגדולה (בשנת תקל"ב).

19) ב"זכרונות" משנת תר"צ - עליהם ראה להלן ע' קיא הערה 47 - מובא שמוצאה של הרבנית רבקה ממשפחה מפורסמת של למדנים משקלוב, שהיו בתחילה מתנגדים נלהבים ונעשו

אצלי הקושיא, הייתי מצטער על זה ימים רבים, וגם שאלתי כמה וכמה מלומדי עירינו ואין עונה. העניך האט^[ד] עפעס גיזאגט, נאָר עס איז קרום וויא אַ קאָצערע. ובא הוא ושאלתיו, והתפלל על העדר ידיעתי בזה, כלומר מדוע קשה לי קושיא זו, עס^[ה] איז דאָך קיין קושיא ניט. ולמד עמי הסוגיא ההיא מתחלת המשנה עד שיטת הרא"ש, וכאשר למד עמי (במשך ארבעה ימים איזה שעות ביום ובעל-פה), הנה ביום הראשון דימיתי וחשבתי כי טוב הוא, כי ההסברה היתה נעלית מאד, אבל מה יהי עם הקושיא שקשה לי, איך יתרצה. ואח"כ ביום השני והשלישי הייתי כמבולבל ממש מרב ענג, שראיתי עולם חדש, ושכחתי על הקושיא שלי. ואח"כ כאשר גמר הענין הזכרתי כי היי לי קושיא בסוגיא זו.

וכעבור איזה שבועות שעסקתי בסוגיא זו לחזור אליי כפי שלימד עמי (וגם חפצתי שתהיי לי הסוגיא הזאת שלמד עמי להיות לי לבנין אב, אשר ממנה אבין ללמוד גם במקום אחר בענין כזה), וחפצתי למצוא הקושיא שלי, והאמינו לי (כן סיפר ר"ה הנ"ל) כי נתביישתי בני לבין עצמי. ובבואו פעם שני לעירינו עשיתי לו נחת רוח גדול ברכושי, והוא נתן לי דרך בלימוד אשר החיי נפשי ממש.

ואנכי נתתי לו את בני, אביך סענדר ז"ל, שיהיי מאנשיו²⁰, בתנאי שיורה לו דרך בלימוד הגמרא בעיון דק דוקא. כי כאשר חפץ אביך בני סענדר ללמוד את הקונטרס (הכוונה על ספר התניא, אף שהי נדפס ונקרא בשם תניא, לקוטי אמרים, בכל-זאת הזקנים עוד ירשו השם הישן וקראוהו בשמו

[ד] העניך אמר משהו, אבל זה עקום כמו מגל.

[ה] זו הרי לא קושיא בכלל.

המשפט "ופרוס בשלום . . מו"ה פנחס נ"י" המוזכר בהמשך, שאולי הוא ר' פנחס שיק, "רויזעס", משקלוב). אלא שנוסח זה ("הרבני הנגיד המפורסם...") מתאים לאדם מבוגר, ואילו מהמסופר כאן עולה שנפגש עם אדמו"ר הזקן בצעירותו (קודם שלמד בעיון המסכתות הנקובות להלן). עוד אודותו ראה "שמועות וסיפורים" להרה"ח ר' רפאל הכהן ע"ה, חלק א (תשכ"ד) ע' כד-כה [מהדורת תשל"ב ע' לב-לג. תשנ"ב ע' 40-41].

20) ב"בית רבי" (ועל-פיו ב"מקורות והערות" לאגרות-קודש אדמו"ר הזקן חלק א ע' תכה) מייחס אותו - את הר"ר אלכסנדר סענדר ב"ר צבי הירש משקלוב - כנמען אגרת אדמו"ר הזקן בעניין עבודת התפילה, ואגרת זו פותחת (אגרות-קודש ע' לב): "לאו"נ [=לאהובי וידיד נפשי] הרבני הנגיד המפורסם גבר הוקם על האברך מוה' אלכסנדר נ"י. הנה אף כי לא ידעתיהו ולא אכיר מראהו, אך לשמע און שמעתיהו אשר רות ה' נוססה בו..." (וראה ב"מקורות והערות" שם לעניין

הקדוש בשם קונטרס²¹), לא הסכמתי לו עד שידע הגי' בבות^[1], כתובות גיטין קדושין וחולין בעיון.

ובכל-זאת לא שמע אלי והי' לומד בו בהעלם ממני. ואח"כ נודעתי ועשיתי עצמי כאילו איני יודע, כי ראיתי ברכת אלקים בו, אף כי מטבע תולדותו הי' במזג טוב, אך משהתחיל להיות מאנשי רבינו והתחבר אל הגדולים והי' מייקר בהזמן מאד, והי' משים לילות כימים בעסק התורה ותפלתו היתה נעימה במאד, והי' מאריך בתפלה ומדותיו השתנו במאד, וגם ברכת אלקים היתה בעסקיו והי' מרויח הרבה²².

דברי ימי

אוצר החכמה

[ו] שלושת החלקים (מגמרא סדר נזיקין: בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא).

סיפור עליו, שירד מנכסיו ונעשה בעל חוב, ובא לאדמו"ר הזקן שהסביר לו מהו עניין "בעל חוב" ברוחניות, עד שנשכחו ממנו ענייניו הגשמיים והתחיל לבכות מאד. בהוראת אדמו"ר הזקן שב לביתו, הצליח לסלק חובותיו ונעשה שוב גביר גדול. ואמר אדמו"ר הזקן שהוא בדוגמת הצורך להפוך את העצבות, כמבואר בתניא פרק לא.

(21) "קודם שנדפס ספר התניא, הי' זה בקונטרסים פרקים בודדים וחצאי פרקים ונקרא זה בשם קונטרסים, ואלו שהורגלו בקריאת שם זה קראו גם אח"כ את ספר התניא בשם קונטרסים" (הערה בלקוטי-דיבורים כרך א ע' 22. וראה הערות כ"ק אדמו"ר מה"מ בהוספות לספר התניא). (22) בקונטרס "רמ"ח אותיות" (אות י) מובא

הרב ר' סענדר היי חסיד קנאי, כלומר היי לעתים קרובים מתוכח עם גדולי המתנגדים, ואיש לא עמד בפניו בהתוכחו עמו, להיותו בעל שכל נפלא בהשכלותיו וסברותיו הנפלאים.

עוד יותר שהיי לבו רחב כפתחו של אולם²³, ולהיותו מזג טוב, וביותר להיותו חסיד אמיתי מסור ונתון לאמיתית נקודת החסידות בלתי התפשטות, לזאת היו מדותיו מנוקים מכל שמץ חסרון. והיי איסטניס גדול בטבעו ופיו היי נשמר מכל דבר אי נקי, באופן שכל דבריו היו מסודרים בשפה ברורה נקי וברה, ולזאת בהתוכחותיו לא היי משתמש בשום הברה בלתי נקי. ואשר בזה גברה חנו בעיני [אדם] על בני מחלוקתו שהיו משתמשים בהברות בוטות.

²³אוצר החכמה

ועוד יותר שהיו בונים כל מחלוקתם על יסודות רעועים מהמון סיפורי בני קדם (הראשונים שיצאו בנגוד לחסידי רבינו שסיפרו סיפורים משונים, ובדו שקרים מלבם, אשר כל השומע תצלינה אזניו²⁴, ולבו יכאב עליו לראות אנשים בעלי תורה ויראת אלקים ישימו בחובם שקר נורא כזה), להכעיס את ר"ס ולהוכיח עמו בזה.

אמנם הוא לא נסוג אחור גם מהנשק הארסי הזה, והוכיח גלוי את השקרים במה שלא היי, וכל דיבוריו היו בנחת ובמתינות גדולה. והיי מתענג וחפץ להתוכח עם מי שהיו חולקים על דעת עליון רבינו הגדול והנהגתו בכלל, והמתנגדים על תורת החסידות בפרט, כי ראה ברכת אלקים ועזרתו במוחש. כי אחרי כל ויכוח היי מרויח אברך אחד או שניים שנוספו על צדו.

ועליהם היי אומר הר"ס בצחות לשונו את הנפש אשר עשיתי בחרון²⁵, אל תקרי בחרון אלא בגרון, בגרוני לבד עשיתי לנו הנפש, כלומר בדיבור לבד. כי להיותו משכיל מופלא ולמדן עצום, אמר כי כל הדברים בדברי הויכוחים היו רק ענינים של דיבור, כלומר לא שהשתמש עם [...] החולקים בדעת להבינם ולהסבירם עמקי הענינים, כי את זה לא היו יכולים לקבל בכלי מוחם והיו

(23) ראה מדות פ"ב מ"ג.

(25) על-פי לך יב, ה.

(24) על-פי ירמ' יט, ג.

מתבטלים, ורק בדיבור לבד (א. ה.^[ז] כלומר רק מעט מעט שהי' לפי-ערך מהות כלי השגתם), ולכן אמר את הנפש אשר עשיתי כו' בגרון, המורה על הדיבור. והי' מקושר בכל לבו ונפשו לרבינו הגדול.

כבוד א"ז הרבנית ע"ה סיפרה, שזקנה ר' משה סיפר, אשר זקנו (אבי אביו) סיפר לו, אשר בבוא רבינו הגדול לשקלאָו, אחרי פטירת אביו (ובנו הר"ס), אמר להרב ר' הירש כי לחנם מתאבל על בנו, שהאבילות היא מגודל האהבה. והנה כשהאדם יהי' לו בן יחיד ויקר במאד, ולרגלי ההכרח והנחיצות יסע הבן למדינה רחוקה ביותר, והאב יודע שלבנו טוב במאד שם, ורק אחת מה שהוא (אביו) אינו יכול לראותו, הלא אז מצד אהבת אב לבנו, הנה לא עוד שאין להאב לדאוג על בנו, אלא עוד יתענג על-זה תענוג רב מ טוב בנו.

וכן אתם עליכם לדעת כי טוב לבנכם במאד, מה שלא שערתי על-זה כלל לראותו בלבושים כאלו (כן אמר רבינו הגדול)²⁶. וביקש שיספרו לו איזה ענינים ממנו מהנהגותיו, כי חפצו הי' לדעת, וסיפרו לו כמה מעשיות ממנו (כן סיפר בנו ר"מ מה ששמע מזקנו ר' הירש), וביקש לספר לו עוד, עד שסיפרו לו המעשה מהמוסר^[ח]. וזו היא.

הרב ר' סענדער תחלה התעסק במסחר אביו הר"ה, ושניהם יחד נסעו לחו"ל לעיר לאייפציג, כמנהגם אז. ובהיותו שם התייעץ להרחיב את העסק שלהם בעוד עסק, וקנה טראַנספּאָרט טייל^[ט], באופן שיעמידו לו הטיי על האחריות של המוכר בעיר מינסק או שקלאָו. והמוכר לא שילם מס המדינה, והעמיד לו הסחורה כפי המדובר. והמדובר הי' כי הקונה הר"ס

[ז] אמר הכותב. היינו, שהמוסגר כאן הינו הוספת כותב הרשימה, כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע.

[ח] המלשין.

[ט] תה במכולה למשלוח.

לאביו שראה אותו בלבושים מאירים ובהירים מאד וכל-זה הוא מחמת הצדקה שלו (שמענו שאמר רבינו אז שלא שיער גודל כח מצות הצדקה כל-כך כו").

26) וראה להלן שחזר ואמר זאת אחר שסיפרו לו מעשה אודותו. בקיצור מופיע העניין בספר "בית רבי" (תרס"ב) בע' 141 ובהערה שם: "זאת ידענו שרבינו הי' אצל אביו לנחמו אחר פטירתו ואמר

צריך ליתן להמוכר הרבה כסף, היינו חלק גדול מן המחיר של הסחורה עוד על השוק בלאיפציג בשעת קניית הסחורה. וכן הי'. ולהיותו עשיר נתן לו הכסף כמדובר, והמוכר קיים המכירה והביא את הסחורה לזמן המוגבל כפי המדובר, והרויח הרבה הר' סענדער ז"ל בעסק זה ריוח גדול, וחילק צדקה הרבה מאד.

דברי יוסף

בעת ההיא הנה גם אחד מגבירי המתנגדים מדיירי שקלאו עשה לו לעצמו ג"כ מסחר זה, ובזה הסיג גבולו של הר"ס. אך הר"ס לא שת לבו לזה, וגם גער באלו שחפצו להפיח את הזיק ולעשותו לענין כללי, לאמר כי המתנגדים הולכים ומתפשטים בהעסקים שאנשי החסידים מתעסקים בהם ומרויחים, ובזה יסיגו גבולם. והוא (הר"ס) הי' מנגד על זה, באמרו כי ביכולת ה' להושיע לכולם. ולזאת כאשר עשה המתנגד ג"כ עסק ממכירת הטיי היו כאלו שרננו בזה וחפצו להפיח זיק השנאה ביותר, וגער בהם הר"ס ז"ל ונשקע הענין. אך ישועת ה' וברכתו בעסק הר"ס היו בדרך פלא והתגדל מזמן לזמן.

דברי יוסף

וכה הי' מסחרו איזה שנים, והתקנא בו האחד מהמתנגדים הנ"ל, שהי' גביר גדול ושונא להחסידים בכלל, ולהר"ס ובית משפחתם בפרט, ועל-פי יסודות ההיתר של הרבנים המתנגדים מכבר הימים שהתירו דמ[ס] ודמס²⁷ של החסידים, התיר המתנגד ההוא לעצמו להלשין את הר"ס עם הסחורה המובאת לו. והי' האיש ההוא חושב מחשבות איך להפיק זממו, והי' אחד מנכבדי העיר שקלאו מצד המתנגדים, והי' גם הוא ממכבדי את הר"ס בחיצוניות, אך תועבה בלבו, ובכל-זאת לא מצא די עזות בנפשו להלשין את

רעך". באחת מרשימותיו - "ספר התולדות, רבנו הזקן" (תשכ"ז) ע' קלו ואילך - מסופר על ארבעה חסידים מהעיר שווינציאן אשר מנהלי הועד של המתנגדים בוויילנא, עם הבית-דין שם, הוציאו עליהם פסק דין מוות והם נרצחו. כיוצא בזה מובא ברשימות הרה"ח ר' ירחמיאל בנימינסון ע"ה ("למען ידעו" ע' 233) על חסיד שנרצח בעיר גלובוקע (כל זה דלא כפירוש המובא ב"הערת המלקט" במהדורת האידיש של הספר "בית רבי", ווילנא תרס"ד, ע' 6 - צילום בהוצאת קה"ת ע' 20).

27) כמובא באגרות אדמו"ר הזקן: "לדון בדיני נפשות עם רב מירשאל . . דיני נפשות ממש, ושפיכות דמים תרתי משמע, אשר נשפך דמינו כמים" (אגרות-קודש חלק א' ע' יז-יח), "מאנשי ריבנו דווילנא ההולכים אחרי דעת רבם הידוע אשר התיר דמינו כמים בשנת תקל"ב" (שם ע' קיג), "לדון דין מורידין ח"ו" (שם ע' קכו). אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע סיפר - ספר השיחות תש"ד ע' 158 - שבאותה תקופה חשבו המתנגדים שהסיד גרוע מחי' חי' מחוייבים לכסות את דמה, ואילו חסיד מותר לשפוך את דמו מבלי לכסות ואין צורך להתחשב בציווי "לא תעמוד על דם

הר"ס. ועוד זאת כי הר"ס הי' קונה את הסחורה להעמידה לו על אתר וכל האחריות על המוכר, ובאשר חפצו של האיש רע ההוא הי' להזיק את הר"ס, מצא תחבולה כי ימסור את המוכר בשעה שיעביר את הסחורה של הר"ס דרך הגבול, ובזה הנה יזיק להר"ס כי ממנו הוא, וגם לא ילשין את הר"ס בעצמו. כי בכל רשעתו וקנאתו הגדולה לא מצא די יכולת בעצמו להלשין את הר"ס. וכן הי'.

הנחלת 23467

והנה הר"ס הלך בתומו ואף בשנה ההיא קנה את מקנה הטיי כדרכו ושילם בכסף מלא כפי דרכו מאז התחילו בהעסק, ולא ידע מאומה מכל הנעשה. בתוך כך נשמע כי הלשינו את הסחורה של הר"ס, ואשר אובד כל כספו, ואשר גם יעלילו עליו ויאשימו אותו בזה, והי' לו עגמ"נ רב ופחדים גדולים רחמנא-ליצלן.

אך כעבור איזה ימים שנים או שלשה הובאה לו הסחורה להר"ס ע"י האנשים של המוכר שהיו מביאים מדי שנה בשנה, ואין האנשים יודעים מאומה, הם הביאו את הסחורה כדרכם. והתיעצו הר"ס ואביו הר"ה להסתיר דבר הבאת הסחורה ובקשו גם את המביאים לבלי גלות זאת ברבים, ושילמו הר"ה והר"ס את מותר הכסף להאנשים בשלימות כמנהגם בכל עת, והכל הי' בחשאי.

וכעבור איזה ימים נודע אשר אמת נכון הדבר, כי הלשינו טראנספארט גדול של טיי על הגבול (וזה הי' הטרנספארט של האיש המלשין ההוא בעצמו), והתחילו דיירי העיר לדרוש את הר"ס ואביו הר"ה האם הי' להם היזק, וכחדו דבר קניית והבאת הסחורה. ולא מכרו סחורה כלל, עד מרוב זמן היינו כשעבר מועד הרגיל של מכירת סחורה זו. ובאשר הי' במקום מוצנע התקלקל הסחורה, ומכרו אותה במקח פחות, ואבדו את הפרנסה של השנה ההיא במסחר ההוא לגמרי. אך איש לא ידע מזה זולת הר"ס ואביו הר"ה.

והמלשין אבד הונו ורכושו לגמרי עד שנעשה יורד רחמנא-ליצלן, והיו גבירי שקלאו, ובתוכם גם הר"ה והר"ס, מחזיקים בידו ותומכים אותו, בזה שקבצו סכום נכון ביניהם עבורו לעשות לו מסחר וקנין.

ומני אז ירד ממצבו רחמנא-ליצלן, והי' בכל רע, עד כי הי' חסר גם בדברים המוכרחים, כי פנתה לו ההצלחה עורף. עד שלבסוף חלה את מחלתו והי' שוכב במטתו והי' הרחמנות עליו ועל ב"ב במאד, והיו מספיקים להם

מהעיר בהנדרש להם. ורק יחידי סגולה ידעו כי הוא הי' המלשין, ואשר חפצו ^{לדבר החכם} הי' להזיק להר"ס. ואשר באמת כה הי' כי מני אז לא הוסיף עוד הר"ס לסחור במסחר זה, ובכל-זאת מצד טוב המזג ומהפשטת המדות טובות בקרב היחידים היקרים, ראו בכל מאמצי רוחם להסתיר הדבר הזה.

ובעת ההיא אשר המלשין הי' שוכב במטתו – הגיע מועד לעשות שידוך עבור בתו, ומרוב העוני לא הי' ביכולתו גם לחשוב בזה, והי' האיש ההוא מלא ביסורים במאד.

ופעם אחת בא הר"ס אליו ובקרו. כי כה הי' מנהגם בין החסידים והמתנגדים, הנה משני הצדדים וביותר מהחסידים השתדלו לקרב הלבבות, והר"ס מטוב מזגו ונעימת עדינת לבבו הי' מבקר חולים רחמנא-ליצלן, וכל עניני צדקה שבגוף. והלך לבקר את החולה ההוא ג"כ. וכאשר אמרו לו כי הר"ס הולך לבקרו לא מצא מנוח לעצמו, ונראה כי השתנו פניו, וכאשר נכנס הר"ס נראה כי חפץ החולה להתחיל לדבר עמו, אך הר"ס בחכמתו הגדולה הקדים לנחמו בכפליים כי ישועת הי' כהרף עין, ואשר יראה עוד רב נחת בזרעו. ובמתק לשונו פיקח דעתו, עד כי דברי נחמתו שיצאו מקירות לב עדינה, עשו מסילה בלב החולה להתנחם, והתקרב לבבו ושב בתשובה על ענינו. ובצאת הר"ס מבית החולה מצאו תחת הכר ששכב עליו החולה צרור כסף בסך ת"ק רובל, לצורך הנדוניא להבת של החולה. ומזה ידעו רק יחידי סגולה.

וכאשר סיפרו לרבינו הגדול מעשה זו, אמר בזה הלשון: איצטער^[י] איז מיר רעכט, אייף אזעלכע לבושים האָב איך גאָר ניט משער גיווען. ובאשר שהרב ר' סענדער בהיותו עוד צעיר לימים, ונשאר בנו הרב ר' משה נער קטן, והתחנך בבית אביו זקנו הרב ר' הירש ז"ל, לכן קראוהו ר' משה ר' הירש'ס.

[י] כעת הונח לי, לכאלו לבושים כלל לא שיערתי.

הרב ר' משה בהרב ר' סענדער בהרב ר' הירש, לקח לו לאשה את המיוחסת הגדולה, האשה מרת לאה גאלדע בת ר' בנימין ברודא²⁸, נכד הרב אשל-אברהם, ר' אברהם ברודא²⁹. והיתה אשה גדולה, ובינה יתירה³⁰ חנן השי"ת את האשה הזאת, תוקף דעתה ועומק תבונתה וגודל יראתה את הדי היי בדרך פלא, גם בין אנשים, ומכ"ש נשים. והיתה בעלת מדות טובות בהפלגה יתירה, וביותר היתה זהירה במדת הכעס.

דודתי מרת גיטל³¹ (אחות אמי-זקנתי הרבנית) ע"ה סיפרה כי פעם החליטו נכדותי לבחון את מדותי ופן יוכלו הכעיסה, ולהיותה יראת די גדולה, ע"כ החליטו כי יספרו לה איזה מעשה של אי כשרות הנעשית בבית התבשיל שלה (בא איהר אין קיך³²), ובזה יבחנו אותה.

ויספרו לה כי המבשלת בלתי זהירה בהעמדת כלים נקיים שמשתמשים בהם למאכלי בשר, עם הכלים של חלב.

וכששמעה סיפורם נתפעלה במאד על-זה, ולא הגידה מאומה, רק עמדה והלכה בזריזות גדולה לבית המבשלת, ובבואה שמה לא כעסה ולא צעקה, כי-אם התחילה בדברי תחנון: סטערקעלע (להמבשלת קראו סטערנע),

[יא] אצלה במטבח.

כפר חב"ד תשכ"ו, ע' רד) שאת היחוס לבעל ה"אשל-אברהם". הזכיר אדמו"ר מהורש"ב, באומרו: "איני יודע מניין הגיעה אלי "מתנגדי"שע פרומקייט" [=אדיקות של מתנגדים], אולי מאחר ומוצאה של אמא ממשפחת מתנגדים. אך לא נורא". ועוד מסופר (ב"רשימות דברים" לר"י שי חיטריק, חלק א, ברוקלין תשמ"א, ע' קעג) שבשמחת-תורה תרע"ו אמר: "כשבא ענין פנימי, שסותר להשלחן-ערוך אינני יכול לעבור על הש"ע, אין זה כי-אם שאני נכד האשל אברהם שהי פוסק".

(30) נדה מה, ב.

(31) שמה המלא: ברכה צבי גיטל - ראה לעיל

בהערה 8.

(28) מהורדנה, בן הרב ר' אהרן מקלוורי (מסתבר שעל שמו שנקרא גינו ר' אהרן, אבי הרבנית רבקה) בנו של הרב ר' משה (רב בהענא, טיקטין, במברג, וורמיוז. נפטר כ"ו כסלו תק"ב. מחבר הספר "אהל משה" שנדפס ביחד עם ספר אביו "אשל אברהם") בנו של הרב ר' אברהם ברודא.

(29) בן הרב ר' שאול. נולד בשנת ת"י. הי' רב בליכטנשטט, רודניץ, פראג, מיץ, פרנקפורט-דמיין. נפטר א' דראש-חודש אייר תע"ז. ספרו "אשל אברהם" נדפס בפרנקפורט-דמיין שנת תק"ז, ובו חידושים על כמה ממסכתות הש"ס.

שם המשפחה "ברודא" מקורו בראשי-תיבות: "בני רבנים ודיינים אמת".

מסופר (ב"לקוטי ספורים" לרח"מ פרלוב ע"ה,

מאיין^[יב] טאָכטער, וואָס איז מיט דיר? דוא האָסט עפעס גיהאַט אַ טעות?
בא דיר האָט זאך צומיסט כלים? מיא איז דאָך מער ניט וויא אַ מענטש, עס
קאָן זאך טרעפֿין, זאָג דעם אמת. והמבשלת לא ידעה מאומה, כי לא הי'
דבר. ואז ראו כי איננה בגדר האפשרי להכעיסה*.

הרה"ג ר' משה ואשתו הרבנית בעלת מדות טובות מ' לאה גאלדע ע"ה
הולידו ארבעה בנים³³, והבן הרביעי³⁴ הרה"ג הרה"ח ר' אהרן נ"ע אבי כ"ק
א"ז הרבנית נ"ע.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] (ועיין בספר היומי שלי מיום כ"ה
מנ"א שנה-זו ששה מעשיות ממנה מה ששמעתי מהנ"ל³²).

אוצר החכמה

[יב] בתי, מה אתך? היתה לך טעות? התערבו אצלך הכלים? יכול
לקרות, הגידי האמת.

הי' בן כ"ח שנה", נפטר אחיו "ר' הירשל אייזיק",
והוא הי' בן י"ט שנה" – עולה שר' אהרן לא הי'
צעיר הבנים. והמוזכר שם: "כמות בנה האחרון
הרב ר' אהרן . . . (כי זה הי' בנם האחרון) –
הכוונה שנפטר אחרון.

וראה "בית משיח" גל' 136 ע' 44-45 שבעתקה
מפנקס החברה-קדישא של קהילת שקלוב מופיעים
תאריכי הפטירה הבאים:

תקצ"ה. ה' כ' טבת. ר' ישראל סענדר בר'
משה ר"ס.

תקצ"ה. ערב פסח. בן של ר' משה ר"ס.
וראה לעיל הערה 11 שגם על ר' אהרן נרשם שם
בטעות שנפטר בשנת תקצ"ה, כך שנראה שהנפטר
בערב פסח הוא אחיו "ר' הירשל אייזיק" הנ"ל
מיומן כ"ה מנ"א תרע"ד שנפטר תוך תודשיים
לפטירתו (ושם עליו: "ועוד מעט והי' גומר לימוד
הש"ס בפעם השביעי והי' למדן מופלג". ונראה
שהוא "המופלג בקי בש"ס בעל-פה" המוזכר
ב"ילקוט משפחות", אלא שיש לתקן השמות).

(32) נדפסו בתורת שלום ספר השיחות ע' 205
ואילך, ולהלן בהוספה ע' פט ואילך.

(33) בספר "ילקוט משפחות" ("אגרת יוחסין
למשפחת אלכסנדראוו", אודסה תרנ"ג) ע' 10
נכתב כי "נולדו ארבעה בנים ועוד בנות (ולא
נחקר עדיין כמה ומה שמותיהן)".

(34) ב"ילקוט משפחות" שם נמנו הבנים
בשמותם בסדר הבא:

(א) המופלג החסיד מוהר"ר שמואל אלכסנדר
סענדר במיר.

(ב) המופלג החסיד מו"ה אהרן, חתן אדמו"ר
הרב דוב בער זצ"ל מליובאוויטש...

(ג) המופלג החסיד מוהר"ר יצחק אייזיק
אלכסנדראוו.

(ד) המופלג בקי בש"ס בעל-פה מוהר"ר צבי
הירש נחום אלכסנדראוו.

גם מזכרונות הרבנית גיטל שנרשמו ביומן כ"ה
מנ"א תרע"ד (ראה הערה 32) – ובהם מסופר
שפחות מחודשיים קודם פטירת ר' אהרן, והוא

הרה"ג ר' אהרן בהרב רבי משה נולד בשנת תקס"ט (כנ"ל), והתחנך בבית אביו בגדולה, והוא הי' למדן גדול ומופלג בחכמה, גם הי' אומן יד נפלא.

כבוד א"ז הרבנית סיפרה לי אשר קודם השריפה (דשנת תרט"ז³⁵) הי' אצלה שניצערתי פון האַלץ^[יג], מה שנתן הרב ר' משה לכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש (נכדו) זצוקללה"ה בתור מתנה, שמצא אצלו ממעשי ידי בנו הר"א. והי' אומן גדול בפתוחי חותמות, והגידה לי אשר חותם אחד מפותח על אבן צריך עוד להיות אצלה, כי הצעצועים הנזכרים נאבדו בהשריפה.

הוא הר"א הצטיין בגודל שקידותו בלימוד, כי מלבד שהי' לו כשרונות נעלי במאד (כפי שהיללו הרב צמח צדק, כנזכר), הצטיין בשקידה, והי' חקרן נפלא. והיותו על כולם שהי' שומר הזמן במאד, ולכשהי' מתעמל מרוב יגיעה בלימודים, מכל-מקום לא הי' מרשה לעצמו לישן ולנוח, כי-אם הי' עוסק באיזה מלאכת אומנות. והי' מצמצם מאד בשינה. גם בעת מאכלו הי' קורא בספר בלתי עיוני, כמו עין יעקב ומדרש, ואוהב ספרי מוסר, והי' ממעט בדיבורי חול.

בטבעו הי' צוהל, אַ פרייליכער, והי' גוער במאד על מי שהי' מתאונן על מצבו, הוא הי' מנחם נפלא לכל מר נפש רחמנא-ליצלן, הי' מוצא בכל דבר יסורים הטוב שבזה* והי' עניו גדול.

כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע סיפר לכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע (כן סיפרה לי כבוד א"ז הרבנית ע"ה שאאזמו"ר סיפר לה), אשר בעת לימודם יחד או כשדיברו בכלל בחידושי התורה בנגלה, והי' מי שהי' מקשה איזה קושי ובגורלו נפל

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] (א. ה.^[1] כנראה זהו חלק ירושתו מאמו הרבנית החכמה מרת לאה גאָלדע ז"ל, אשר זה הי' טבעה, וכנראה בחינוכה פעלה גם בבני הכשרון הנפלא הלזה) [וברשימת התיקונים הורה למזכיר: ההג"ה אצ"ל (= אין צריך להעתיק)^[36]].

[יג] תבליט עץ.

התירוץ, והיי אומר אפשר שבאפשר היי לתרץ הקושיי בענין ואופן כך, הכל בדרך אפשר, והיי אומר סברות מופלגות והכל בדרך אפשר. ואם היו מדיחים סברתו לא היי מעמיד על דעתו בתוקף, והיי מודה על האמת, והיי עוסק בסברת זולתו בעיון נפלא כמו סברת עצמו.

בהיותו בן י"ז שנה* – תקפ"ו³⁷ – לקחו כ"ק אדמו"ר האמצעי לחתן לבתו (הבת זקונים) הרבנית מ' שרה ע"ה. והיא אז בת ט"ו שנים בערך.

הרבנית שרה ע"ה היתה הבת זקונים של כ"ק אדמו"ר האמצעי, שני בנים וששה³⁸ בנות היו לו לכ"ק אדמו"ר האמצעי:

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] (כפי החשבון הנ"ל שנולד בשנת תקס"ט).

הערות

"בית משיח" גל' 287 ע' 47 וקובץ הנ"ל גל' רכב ע' 34). שמה מופיע במקומות נוספים, וגם באגרת אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע משנת תרפ"ה (השמטה, בקובץ "אהלי תורה" גל' קלד ע' 48-49) והיא אשת הר"ר יקותיאל זלמן (נכד הרלי"צ מברדיטשוב), שלפי עדות הצמח-צדק נישא בשנת תקס"ח.

אחרי מוזכרת ברשימתו הנ"ל בתו דבורה לאה, וב"בית רבי" הובא כי נישאה בשנת תקע"א להרה"ק ר' יעקב ישראל מהורנוסטייפל וצ'דקס (בן הרה"ק ר' מרדכי מצ'רנוביל). נפטרה כ"ט אייר תרל"ו.

עוד הוזכרו ברשימתו הנ"ל "בנותיו הקטנות", לשון הרבים, ומלבד הרבנית ח' שרה ידועות הבנות:

אסתר מרים, נפטרה ד' תמוז תקע"ט והוזכרה במצבתה (בליובאוויטש) כ"האשה הצנועה החשובה", משמע שהייתה נשואה. על-פי תכריך כתב-יד שבו מאמר בכותרת: "בחתונה דאדמו"ר בלויבאוויץ בחורף שנת תקע"ח", ועל-פי תכריך כתב-יד אחר שבו מאמר בכותרת: "נאמרה עשרה בטבת דשנת תקע"ח על חתונה פה ק"ק ליבאוויץ יצ"ו", ובהשוואה למכתב הר' שמר' שניאורסאהן

(37) ראה להלן ע' כג שתאריך חתונתם מפורש בכתב-יד קודש אדמו"ר האמצעי.

(38) כך גם ב"בית רבי" (תרס"ב) חלק ג ע' 25 [205]: "בנות היו לרבינו ששה". וראה בספר "רשימת ענינים וסיפורים כתובים בידי הר"ר ברוך שניאור ז"ל", ע' ח, שבט"ז תשרי תרע"א סיפר כ"ק אדמו"ר מהורש"ב שהיו לו שמונה בנות, ושם בע' יט שהזכיר זאת גם ב' כסלו אותה שנה.

במשנת כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע נוסחאות שונות בשמותיהן ובסדרן – נאספו בקובץ "אהלי תורה" גל' חורף תשנ"ט (קלג ע' 80 ואילך. קלד ע' 48-49, קלו ע' 43-44, 48-49). וראה להלן בהערה 46 – נודע כי בשנת תש"א (אגרות-קודש חלק יג ע' דש) רצה לברר את שמותיהן אצל אמו, הרבנית שטערנא שרה נ"ע, ובאותה שנה (שם חלק ה ע' רלט) שלח בקשה לליובאוויטש לקרוא את המופיע על המצבות בבית-הקברות בליובאוויטש, ומוכיר את חלקת הנשים שם. וראה להלן בהערה 76 (ע' לו) שהעיד שיש ורשם שמות גם בספק.

לאחר זמן נודע כי לאדמו"ר האמצעי בת בשם רבקה, היא הבת הראשונה שהוזכרה ברשימה שכתב בסביבות סיון תקע"ג (תרגום מרוסית בספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' טו, וראה

(א) הרה"ח הרה"ג ר' נחום³⁹,

(ב) הרה"ח הרה"ג ר' ברוך⁴⁰,

40) נישא למרת ביילא ריזא בת הר"ר חיים אברהם בן אדמו"ר הזקן. באחד מתכריכי כתבי-היד (מעתיק) מופיעים שני רישומים – שניהם נכתבו אחר תקפ"ח, ובכתב-יד מאוחר – בהם מפורש (ככותרת למאמרי אדמו"ר האמצעי) שנישואים אלו היו באלול תקפ"ב (על אחד מהמאמרים הנ"ל נשמרה ידיעה, במקור אחר, שהוא מתקע"ח). גם בתכריך כתב-יד (מעתיק) אחר נרשם שבתאריך הנ"ל הייתה "חתונת בנו", אלא שקריאת הכתובת הנ"ל אינה ברורה, ואפשר לקרא בה גם "בתו" (ומתאים למופיע בתכריך כתב-יד אחר שקודם הסתלקותו, בכסלו תקפ"ח, אמר אדמו"ר האמצעי: "שבעה שנים מקודם כשהייתי . . ואח"כ בעת חתונת בתי", והיינו תקפ"א, ומשמע שחתונת בתו היתה משך זמן אח"כ).

באגרת אדמו"ר האמצעי – אגרות-קודש חלק א ע' רמד – בה מספר על מאורעות תקע"ג, מזכיר שבחודש כסלו נולד לו בן (מציין את מקום הולדתו, ואת סעודת הברית-מילה שערכו לו), אך אינו מזכיר – האגרת היא מתחילת שנת תקע"ד – שמשוהו ארע לבן זה, ומשמע שעדיין הי' בחיים.

גם ברשימתו מסביבות סיון תקע"ג, לעניין החזקת משפחתו ("מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' טו), מזכיר רק את "אשתו ובנותיו הקטנות", ואינו מזכיר כלל את בנו הקטן (ר' ברוך), ויובן אם נאמר שהוא הנולד בכסלו תקע"ג, שהרי מדובר ביונק (בן חצי שנה) שאינו ראוי לתקציב מיוחד.

אלא שלפי הנ"ל המופיע כאן על הבת חי' שרה שהיא "בת הזקונים", הכוונה – צעירת הבנות.

לפי המופיע ברשימה זו (להלן ע' לב, נו) הרי שבשנת תר"ו עדיין הי' בין החיים, ובביתו התגוררה אמו הרבנית שיינא (וראה "בית משיח" גל' 258 ע' 16-17).

(מיום כ"ד סיון תר"נ) המזכיר בת לאדמו"ר האמצעי אשר "לא האריכה ימים, ומתה שנה אחת אחר חתונתה", אפשר והכוונה אלי* והיא שנשאה בתקע"ח.

אשת ר' יונה הכהן מויטומיר (בהקדמת "היום יום" – וכן בהערות כ"ק אדמו"ר מה"מ למילואים לשו"ת צמת-צדק, ע' 107 – שנקראה "ברכה"). ייתכן שנשואיהם היו באלול תקפ"ב (כדלהלן בהערה 40).

39) שמו המלא: מנחם נחום. נולד בשנת תקנ"ח ("איזה חדשים אחרי הסתלקות הרה"צ הרמ"ג מטשערנאביל – נסתלק י"א מ"ח תקנ"ח – ונקרא בשמו הקדוש", אגרות-קודש אדמו"ר – מהור"י צ – נ"ע חלק ד ע' תסו. וראה אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר מה"מ חלק ב ע' רסט. "בית משיח" גל' 295 ע' 40 הערה 3). נסתלק בשנת תרל"ו (ראה שם, וברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מ"ט כסלו תרצ"ג, חוב' קסב ע' 6). נשא (בזווג ראשון) בשנת תקע"ב את בת ר' זלמן ריבלין משקלוב, מחסידי אדמו"ר הזקן. עוד עליו להלן בהערה 121.

(*) אמנם במכתב הנ"ל כותב ששמה "שרה" וש"היתה כלת ר' מאיר בן הצדיק ר' לויק מבארדיטשוב . . זאת היתה ההתחתנות הראשונה עם הצדיק מבארדיטשוב". אך אפשר שלא דק – כמו בפרטים נוספים שם. ולהעיר שאחר הסתלקות אדמו"ר הזקן הזכיר אדמו"ר האמצעי באחת מאגרותיו (אגרות-קודש חלק א ע' רנו) את "מחותני הרב דפיקוב נ"י", והוא הר"ר ישראל בן הרל"צ, ואילו באגרת שכתב אליו אדמו"ר הזקן (אחר הסתלקות הרל"צ בשנת תק"ע, אגרות-קודש שם ע' קמח) אינו מזכיר שהוא "מחותנו" (כפי שמזכיר שם, בע' קמט, את גיסו, אביו של הר"ר יקותיאל זלמן הנ"ל) – ולפי זה נראה נראה שקשר החיתון הזה נערך אח"כ. אגרת אדמו"ר האמצעי הנ"ל נכתבה קודם תקע"ז (ראה שם ע' תצג), ואף אם החתונה הנ"ל היתה רק בתקע"ח הרי אפשר שקוראו "מחותני" על-שם השדוך איתו שנערך מקודם, כפי שמצאנו את אדמו"ר הזקן מכנה את הרל"צ "מחותני" כבר בתקס"ד (ראה שם ע' תלט).

(ג) מרת שרה⁴¹,(ד) ביילא⁴²,(ה) מנוחה רחל⁴³,(ו) חי' מוסיא⁴⁴,(ז) שטערנא⁴⁵ פריידא,(ח) שרה⁸.

להזכירה בסמוך לבעלה, אדמו"ר הצמח-צדק (שזכה לסכום כסף נפרד להיות נכד אדמו"ר הזקן מצד אמו). נישואיהם היו בשנת תקס"ד (ראה "בית משיח" גל' 118 ע' 40 הערה 11). לתאריך הסתלקותה ראה: "בית משיח" גל' 142 ע' 54 הערה 5.

(45) להעיר שזהו שמה של הרבנית אשת אדמו"ר הזקן, אשר האריכה ימים גם לאחר הסתלקות אדמו"ר הזקן (וראה אגרות-קודש אדמו"ר האמצעי - חלק א' ע' רמא - הכותב עלי' בתחלת תקע"ד: "אמנו הזקנה", ונראה שמכוון אלי'), וב"בטאון חב"ד" גל' 34-35 (תשל"א) ע' 10 נדפסה אגרת שלה מהתאריך "יום ג' שהוכפל בו כי טוב י"ד לספירה תקעז"י" (נעתק בשולי אגרת אדמו"ר האמצעי באגרות-קודש שלו חלק א' ע' רנה, ובמקורות והערות לאגרת הצ"צ, שם ע' תקנ), לפי הנמצא בכתב-יד מעתיק. קביעות הנ"ל אמנם מתאימה גם לתקע"ז (ודלא כהערה ב"בטאון חב"ד" שם ע' 11), אך מסתבר שבמקור נרשמה שנת תקע"ד והכיתוב המפורט ("תקעז"י") הוא של המעתיק - שהסתפק בכתיבת האות האחרונה (ד) והכריע מדעתו שהכוונה לתקע"ז - שכן: א. תוכן האגרת אינו מתאים למסופר באגרת אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע על כסלו תקע"ז (כפי שהעיר ב"בטאון חב"ד" שם, והיא באגרות-קודש חלק ז ע' טז, וראה משנה ראשונה ברשימת "אבות התסידות" שב"בית משיח" גל' 212 ע' 29, וראה גם "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' יח, רשימתו מסביבות סיון תקע"ג). ב. מתוכן האגרת,

(41) ברשימה שבהקדמת "היום יום" נכתב כי "נפטרה בנעוריי", משמע שלא נישאה (היא גם היחידה ברשימה ההיא שלא נרשם לידה בן זוג). חתונת אדמו"ר האמצעי הייתה בשנת תקמ"ח (שם) ולפי המובא על אשת הצמח-צדק שנולדה בתק"ג (ראה להלן הערה 44), ולהלן (ע' כב) "וכמדומה שהי' השני' למספר הבנות", הרי ששרה זו נולדה בשנת תקמ"ט.

(42) להלן (ע' כג) מביא בשמה דברים שסיפרה לו זקנתו הרבנית. כנראה שנקראה על שם חמות אדמו"ר הזקן (ראה "בית רבי" ע' 108).

(43) ברשימת אבי' מסביבות סיון תקע"ג (ראה לעיל הערה 38) היא מוזכרת כמאורסת. נשאה להר"ר יעקב כולי סלונים (ב"ר משה שלמה זלמן, הוא "ר' זלמן ריוזעס" מחסידי אדמו"ר הזקן). עלו לארץ-הקודש (כדלהלן ע' נ ושם בהערה 100) וברשימת אוכלסין משנת תרכ"ו נרשם שהיא בת 63, משמע שנולדה בשנת תקס"ג (וראה "בית משיח" גל' 217 ע' 54-55. קובץ "אהלי תורה" גל' קלו ע' 52 וגל' רא 23-24). נפטרה בחברון, כ"ד שבט תרמ"ח.

(44) אשת כ"ק אדמו"ר צמח-צדק. נולדה תק"ן (כך ב"זכרון זכות אבות" שב"הקריאה והקדושה", החל מגל' 4, תש"א, ע' ה, ושם שהיא "הבכירה" בבנות אדמו"ר האמצעי. וראה קובץ "אהלי תורה" גל' רא ע' 19). הוזכרה אחרונה ברשימת אבי' בנידון החזקת המשפחה ("מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' טז), זאת כנראה משום שרצה

סדר תולדותם בלתי נודע לי*, וכפי ששמעתי מכבוד א"ז הרבנית ע"ה נקראה שם אחר (שרה) לזכור אחותה הבכירה שרה שנסתלקה קודם שנולדה אחותה הצעירה, איז^[טו] זיא גיווען א נאָמען נאָך איהר⁴⁹.

ודודתי מרת גיטל תח"י סיפרה לי אשר בעת שנולדה אמם היתה שמחה גדולה ומרוב התפעלות קראו שם חי' שרה, ושכחו כי אחותה נקראת חי'

ד"ר

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב:] הרבנית שרה ע"ה בת כ"ק אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע האחרונה, דיא מיזינקע^[יד], כי שני בנים היו לרבינו האמצעי ושהה בנות (סח לי אחד מהזקנים אשר כלל הי' להחסידיים דמספר הבנים⁴⁶ של כ"ק אדמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע כמספר הבנות שהיו לכ"ק רבינו האמצעי (והם ששה כנודע⁴⁷) ומספר הבנות של הרב צמח צדק⁴⁸ כמספר הבנים של כ"ק רבינו האמצעי (שהם שנים), אך סדרן על ברור לא אדע, אמנם זאת ידעתי כי הראשונה נקראה בשם שרה, אחת בשם ביילקע, אחת מנוחה רחל, אחת חי' מוסיא (אשת כ"ק אדמו"ר הרב צמח צדק, וכמדומה שהיא השני' למספר הבנות), אחת שטערנא פריידא והששית חי' שרה, כפי המפורסם וכפי ששמעתי מכבוד א"ז הרבנית ע"ה נקראה...

[יד] בת זקונים.

[טו] היא הייתה שם אחריה.

און", מערכת אדמו"ר הצמח-צדק אות טו, כותב שנסתלקו בחייו שני בנים, האחד ר' ירחמיאל והאחר ר' יעקב (והשווה למסופר שם אודותם: "לקוטי ספורים" ע' קכט).

(47) לכאורה משמע מכאן שמספר בנות אדמו"ר האמצעי הי' ברור יותר ממספר בני אדמו"ר הצמח-צדק (וראה בהערה הקודמת).

(48) על שמן וסדר הולדתן ראה "בית משיח" גל' 258 ע' 16-17.

(49) כך הובא גם באגרת אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע משנת תרפ"ח (השמטה, בקובץ "אהלי תורה" גל' קלד ע' 48-49): "והיא נקראה על שם אחותה הבכירה שנסתלקה קודם שנולדה".

בקשת ברכה ראשונה ממנה, לא מסתבר שנכתבה זמן כה רב - למעלה מארבע שנים - לאחר הסתלקות אדמו"ר הזקן. ג. יש עוד ידיעה על שיבוש בהעתקת תאריך בכתב-יד הנ"ל (ראה "בטאון חב"ד" שם ע' 12).

(46) ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מחורף תרצ"ג (חוב' קמ ע' 5) ששמע מחותנו כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע: "לאדמו"ר האמצעי היו בנות כמספר הבנים - שנשארו בחיים - של הצ"צ", והכוונה - והרי בידוע שלאדמו"ר הצמח-צדק נמנו שבעה בנים (וכך גם להלן ע' מט) - שהי' לו בן ושמו ר' אהרן יעקב (ראה "בית משיח" גל' 154 ע' 71) שנפטר בחייו. ולהעיר שבספר "לשמע

מוסיא, וקראה רבינו את בתו תמיד שרקע, עד שכמעט נשתכח השם האמיתי חי' שרה, כי כולם קראו שרקע, כהשם שקראה אבי' רבינו האמצעי. ^{האוצר החכמה} והיתה חביבה מאד לרבינו האמצעי, נולדה (כמדומה בחדש אלול) תקע"א.

חתונת א"י הרבנית מ' שרה עם הרה"ג הרה"ח ר' אהרן בהרה"ג ר' משה (הפאמיליע^[טז] אלכסנדר*⁵⁰) משקלאָוו, היתה ביום ט"ו מנחם אב תקפ"ו.

הדרוש* שמח תשמח שנאמר על חתונתם, תודה-לאל יש לי כתב-יד-קודש כ"ק אדמו"ר האמצעי, וכותב כ"ק אדמו"ר האמצעי בכתב-יד-קודשו: ב"ה ט"ו מנחם אב התקפ"ו חתונת בתי שרה תחי⁵¹.

החתונה היתה ברב פאר והדר, בהפלגה יותר על שאר הבנות והבנים ששידך כ"ק רבינו האמצעי, לפי שהיתה הבת זקונים.

כבוד א"י הרבנית ע"ה סיפרה לי אשר דודתה (אחות אמה) מ' ביילא אמרה לה: על חתונת אמך הי' ג' אלפים חסידים, והי' הרבה חסידות, והיתה שמחה גדולה.

(*) כנראה זה היתה הפאמיליע^[טז] של הרב ר' משה בהרב ר' סענדער למזכרת נצח להרה"ג הרה"ח ר"ס נ"ע.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב:] (כן מצאתי נרשם על הדרוש שהגיד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע וזה לשונו . . הפלא שגם אז כתב כמו שקראה שרה ולא חי' שרה כמו שהי' שמה האמיתי⁸) . . החסידות שהגיד כ"ק רבינו האמצעי על חתונת בתו הרבנית חי' שרה התחיל שמח תשמח דרוש ארוך נמצא פה בין הכי"ק של רבינו האמצעי בכי"ק ממש.

[טז] שם המשפחה.

צילום כתב-יד-קודש (הובא להלן בע' פב), שבראשו: "...[חתונת בתי שרה ת' ונכדתי ת']", ומשערים שמאמר זה נאמר פעמיים, כאשר הפעם השני' היא בחתונת נכדיו – נכדתו הרבנית דבורה לאה בת הצמת-צדק עם נכדו ר' לוי יצחק – בי"ג אלול תקפ"ו (ראה "בית משיח" גל' 143 ע' 63 וגל' 154 ע' 70).

50) כך מופיע בשער ה"תורה אור" (הועתק לעיל בהערה 11). בכמה מקומות (כמו בספר "ילקוט משפחות") מוזכר שם המשפחה כך: "אלכסנדרוב" [=בן אלכסנדר].

51) המאמר נדפס בספר "מאמרי אדמו"ר האמצעי – דרושי התוה"ה חלק ב בתחלתו, ובסופו

גם כבוד חמותה (והכוונה על בת רבינו מרת חיי מוסיא נ"ע) כמה פעמים
אמרה כי: אמך האט מען נאך גיגיבען מער וויא אלעמען, ווייל זיא איז גיווען
דיא מוזינקע, און זיא איז גיווען א נאָמען נאך שרה-ן^[יז].

אחר החתונה למד הרב ר' אהרן נ"ע בצוותא עם כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר
הצמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, שהי' גיסו, ולמדו יחד, ונהנה אאזמו"ר
הרצ"צ מאד מחברותם. וכאשר כמה פעמים הגיד לכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש
זצוקללה"ה והפליא לו הלימוד ההוא. והי' הר"א סמוך על שולחן חותנו כ"ק
רבינו האמצעי, שהי' מכלכלו בכל הדרוש לו.

התנהגותו בעת ההיא בריוח גדול, ברייט גיפירט זיך, לפי שאביו הרב ר'
משה הי' גביר גדול והי' שולח לו ע"י כל הזדמנות עזר נכון, וגם כל מיני
סחורה לתפירת בגדים עבורו ועבור אשתו, וגם הביא להם מתנות נכבדות
בעת ההיא, עד שמכל-זה הי' הר"א בריוח גדול יותר על שאר חתני כ"ק רבינו
האמצעי.

וכשנתיים אחר חתונתו נסתלק כ"ק חותנו אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה
נבג"מ זי"ע⁵², וכמובן אשר חשך שמש המשפחה הק', ובכל-זאת נשאר לדור
משך שנים בליובאוויטש. והולידו שלש בנות ובן אחד⁵³, הבכירה מרת צבי
גיטל³¹ תחיי נולדה שנת תקצ"ג (אך החודש אינה יודעת). השני' כבוד א"ז

[יז] לאמך נתנו יותר מכולם, כי היא היתה הבת זקונים, והיא היתה שם
אחר [האחות] שרה.

ב. מרת שטערנא, אשת מו"ה דוב בער
פראדקין בטשארין.
ג. מרת גיטל, אשת מו"ה לעמפערט בנעזין.
ד. מרת רבקה, אשת אדמו"ר הרב שמואל
שניאורסאן ז"ל...
וראה אגרות-קודש אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע
חלק ב ע' כו, ולהלן ע' צב מיומן מנחם-אב
תרע"ד, ובהערה 6 שם.

52) ביום ט' כסלו תקפ"ה.
53) הוזכרו (בסדר שונה) בספר "ילקוט
משפחות" ("אגרת יוחסין למשפחת אלכסנדראוו",
אודסה תרנ"ג) ע' 8:
א. מו"ה זלמן אלכסנדראוו, חתן הגביר
ליובינסקי בסאסניצא.

הרבנית מרת רבקה ע"ה נ"ע. השלישית מרת סטערנא⁵⁴, והרביעי ר' שניאור זלמן⁵⁵ יחי'. ודרו בליובאוויטש.

בעת ההיא כבר נהג כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצ"ל את הנשיאות, ובשנת תקצ"ד בתענית אסתר⁵⁶ נולד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצ"ל לאביו כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה.

המנהג בימים ההם הי' [ש]בנות כ"ק רבינו אדמו"ר האמצעי (שהיו בליובאוויטש, כי ישנם שכבר נסעו למקומות שונות) מתאספים בכל שבת-קודש, עם בניהם ובנותיהם הקטנים, לבית אמם הרבנית שיינא ז"ל, אשת כ"ק רבינו האמצעי, וגם הקרובות כמו בנות הרב ר' חיים אברהם ז"ל (בן רבינו הגדול)⁵⁷ ושארי בני המשפחה, היו באים עם בניהם לבית הרבנית הנ"ל, והיו הגדולים מדברים ביניהם, והקטנים היו מצחקים, פלעגין זיך שפילין^[יח] ילדים וילדות יחדיו.

[יח] נהגו לשחק.

אוצר החכמה

בזמן לידת מהרשנ"ע יש ב' סברות אם בשבט או ב' אייר. א"ז הר' רבקה נ"ע לא ידעה.

ובאחת מרשימותיו – נכתבה בשנים הראשונות לנשיאותו – מופיע התאריך "שבט.

לתאריך פרסום הנוסחאות אודות שנת הולדתו ראה קובץ "אהלי תורה" גל' קטו ע' 45-48.

בשנת תקצ"ד הייתה תענית אסתר מוקדמת, ומכאן משמע שנולד ב"א אדר. אבל מהמשך הרשימה (להלן ע' מד) בה חושב את מספר הימים שבין תענית אסתר תקצ"ד ל"א ניסן תר"י, משמע שנולד ב"ג אדר, בו על-פי רוב חלה תענית אסתר.

(57) בנו השני. בסביבות סיון תקע"ג היו בנותיו קטנות ("מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' טז. וראה "ספר הצאצאים" ע' 104-105).

(54) לפי המופיע לעיל (ע' ד) שהרבנית רבקה נולדה בחשון תקצ"ה, ושאביהם נפטר באייר תקצ"ז, הרי שמרת סטערנא נולדה בשנת תקצ"ו. הקטע המועתק כאן נרשם כך בשנת תרע"ד, בהעדר ברכה אחר שמה – ברכת החיים או ברכת המתים – כך שאין לדעת על מצבה באלול תרע"ד. וראה להלן ע' צב הערה 6.

(55) ראה הערה הקודמת, ולפי זה נולד בשנת תקצ"ז קודם פטירת אביו (שהרי לא נקרא על שמו). וראה לעיל בהקדמה (ע' 8 ושם בהערה 10) שאין להוכיח מברכת החיים שאחר שמו שעדיין חי בעת כתיבת התקונים (תרפ"ה והלאה).

(56) לאחר זמן התברר שנולד בב' אייר (כך ב"רושם חומר" אודותו – הנ"ל בהקדמה ע' 9 – מחורף תרצ"ג. ועוד). ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מקיץ תרצ"ה (חוב' קפב ע' 16) רושם את שסיפר לו חותנו כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע:

וישנה אגדה המספרת [ש]בשחוק הילדים יחד אמר כ"ק אאזמו"ר
 המוהר"ש, והוא אז בן ג' או ד' שנה, כי הוא יקח לכלה את רבקה בת שרה,
 שהיתה ג"כ בערך שנים אלו, וכולם צחקו עליהם כמנהג הצחוק על דברות
 הילדים בצחוקם⁵⁸.

ובשנת תקצ"ז כ"ד לחדש אייר נסתלק הרב ר' אהרן בשנת הכ"ח לימי
 חייו.

(58) וראה להלן בהוספה (ע' צד) קטע מרשימת
 כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) ג"ע משנת תרצ"ג, שבו
 מפורטת האגדה הזו.

*אחרי מות אביהם, אמם ישבה אלמנה ששה שנים, משנת תקצ"ז עד תר"ג (ובמשך העת הזאת היו פעמים או שלש פעמים עם אמם אצל זקנם הרב ר' משה בשקלאוו, במשך זמן קצר).

ובשנה השביעית לאלמנותה של הרבנית מרת שרה בת רבינו האמצעי, והיא בת ל"א וחצי שנה⁵⁹, דברו עבורה שידוך ונשאה להרב ר' אהרן⁶⁰ מקרעמענצוג⁶¹ (בן הרבנית מרת פריידא ע"ה בת רבינו הגדול⁶²)*

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] ימי הילדות של כבוד א"י הרבנית ע"ה הי' חליפות^[א]. נולדה בשעה טובה ומוצלחת להוריי בה בשעה שכל בני משפחת רבינו סבלו מחסור (לפי ערך [ה]רגילות בעת חיי כ"ק רבינו האמצעי), אבל בבית הר"א לא ידעו מחסור ח"ו, כי זקנם אבי אביהם הרב ר' משה וביותר אשתו הרבנית מרת לאה גאָלדע מלאו מחסורם ביד רחבה. ובהיות א"י בת שנה וחצי תפרו [לה] כתונת משי (מה שהי' בערכי העשירים בימים ההם). ואף במות אביי הר"א, הנה זקנם הר"מ ז"ל לא כלה ידו מלהושיעם בכל המצטרך להם, וגם מחלוקת המעמד קבלו על מחייתם באופן שלא ידעו מחסור ח"ו, כי-אם הרגישו המחסור האמיתי שהם יתומים בלי אב רחמנא-ליצלן.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] וכבוד א"י הרבנית זכרה אותו בטוב

הנמסר (ברשימה של דן תומרקין ב"היהודי", נ"י, טבת תרצ"ו, ע' 73) שאחר פטירתו מילא את מקומו הרה"ג הרה"ח ר' יוסף תומארקין ע"ה, וידועה (ראה הערות לאגרות-קודש אדמו"ר הצמח-צדק חלק ב' ע' צט) תשובה שכתב משם מיום י"ט אלול תרכ"ב. עוד עליו להלן בהערה 63. (62) והיא בתו הבכירה. נולדה בשנת תקכ"ד. נפטרה ט"ז סיון תקע"ג. ר' אהרן הי' בנה השני (כך ברשימת אדמו"ר האמצעי שבהערה הקודמת, ולא כמובא ב"בית רבי" שם).

(*) בספר "דער אוצר פון יראת שמים" (ירושלים תשל"ח) חלק שני ע' עג נכתב ששם משפחתו "זסלבסקי". בספר "גידולי הנחל" חלק א (שם תשד"מ) ע' ל נכתב ש"מזיזוג שני לא היו לה בניס" (בעוד מנישואי הראשונים הי' לה בן), אך בספר "שיח שרפי קודש" חלק ד (שם תנש"א) ע' רח מסופר שבקרמנצ'ק דרו נכדי אדמו"ר הזקן שהיו גם נכדי הרה"ק מברסלב.

59) השנה השביעית לאלמנותה החלה בכ"ד אייר תר"ג, ולעיל (ע' כג) הובא כי "נולדה (כמדומה בחדש אלול) תקע"א", כך שרק באלול תר"ג מלאו לה 32.

60) לעניין נישואי אשה לבעל ששמו כשם בעלה הראשון – ראה אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר מה"מ חלק כז ע' רו-רו.

61) וראה בספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' יז הערה 32, שמכך שברשימת אדמו"ר האמצעי מ[קיץ] תקע"ג] הוא מוזכר כמי שראוי להתזקה בנפרד מאמו, משמע שכבר הי' אז נשוי. ועוד מביא שם מספרי ברסלב שבשנת תקפ"ב הוזכר כחתן הרה"ק ר' נחמן מברסלב (ושהיו אלו נישואי השניים של בתו, הי', והראשונים היו באלול תקע"ד)*, הרי שנישואיו עם בת אדמו"ר האמצעי היו נישואיו השלישיים.

הוא נפטר בחיי אדמו"ר הצמח-צדק, זאת לפי

ושהתה עמו כשלש שנים וילדה לו בן ובת. הבן לא הספיקו גם להכניסו לבריתו של אברהם אבינו ע"ה, והבת חייתה כששה שבועות ומתה. דודתי מרת צבי גיטל תח"י ספרה לי אשר בעת שאמם רצתה והחליטה לנסוע (לקרעמענטש⁶⁵ או לשקלאָוו, זאת אינה זוכרת בבירור) ולקחה עמה גם ילדיה, אמר כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע כי את רבקה לא יניח לנסוע.

והפליגה במעלותיו עד למאד, וכמה [מה] חסידים הגדולים הפליגו במעלותיו⁶³. הוא [הי'] יקר רוח מצויין עד למאד, והי' מקבל כל אדם בסבר פנים יפות⁶⁴. היא זוכרת מעין המעשה (וכולה שמעה מאחרים) אשר נפל דליקה בביתם, והרב ר' אהרן ז"ל להיותו מתפלל בביתו ביחידות לפעמים, בקול ניגון נפלא, ער האָט גיהאָט אַ דינעם קול^[יט], ויודע נגן, ולפעמים הי' מתפלל בלחישתו, אך זה ודאי כי בעת תפלתו לא ידע מכל הנעשה סביבו. והי' בעת שנפל הדליקה צעקו כל בני הבית, וגם זרים שבאו להציל, והוא הי' סגור בחדרו, ולא שמעו, עד כי הוכרחו לשבור את כל הדלת, ונכנסו ומצאוהו יושב ומתפלל, והוציאוהו דרך החלון ולא ידע מאומה מכל הנעשה עמו עד גמרו את התפלה, ושאל אי' הוא ומה זה.

[אתר החכמה]

[יט] הי' לו קול דק.

[אתר החכמה]

בהערה 66: "הועתק מביכעל של הרב מוהר"א קרימי[נ] צוקער מה ששמע מפה קדוש אדמו"ר".

ב"בית רבי" (ברדישוב תרס"ב) כתב אודותו (ח"א ע' 114 הערה ב): "הרה"ג החסיד המפורסם ר' אהרן זלה"ה מקרימענטשוק שהי' גדול מאד בתורה ויראה ובחסידות. ושמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בעת שחזקו עליו דברי אנ"ש שהוא הי' לרב והוא לא רצה בזה ודחה את-עצמו שיקבלו את הרב ר' חיים אברהם לרב כנ"ל [שם ע' 112, חלק ג ע' 5 [221], דחה את-עצמו גם בזה שיקבלו את הר"ר אהרן הנ"ל שגם הוא מנכדי רבינו [הזקן] נ"ע".

64) על-פי אבות פ"א מט"ו.

65) וראה ספר השיחות תרצ"ו ע' 147 (הנחת השומעים, בלתי מוגה).

63) ראה ספר השיחות תש"א ע' 42: "החסיד ר' אהרן הי' אישה של הרבנית שרה . . בזיווג שני - איז געווען אַ למדן מופלג און אַ עניו גדול. ער איז געווען אַ גרויסער דאוונער [=הוא הי' למדן מופלג, עניו גדול ומתפלל גדול], ומובא שם סיפור על יחסם של החסידים הגדולים בקרמנצ'וק אליו. הרה"ח ר' לוי יצחק סמינאווסקי, מתלמידי הרה"ח ר' הלל מפאריטש, מביא בספרו "נתיב רש"י" (ירושלים תרנ"ה - לא, ב) ששמע מר' דובער (בעסיע) החוזר של אדמו"ר האמצעי "שאמר אדמו"ר האמצעי: יש אצלי ג' אנשים מתפללים, מורי [ר' הלל], ר' אהרן מקרעמענטשוק והקדוש והטהור ר' יוסף מליובאוויטש".

בימי זקנו אדמו"ר הזקן רשם דברי חסידות ממנו, ראה "מגדל עז" ע' שצז: "...בשם אדמו"ר נבג"מ, העתיק מביכעל ר"א מקרומע[נ] צוק", ושם

בשנת תרי"ה (כמדומה בקיץ) חלתה אמם במאד והתמשך ימי חליי בערך ג' רביעי שנה¹¹.

ימי מר ומצוק היו הימים ההם, להילדים, אם כי קטנים היו והאב חורג היי מרבה להיטיב עמהם, אבל מחלת אמם כבדה מיום ליום, והיתה אומרת להם כי יעוררו רחמים רבים ועצומים עליי כי תשאר בחיים, והיתה מעוררם על התפלה ואמירת תהלים בעבורה, און פלעגט זייער דערנעמען מיט ווערטער^[כ] לעורר לבם. וספרה לפנייהם מעשיות מגמרא ומדרש וספרי היראה, איך שע"י תפלת הבנים נעזרו כמה אבות ואמהות ברפואה גם לאחר שנגזרה הגזירה רחמנא-ליצלן, והסבירה להם גודל ענין תפלת נקיי הפה*.

פעם בעת תעצומות מכאובה רחמנא-ליצלן קראה לד' לאמר: רבנו-של-עולם, הנני מוסכם על כל המיני יסורים לקבלם עד מיצוי הנפש, רק העמידני בחיים ולגדל הילדים היתומים מאביהם. ומתוך נהמת לבה קראה: טאטע, טאטע, דאיינ טאכטער בעט באיי דיר זיין דו מתפלל אז איך זאל בלייבען לעבין מגדל זיין דיא קינדער וואס זיינען געבליבען יתומים פון זייער פאטער^[כא].

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] והם הילדים שלא חטאו בפיהם שלא דיברו שקר ולשון-הרע.

ותארה לפנייהם מצבה, וכה אמרה אליהם הנה גם עתה כשאני חיי אתכם אתם יתומים מאב, ובכל-זאת בעזרת אלקינו אלקי אבותי אוכל להיטיב עמכם, אבל באם גם זה תאבדו ותשארו גלמודים יתומים ממש בלי אב ובלי אם, מי ירחם עליכם ומי ידאג עליכם. הרבו תפלה לד' פן ישמע אליכם ואשאר בחיים. והיתה קוראת בתפילה לד' להעמידה בחיים בשביל הילדים הנקיים מכל עון ופשע.

וקראה לאבותי, לכ"ק אב"י אדמו"ר האמצעי וכ"ק זקניה רבינו הגדול, בהתעוררות רחמים גדולים, שגם העומדים בחדר שני היו שופכים לבם כמים בהתעוררות רחמים, והיתה הרחמנות אין לשער.

[כ] ונהגה לקחת אותם בדברים.

[כא] אבא, אבא, בתך מבקשת ממך שתתפלל שאשאר בחיים לגדל את הילדים שנשארו יתומים מאביהם.

פעם הגידה להבנות: דער טאטע איז באיי מיר גיווען, ווי עס ווייזט האָט זיך אָן גערוקט אַ אייזערנע וואַנט, מיינע בקשות העלפין ניט, איהר מיינע קינדער קאָנט העלפין, אויף קינדערשע תפלות פאַר עלטערן איז ניטאָ קיין פאַרשטעל, און בפרט קליינע ריינע מיילער, גאָטט ברוך-הוא הערט צו זייער בקשה, בעט גאָטט אַז איך זאָל בלייבען לעבין^[כב].

דודתי מרת גיטל* ספרה אשר אחותה כבוד-אמי-זקנתי הרבנית נ"ע היתה בת עשר שנים בערך, מצב מחלת אמה פעלה עליי רושם עז כל-כך עד שהיתה נדכאה מרוב יסורים ולא דברה מאומה, רק בכתה מאד מעומק לבה מאין הפוגות בלא דברים, וגם עוד לא יכלה להגיד תהילים במהירות כ"כ כמו אני (כן אמרה דודתי הנ"ל תחי'), והיתה אומרת תהילים ביום ובלילה, ובכל שעה היתה באה לשאול: דיא מאַמע איז שיים בעסער?^[כג]

[בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] שהיתה אז בת י"ב (או תחלת י"ג) שנה, פעלו עליי הדברים עד שנפלה בהתעלפות גדולה והוציאוה מחדר אמה.

[בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] כאשר הקרה מקרה הנ"ל עם ההתעלפות הנ"ל, נכנס הרב דקרוקאָוו (סמוך לקרמענטש) לחדר אמם ואמר לה: רביצין, וואָס זייט איהר אַזיי מצער אַייערע קינדער? השי"ת וועט אייך גיוויס צושיקין בקרוב אַ רפואה^[כד].

והשיבה לו: האם זה צער להבנות? עתה עדיין אין הרחמנות עליהם גדולה כל-כך, אבל כאשר אמות אז יהי עליהם רחמנות אמיתי.

[כב] האבא הי' אצלי, וכפי הנראה נתקלתי בקיר של ברזל. בקשותיי לא מועילות. אתם ילדיי יכולים לעזור, על תפלות של ילדים עבור הוריהם אין שום מחיצה, ובפרט מפיות קטנים ונקיים. הקב"ה שומע לבקשתכם, תבקשו מהקב"ה שאשאר בחיים.

[כג] האמא כבר בסדר?

[כד] רבנית, מה את מצערת כך את ילדייך? השי"ת בוודאי ישלח לך בקרוב רפואה.

וכשני שבועות קודם הסתלקותה אמרה אשר היא בעולם האמת, ודיברה עם כל אחד ואחד בפרט לרחם על בני'. היתה מדברת עם אבי' כ"ק רבותינו אדמו"ר האמצעי (מתוך עינים סגורות) ועם זקנה רבינו הגדול, וכה הי' שומעים הדיבורים בבירור. וכה היתה טוענת: אחותי חי' מוסיא מדוע אין את משימת לב על ילדיי היתומים. וכן עם שאר האנשים מבני המשפחה*.

ביום א' כי תשא יו"ד אדר תר"י¹⁰ נסתלקה אמם נ"ע והובלה לקברות בעיר קרעמענטשוג.

עד אחר הפסח שהו בקרעמענטשוג ומשם נסעו לשקלאוו, אשר זקנם הרב ר' משה וזקנתם מרת לאה גאלדע ז"ל שלחו עגלה מיוחדת עבורם להביאם לשקלאוו, ושהו בשקלאוו כארבעה חדשים בערך*. ואח"כ נסעו לליובאוויטש, ובסוף חדש מנחם-אב שנת תר"ו באו לליובאוויטש לבית אמם זקנתם הרבנית מ' שיינא נ"ע (אשת כ"ק רבינו אדמו"ר האמצעי), אם אמם.

אוצר החכמה

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] בשבת הראשון שנראה בה חלישות הדעת, מספרת דודתי מ' צבי' גיטל תחי', הלכתי לבית-הקברות לבית המדרש⁶⁶ והגדתי תהילים, ואני הייתי אז א' פרומע^[כה] ויראתי להתענות בשבת-קודש, כי מאכל לא בא לפי, לקחתי חתיכת דג מלוח, למען שלא יהי' תענית.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] כי הנסיעה מקרעמענטשוג לשקלאוו עלתה להם במשך ג' שבועות בערך.

[כה] אדוקה.

להיות בית-המדרש סמוך לו כמו בנעזין והאדיטש". וצריך לומר שהכוונה כאן שהלכה לבית-הקברות (שמחוץ לעיירה) וגם לבית המדרש שבתוך העיירה.

(67) תרת"ת ר' יהודה שי' חיסריק מביא בספרו

66 ידוע כי בסמוך לאוהל אדמו"ר הצמח-צדק והמהר"ש הי' בית-כנסת (ראה רשימת "יומן תרס"ו" ב"בית משיח" גל' 296 ע' 21. ועוד), אך הוא נבנה רק בקיץ תרכ"ו - אחרי הסתלקות אדמו"ר הצמח-צדק, כפי שכותב אדמו"ר מהר"ש (אגרות-קודש ע' לח): "וקירו את הג' דפנות

אם אמם הנ"ל דרה ביחד עם בנה הרב ר' ברוך (הנק' באשע דעם רבי"ס), והי' לה מעמד מה שהחסידיים היו נותנים לה ביחוד, וחתנה כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרב צמח צדק זצקללה"ה זי"ע נבג"מ הי' נותן ג' רובל-כסף לשבוע (כמדומה כן, על בירור לא אדע), ובבוא הילדים יתומי בתה, הוסיף לה ששה רו"כ לחדש (רובל וחצי לשבוע) בשביל היתומים. ההנהגה בבית אם אמם היתה בתכלית הפשיטות והדחקות, כי בכלל היו כל משפחת הרבנים מתנהגים בפשיטות ובחשבון מדוקדק ביותר בכל עניניהם. אף בבית כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק היו מתנהגים בהנהגה פשוטה, בלחם שחור, שהיו טוחנים דגן בבית רחיים יד (זאָרנע), ומזה הקמח היו אופים הלחם שיעלה בזול יותר. וגם כלי ביתו היו כלי עץ פשוטים בתכלית, כסאות עץ ושולחנות לבנים (בלתי צבועים)⁶⁷. וכן בבגדים היו מלובשים בפשיטות*.

הילדים הנזכרים אשר בכל עת היותם הילדותם בליובאוויטש היתה פרנסתם בריוח (כנזכר לעיל), ואף גם בהיותם בקרעמענטשוג לא ידעו מחסור בעניני האוכל, ועוד יותר כי שמה (במדינת מאלי ראָסי^[כז]) המאכלים משונים מפה המדינה, אשר שם גם אנשים פשוטים אוכלים לחם חיטים, הנק' ואַייס-ברייט^[כז], שהוא מצוי במאד, ולא היתה זאת הוצאה מרובה יותר על הלחם השחור הנאכל (מטעם שהוא בזול יותר) במדינתנו⁶⁸, ולא

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] שזה הי' בבית הרב שכבר היתה לו הכנסה נכונה, ומכל-שכן בבתי שאר בני המשפחה שקבלו תמיכה מבית הרב התנהגו בפשיטות יותר.

[כו] רוסיא הקטנה (אוקראינה).

[כז] לחם לבן.

העצמי של העץ) גם קירות הבית לא היו טוחים בטיט ובסיד.
(68) רוסיא הלבנה.

"רשימות דברים" חלק א' ע' קכה ששמע מהרה"ח הר"ר ברוך שניאור ז"ל - זקנו של כ"ק אדמו"ר מה"מ - שבבית אדמו"ר הצמח-צדק שמלבד כלי הבית שהיו בלתי צבועים (ונראה בהם הצבע

יכלו להרגיל את-עצמם לדחקות זו, והיי' כבד עליהם במאד והיו סובלים מזה.

[אוצר החכמה]

אמנם כבוד א"י הרבנית התרגלה את-עצמה בקל ובזמן קרוב (כי זיל^[כח] בתר טעמא, מרגלא בפומא נ"ע כי העיקר הוא ההסכם, און הסכם טראָגט אַריבער אַלץ)*. והיתה עוזרת לאחותה הבכירה בעניני הבית.

אחותה^[אוצר החכמה] – דודתינו – היתה משגחת עליי בכל מיני הדרכה, הן באנושית והן ביראת-שמים, שתתפלל בטוב, ומה להתפלל, ולהתפלל מתוך הסידור, ולהגיד סליחות ומחזור.

כבוד א"י סיפרה לי אשר בהיותה י"א או י"ב שנה (וכפי החשבון הי' זה בשנה הראשונה, בבואם לליובאוויטש חזרה מקרעמענטשוג, היינו בראש-השנה תר"ז), הנה בראש-השנה התפללה על מחזור אחד עם אחותה מרת צביי גיטל תי', ונדמה לה לאחותה שדילגה חרוז אחד, הנה כל היום דראש-

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] אמנם דודתינו מרת צביי גיטל תחי' – כאשר סיפרה לי בעצמה – סבלה במאד מזה ולא יכלה בשום-אופן להתרגל להלחם, וכן להמאכלים פשוטים כמו באָרשט ובאָטווינע^[כט], אשר לגודל הזול היו הם המאכלים העיקרים ללפת בהם את הפת, והפת הי' שחור. והיתה כמעט רעבה. וכשהתגבר הרעב עליי אז היתה אוכלת להשביע רעבונה.

וכך חיו חיי צער בבית אם אמם יום אחר יום, והיו מתעסקים בצרכי הבית, כי להזקנה אם אמם כבר הוכבד הנהג הבית, ובפרט הנהגת הילדים הקטנים (מהבנות הנ"ל), הבת הצעירה והבן הר"ז שי'. והיו הבנות עוסקים בזה, העיקר הבכירה דודתנו תחי' ואחותה כבוד א"י הרבנית נ"ע היתה עוזרת על ידה בכל אשר תצוה.

[כח] לך אחר הטעם, רגיל היה בפי' – נשמתה-עדן – כי העיקר הוא ההחלטה (ההסכם), וההחלטה בכוחה לשאת הכל.
[כט] חמיצה (מסלק) ועלי סלק.

השנה שתקה ולא הגידה מאומה, אך אחר ראש-השנה הוכיחה [אותה] איך הרשיאה לעצמה קלות כזו [ב]ראש-השנה שהוא יום הדין, וגם קלי הדעת עמי-הארציים ובורים גמורים ווערין אויך צורירט, און דעם טאטינס און מאמעס א קינד זאל היפערין מחזור^[ל]? והוכיחה במאד.

אוצר החכמה 1294567

אמנם אנכי ידעתי – סיפרה כבוד א"ז נ"ע – שאינו כן, אז איך האב ניט פארפעלט קיין שטיקל מחזור^[לא], והגדתי לה ברור שאינו כן. היי לה לאחותה המדרכת עגמת-נפש מזה שציערה על לא דבר, שנדמה לה, ובכל-זאת לא שינתה את טעמה בהדרכה עיונית על כל פרט, במאכל ומשתה והילוך ועשיית צרכי הבית. ובדרך-כלל נשאו חן בעיני בני המשפחה, דודותן, שהיו מקרבות אותן בקירוב רב. אמנם הם היי שפלים בעיני עצמן מאד, ארבעה ילדים יתומים מתחנכים בבית אם זקנה (בא א באבע) שהיתה זקנה ולחוצה.

כבוד א"ז סיפרה לי שהיו כה שפלים בעיני עצמם, שכשהיו דודותן או קרוביהן מדברים אליהם היו מתפללים על הפלגת החסד הזה, כי מה המה יתומים עזובים וגלמודים ... כי שתיהם, שתי האחיות, היו יפות מראה ביותר, שיינע ליכטיגע, ואדרבה כל עיונם היי בצרכי בית אם זקנתם לכלכלה. הבכירה דודתי צביי [גיטל] תחיי היתה עוזרת בבית המבשלת עד כמה שהיי ביכולתה, והצעירה כבוד א"ז הרבנית נ"ע תחלה היתה משמשת אם אם זקנתה בכל הדברים המצטרכים לה, כי הם הבנות היו עומדים בבקר השכם בשעה שבני-אדם הגדולים עומדים [...] המצב הזה היי מדכא אותם במאד, וכמה פעמים (כפי ששמעתי מהם) בבואם לביתם חזרה מהשמחה היו בוכים (בינם לבין עצמם) על מר גורלם וגלמודם ... אך הם נשארו להתחנך בבית אם זקנתם כמקדם, והלכו בתום לבם ומעט מעט התרגלו לחיים האלה ולא הרהרו ח"ו אחרי מדותיו של הקב"ה ולא נטרו שנאה או קנאה לשום איש ... והצדיקו דין שמים עליהם.

[ל] גם מזדעזעים, וילדה של אבא ואמא תדלג [תפלה ב]מחזור?

[לא] שלא חיסרתי שום חלק [מהתפילות ב]מחזור.

ימי ההתרגשות

בעת ההיא, בשנת תר"ח⁶⁹ בערך, ימי התרגשות היו בבית כ"ק רבינו אאזמו"ר הרב צמח צדק, כי בנו צעירו (כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקללה"ה) בא לעונת השידוכים.

ושני הבתים, בית הרב ר' ברוך שלום⁷⁰ ובית הרב ר' שניאור זלמן⁷¹ (שניהם בני כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק) התחילו להתרגש, כי לשניהם היו בנות ... ולא אחרת חשבו כי יתחתנו עמהם, וכל אחד חפץ באחיו הצעיר הבן זקונים, שהי' מופלג בכשרונותיו הבלתי רגילים וחביב מאד לאביו, ויקר לו יתר על שאר אחיו הגדולים ממנו, וכבר הי' בן י"ד שנה ויותר⁷².

... והיו שלוחים שונים מכל בית ביחוד לכבוד אביהם כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ להמליץ טוב בעדס, כי דוקא בביתו יבחרו לאשה עבור אחיהם, בנו האהוב, ושניהם היו טוענים עם כ"ק אביהם ואמם⁷³. וכה נתמשך בערך חצי

(71) בנו השלישי של אדמו"ר הצמח-צדק, נולד בשנת תקע"ד. בעודו ילד חלה והוסיפו לו את השם "חיים" (ראה "בית משיח" גל' 120 ע' 37). אחרי הסתלקות אביו נהג באדמו"רות בעיר לאדי. נסתלק ד' טבת תר"מ.

(72) ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מסיון תרצ"א (חוב' ח ע' 19, ספר השיחות תרצ"א ע' 240): "כמדומה שכך שמעתי שנשואי מהרשנ"ע הי' קודם הב"מ שלו". וראה "בית משיח" גל' 118 ע' 40 וגל' 136 ע' 45 שבבית הרב בתקופות ההן הי' גיל 14 הרגיל לנישואין.

(73) בפתח דבר ל"לקוטי תורה - תורת שמואל. והחרים - תרל"א", נדפס בשנת תש"ה, ע' 6:

"בשנת תר"ח נשא את בת אחיו אדמו"ר מוה"ר חיים שניאור זלמן", ומעיר שם כ"ק אדמו"ר מה"מ (בהערה ד): "ראה שו"ת דברי נחמי" חלק אה"ע סמ"ח". וכך נמצא שם:

(69) כך גם בהקדמת לוח "היום יום" (תש"ג): "נשא בזוג ראשון את בת אחיו אדמו"ר מוהרש"ז - תר"ח", ובפתח דבר ל"לקוטי תורה - תורת שמואל. והחרים - תרל"א" (תש"ה) ע' 6 דלהלן בהערה 73.

ב"זכרונות" משנת תר"צ - עליהם להלן בע' קיא הערה 47 - מסופר שהסתלק בשנתו ה-49 (וראה לעיל הערה 56) ונישואיו הראשונים היו בהיותו בן 15.

ב"ספר התולדות - אדמו"ר מהר"ש" (תש"ז) ע' 12: "בשנת תר"ז נשתדך עם בת אחיו הרה"ק ר' חיים שניאור זלמן - סטערנא. התנאים נערכו בחגיגה גדולה והגבילו זמן החתונה לש"ק שאחרי חג השבועות".

(70) בנו בכורו של אדמו"ר הצמח-צדק, נולד כ"ב מרחשון תקס"ו. נסתלק ט"ז שבט תרכ"ט. אודותיו ראה: הוספה לספר "רשימת ענינים וסיפורים" ע' קמח-קנד.

שנה ויותר, עד כי לרגלי הבחירה שבחר כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ נבחרה בת הרב ר' שניאור זלמן.

... וביום ו' או ז' אלול תר"ח⁷⁴ היתה חתונת כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש עם בת אחיו הררש"ז ברוב פאר והדר על דרך הפלגה. סיפר לי אחד שזכר את זה שהחגיגה היתה נפלאה במינה. ואחר החתונה תיכף נחלתה הכלה,

חיים שניאור זלמן. . והגבילו זמן החתונה לש"ק
שאתרי חג השבועות".

(*) ב"מגדל עד" נוסף: "כנהוג". וראה ספר השיחות
ה'תשמ"ח כרך ב ע' 627 הערה 36 - מהתוועדות שבת
פרשת כי תצא י"ד אלול - אודות נישואי כ"ק אדמו"ר
(מהור"י"צ) נ"ע ב"ג אלול תרנ"ז: "שהנישואין היו
ביום הששי ערב ש"ק", ובהערה בשול"הגליון:

ראה שולחן-ערוך אבן-העזר סוף-סימן ד סעיף
ג: פשוט המנהג לישא נשים בערב שבת. ולהעיר,
שכמה נישואין אצל נשיאי חב"ד היו ביום הששי
(ספר-השיחות תש"ג ע' 153).

ובספר "נשואי הנשיאים" (תשנ"ו) ע' 100 הובא
שבהתוועדות עצמה אמר כ"ק אדמו"ר מה"מ שצריך
בירור מתי בדיוק התקיימה החתונה, שהרי בליל שבת
אי אפשר, ולא מסתבר שבערב שבת ביום, שכן רוב
החתונות מתקיימות בלילה או לפנות ערב. וסיים:
"ואולי היתה החתונה בליל שישי, וצריך בירור. ולכן
כל מי שיש לו מסורה על דבר זה וכיוצא בזה, יפרסמה
וידפיסה באחד הקובצים". במוצאי שבת כתב הרה"ח
ר' שניאור זלמן שי' גורארי לכ"ק אדמו"ר מה"מ שזכר
שחתונת הרש"ג ע"ה - גיסו של כ"ק אדמו"ר מה"מ -
התקיימה בערב שבת ביום, ועל זה הואיל כ"ק
אדמו"ר מה"מ לענות:

...חתונה בבית הנשיאים הרי-זה בצירוף מאמר
דא"ח (והכנה והמשך) וכן הברכות וקבלת-פני
הכלה וכו' ושלא בחפזן ולפני מנחה דעש"ק וכו',
וכל-זה דוקא בעש"ק ביום, כשאפשר בהרחבה
בכל המובנים אור לועש"ק וגם-זה שלא שמעתי
אף אחד שיעורר על-דבר-כל-זה, תמי'.

וראה לעיל בהערה 38 שהוזכרה חתונה בבית
אדמו"ר האמצעי שנערכה בעשרה בטבת תקע"ח, ולפי
קביעות אותה שנה, שחל עשרה בטבת ביום שישי,
על-כרחך שנערכה החתונה ההיא באור ליום שישי.

שאלה. באחד שרצה לשדך בנו עם אחד
מבניו. והי' בת גם לבנו השני. ועיכב לאביו
שישדך עם אחיו מטעם אל ישנה כו' ["לעולם
אל ישנה אדם בנו בין הבנים", כלומר, שלא יעדיף
האחד על האחרים].

תשובה. הנה לכאורה טענת בנו שי' (מגמרא
פרק-קמא שבת דף י ב' לעולם אל ישנה כו')
הלא דבר הוא. תלמוד ערוך. ופסקוה הפוסקים
וטור חושן-משפט סוף-סימן רפ"ב בלי חולק (רק
בשו"ע ואחרונים איני יודע אם נזכר). ומה-
שכתב כ"ק שי' [הכוונה לכ"ק אדמו"ר הצמח-
צדק] מצד שיש קצת מצוה בבת-אחיו [כפי
שמביא בהמשך שיש דעה המעדיפה דוקא נשואין
לבת-אחיו]. יש להשיב ממה-שכותב תרומת-
הדשן הובא ברמ"א באבן-העזר סימן א סעיף ה,
ובאר-שבע סק"ז, דאף מצות פרו-ורבו (דבערב
אל תנח כו') יכול לבטל משום חשש קטטה...

ונמצא שכ"ק אדמו"ר צמח-צדק הפנה את
השאלה הזו אל הרה"ג הרה"ח ר' נחמ"י
מדובראוונה, שבסופו של דבר העלה (בתשובה
הג"ל) שאין הכרח לשדך בנו לאיש זר ולא עם בת
אחד מבניו מפני טענת "אל ישנה אדם בנו בין
הבנים".

74) יום שלישי או רביעי בשבוע. ולהעיר
מהנמצא ברשימות הרה"ח ר' יחיאל היילפרין ע"ה
(החזן) - הובא (בשינוי לשון) ב"מגדל עז" ע' ריב:
"חתונתו הראשונה היתה עם בת הר"ז מליאדי והי'
. . מועד הקדושין בערב-שבת-קודש".

ב"ספר התולדות - אדמו"ר מהר"ש" (תש"ז) ע'
12: "בשנת תר"ז נשתדך עם בת אחיו הרה"ק ר'

והתמשך חליי במאד, וסבל כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה יסורים גדולים⁷⁵.

... בת הרב"ש⁷⁶ במשך זמן מה נשאה איש, והיתה מעוברת, ונחלתה בחולי קשה וכבד מאד רחמנא-ליצלן ומתה אף היא ... *

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש אז בן ט"ו שנה ויותר והיי סמוך על שולחן כ"ק אביו הרצ"צ זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

דברי יסורים

אוצר החכמה

הרב"ש ואשתו מרת ראדזיע: "ארבעה בנות היו להם, ציפע רחל, רבקה, ביילא, לאה (שתים האחרונות שמותיהן ספק אצלי, כן סדרן לא אדע)". הבת רבקה היא שהיתה נשואה להרה"ה ר' משולם רייך (אגרות-קודש אדמו"ר צמח-צדק חלק א ע' שנה, תיג. "רשימת ענינים וסיפורים" ע' מו, קנד). על בת בשם גולדה, אשתו בזוג שני של הר"ר שניאור חתן אדמו"ר הצמח-צדק, ראה להלן בהערה 122 (ע' נח).

(75) ב"ספר התולדות" שם: "על התתונה באו אלפי חסידים, ותגגוה ברעש גדול. בתוך שבעת ימי המשתה חלתה הכלה, כשלשה חדשים ארכה מחלתה ונפטרה". ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מקיץ תרצ"ב (חוב' קעה ע' 3): "זווגו הא' הי' רק ב' או ג' חדשים".

(76) זו שרצו שתנשא לאדמו"ר מהר"ש. ברישום כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע כותב על הרה"ק

השתלשלות ההתחתנות

כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צ"צ הי' שרוי בצער גדול משתי האסונות (שמתו ב' נכדותיו כנ"ל), והגם כי בעצמו הי' חפץ להשתדך עם אחת הבנות היתומות ^{אוצר החכמה} בנות גיסתו שרה נ"ע, וגם חמותו הרבנית אשת כ"ק אדמו"ר האמצעי שלחה אליו לאמר: הלא באפשרך לבחור באחת מבנות גיסתך שרה ז"ל ולמה לך לחפש מבחוץ, אשר כאלו בודאי לא תמצא, ולא התקבל הצעתה ונשאר הדבר כך.

ובהודע* לרבים אשר ברצון כ"ק אביו להשתדך גם עם שאינם מבני משפחתו (כי תחלה חשבו מה שבחר באחת מנכדותיו היתה זה לסיבה כי חפץ בבני משפחתו דוקא), התחילו הגבירים הגדולים להציע בנותיהם בלוית נדוניה בסכומים גדולים.

ומבין ההצעות הרבות בחר כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק ההצעה להתחתן עם ר' זלמן פאריצער (כלומר יושב עיר פאריץ הסמוכה לשצעדרין בפלך מינסק), שהי' גביר גדול ומיוחס ולמדן, ופיזר נדוניה בסך שמונה אלפים (מה שהי' סכום רב בימים ההם). ושלח אאזמו"ר הרצ"צ שני שלוחים לפאריץ, להתבונן ולחקור דבר, עם כח והרשאה מאתם (היינו מכ"ק אאזמו"ר הרצ"צ ומכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש), לגמור הדבר באם שימצאו הענין מתאים בכל פרטיו, כפי שמסרו להם.

השלוחים באו שמה, והוטב הענין בעיניהם והתקרבו לדבר דבר הפרטים באופן השלשת הכסף, ולא הסכים ר"ז על חפצם, ונסעו משם. הם הרחיקו מן העיר (כי בעגלה נסעו), והר"ז שלח ציר מיוחד להשיבם, והודיעם ע"י

(* [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב כאן:] וכשמוע העולם נוסף על יפיו (כפי שמבואר ⁷⁷ בקונטרס מיוחד) ואשר ברצון אביו להשתדך עמו גם עם מי שאינו מבני משפחתו (כי תחלה חשבו מה שבחר באחת מנכדותיו הי' זה לסיבה כי חפץ בבני משפחתו דוקא).

77) אולי טעה כאן המעתיק וצריך להיות "יבואר", ראה לעיל בהקדמה ע' 8-9.

השליח כי מסכים הוא לחפצם, ויחזרו לגמור הענין. אך מדי' הי' כי השלוחים מיאנו, ונסעו לדרכם הלאה.

בבואם אמרו כי הענין לא מצא חן בעיניהם, כי השלוחים חפצו להציע שישתדך עם החסיד הגביר ר' שלמה מאַנעסזאָהן⁷⁸, אשר בעברם דרך שקלאָו מצאו כי בביתו נמצאת אחותו הצעירה או בת אחיו או אחותו, והציעו בענין זה.

בין כה וכה עברו שנתיים⁷⁹, והיו כמה הצעות וכולם לא באו אל הפועל מפני מניעות וסיבות שונות.

ובין כך התחדשה ההצעה להשתדך עם אחת הבנות של גיסתו הרבנית שרה נ"ע*, והושיב כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צ"צ ג' אנשים⁸⁰, הרב ר' אברהם

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב כאן:] והי' הדבר בסוד גדול ואיש לא ידע מזה. וכ"ק אאזמו"ר הרצ"צ הושיב ג' אנשים, היינו הב' שלוחים הנ"ל, וצירף עוד אחד אליהם.

[ובהמשך נכתב:] כפי שסיפרה לי דודתי מרת צ"ג תחי' היו השני שלוחים שנסעו לפאריץ הרב ר' אברהם המ"ץ דליובאוויטש והרב ר' זלמן מיאנאָוויץ, והשלשה אנשים שהושיב להתיישב בזה היו הב' שלוחים הנ"ל ובנו של כ"ק רבינו הרצ"צ הרב מהרי"ל זצ"ל.

השני' הייתה בניסן תר"י (כעבור שנה וחצי). וראה בנסמן שם בהערה 90.

(80) ומצאנו כמה פעמים שכן הורה כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק להתייעץ בג' אנשים - ראה אגרות-קודש שלו ע' קב (ושם נסמן).

78) ייתכן והוא אביו של הגביר והחסיד הנודע ר' מנחם מאַניש ("מאָניע") מפטרבורג, ראה רשימת כ"ק אדמו"ר (מהור"צ) נ"ע - אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק ד שולי ע' רמד.

79) ראה לעיל (ע' לז) שהחתונה הראשונה הייתה באלול תר"ח. ולהלן (ע' מד) שהחתונה

המ"ץ⁸¹, הרב זלמן מיאנאוויטש⁸², ובנו כ"ק מהרי"ל⁸³, והם החליטו כי יקרבו ההצעה.

ואז נזכר כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש בפרטיות המעשה כי בהיותם קטנים אמר על בת-דודתו רבקה שהיא תהיי לו לכלה (הובא לעיל⁸⁴), וסיפר זה בפרטיות לכ"ק אביו כ"ק אאזמו"ר צ"צ, אבל עתה הנהו ירא ליקח את השניי מפני פגמה של הבכירה*.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב כאן:] ובדרך-כללית אמר כי הוא חושש לכללות הענין, שמה שמתה אשתו הראשונה יש בזה איזה ענין. ובכן ירא הוא לישא את השניי. והיי אומר דעתו על הבכירה, היינו דודתינו מרת צ"ג תחי'.

חיים" ע' 52: "הנקרא דער מ"ץ* - שהי' רב בליובאוויטש בימי הצ"צ". באחת מרשימות הוא נפטר תרמ"ב או מעט קודם לכן, זאת לפי הידוע שחתנו, הרב דוד יעקבסון, מילא את מקומו באותה שנה (בכל זה ראה: "בית משיח" גל' 360 ע' 45 הערה 15, ובגל' 363 ע' 37 הערה 125).

82) באגרות-קודש אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע חלק ד ע' קפא מוזכר חסיד בשם זה שהגיע בקיץ תרכ"ט אל אדמו"ר מהר"ש, ובספר השיחות תש"ה ע' 88-89 מסופר שהי' תלמידו של הרה"ג הרה"ח ר' נתן הורביץ מפולצק (מתלמידי אדמו"ר הזקן שהי' גם אצל הצמח-צדק).

83) הר"ר יהודה ליב, בנו השני. נולד תקע"א (בערך. וראה "בית משיח" גל' 142 ע' 56 בהערה). אחר הסתלקות הצמח-צדק נהג באדמו"רות בקופוט. נפטר ג' מרחשון תרכ"ז.

84) ע' כו.

(*) ר' אברהם המ"ץ מוזכר באחת מרשימות אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע, ומיד מפרש זהותו: "מליובאוויטש, חותנו של הרב ר' דוד ואביו של ר' קאפיל זעליקסאן ואביו של ר' אהרן חוזה, ולא ר' אברהם מרודניא...". על המ"ץ מרודניא, הרב ר' אברהם ב"ר גרשון הלוי אשכנזי מקאליסק, ראה: "בית משיח" גל' 42 ע' 17-18 וגל' 44 ע' 50. ועוד.

81) באותה תקופה כיהן כמורה-צדק בליובאוויטש הרב ר' אברהם ב"ר אביגדור הכהן: בכ"ג תמוז תרי"ז חתם על תשובה ביחד עם אדמו"ר הצמח-צדק על תשובה: "אברהם בא"א מוה"ר אביגדור הכהן מ"ץ" (הוספה לשו"ע אדמו"ר הזקן אבן-העזר, וילנא תרס"ה. שו"ת צמח-צדק שער המילואים חלק א סימן מד. במהדורת תשנ"ד: אה"ע סימן שס), ומכאן שהוא החתום על הסכמה מכ"ה טבת תרט"ו להדפסת שלחן-ערוך אדמו"ר הזקן (בזיטומיר תרט"ו. ושם רק: "אברהם בא"א מוה"ר אביגדור הכהן"). ידועה גם תשובה שכתב אדמו"ר הצמח-צדק (ראה הערות לשער המילואים חלק א סימן לו. בהוצאת תשנ"ד: חלק יורה-דעה סימן שמו) ונחתמה בשמו: "אברהם ב"ר אביגדור ז"ל הכהן מ"ץ דפ"ק לייובאוויטש" (ראה צילום כתב-יד-קודש להלן ע' פה), ושמו מופיע בין שמות הכותבים בתחילת הפנקס של "חברת מלביש ערומים" שהתנהלה בליובאוויטש, ופנקס זה התחילו ברשימתו בשנת תר"כ (ראה "בית משיח" גל' 142 ע' 52): "אברהם הכהן מ"ץ דק' הנ"ל".

בתקופה מאוחרת - אך עדיין בימי הצמח-צדק (שנסתלק בתרכ"ו) - שימש כמורה-צדק בליובאוויטש הרב ר' אברהם ב"ר יוסף זליקסון, עליו כותב כ"ק אדמו"ר מה"מ ב"קונטרס עץ

ההתחתנות

כאשר הגידו לכ"ק רבינו מדבר הפסק שהחליטו הג' אנשים נהנה במאד, והפליג אז בשבחו של אביהן של הבנות הרב ר' אהרן ז"ל. אך את זה עוד טרם הוחלט את מי מן הבנות ישא, אם הבכירה או הצעירה. וכעבור עוד זמן מה הושיב רבינו עוד הפעם השלשה אנשים הנזכרים שיחליטו גם בזה (והכל הי' בסוד), והם התיישבו בפרטי הענין, ואף כי הי' כובד בדבר להחליט להשיא את השני קודם להראשונה, בכל-זאת לפי שבהיותם קטנים הגידו כנ"ל, ויקראו בפי המשפחה (אז בהיותם צוחקים יחד) בשם חתן וכלה, ולזאת הם יחליטו כי ישאו את השני (דהיינו את כבוד א"ז הרבנית נ"ע).

בחדש ניסן תר"י⁸⁵ בא הרב ר' אברהם אל בית הרבנית אם אמן של הבנות, ויאמר לה כי כ"ק אדמו"ר גיסה החליט לקחת אחת מנכדותי לאשה לבנו, וסיפר לה על דבר ג' אנשים שהושיב בזה ודבר החלטתם, ואשר כ"ק אדמו"ר ביקש כי נכדתה מי צביי גיטל תבוא אליו.

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נכתב כאן:] אמנם כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הי' עוד מסופק בזה. דותינו מרת צ"ג תח"י היתה עושאת הבדלות^[לב] ביופי גדול, ושלחה את אחותה הצעירה להביא לה שעה מן השוק בשביל לעשות הבדלה ולשלח לזקנם הרב ר' משה לשקלאו למתנה. היא הלכה והביאה את השעוה, וזה הי' ביום ב' ניסן תר"י, והנה אחד קראה הביתה, אשר אם זקנתה קוראת אותה. היא נכנסה, והושיבה אצלה, והתחילה לספר לה איך כי כ"ק רבינו החליט ליקח אחת מהן לאשה עבור בנו מוהר"ש. ובתוך דיבורה איתה נכנס הרב ר' אברהם בשם כ"ק רבינו אשר ביקש כי ה' צ"ג תח"י תבוא אליו, כי חפץ לדבר אתה. ובתוך כך הודיעה מדבר ההחלט אשר השלשה אנשים החליטו כי צריכים ליקח את אחותה.

[לב] נרות שעה להבדלה.

דודתינו מי צביי גיטל באתה אל רבינו והתחיל להרציא לה הענין בפרטיי, ואמר-לה כי גם אודותה ידאג כאב עבור בתו, רק חפץ לידע ממנה אם רצונה למחול. הושיבה כי היא מוחלת במחילה גמורה, ותתן עוד חיי רובל על צדקה. ובו ביום בערב היתה התנאים⁸⁶, במעמד בני הרב והרבה חסידים שהיו באותו מעמד*.

כבוד הרבנית אם אמה של הכלה נתנה ברכתה להחתן וכלה וברכת אשת צדיק. ודודתינו מרת צ"ג בעת שאמרה ברכת מזל טוב לכ"ק רבינו דודה, רוח הדעת הופיע עליי וכה אמרה לו (כן סיפרה לי): מיר האבין גיטאן גיויס א שיינעם שידוך, אז אונזער טאטע וואלט לעבין און וואלט געבין נדן עשרת אלפים, וואלט ער אזא שידוך גיויס ניט קריגען. נאך איר האט גיטאן נאך א

(*) [בנרשם בשנת תרע"ד נוסף כאן:] היא דודתינו צ"ג תחיי היתה המחותנת, ובערב הביאה את אחותה כבוד-אמי-זקנתי הרבנית ע"ה לבית רבינו אל התנאים. וזה היי בחדר כ"ק רבינו. מצד האחד עמדו בני רבינו ואחריהם החסידים. ומצד השני עמדה כבוד הרבנית ע"ה אחות אמם, אם החתן, והיא עם אחותה נכנסו בתוך. ויצא כ"ק רבינו לקראתם בחדרו גופא ובידו מתנות להכלה. טבעת, ובראש^[לג] מפנינים. ובהגיע אליהם עמד כרגע כחושב את מי יבחר. עד שדודתינו מרת צ"ג תחיי האט ארוקגיטאן^[לד] את אחותה ואמרה: גיטל צוא נעהנטער^[לה]. ואז נתן לה כ"ק רבינו את המתנות שהכין.

[לג] סיכה.

[לד] הזיזה.

[לה] גשי קרוב יותר.

ליום וא"ו לעת התנאים, והמאמר נרשם בין מאמרים שנאמרו בפורים ובין מאמרים שנאמרו בשבת פרשת תשא [שחלה בי"ח אדר], ואם שייך להנ"ל הרי שהועתק שלא במקומו.

(86) וראה "רשימת מאמרי דא"ח" של אדמו"ר הצמח-צדק (תשנ"ד) ע' פד שבתכריך כתב-יד שבו העתקות מהנחות שרשם הרה"ג הרה"ח ר' הלל מפאריטש בשנת תר"י נמצא מאמר המתחיל "המגיד מראשית אחרית" שלפניו הכותרת: "אור

שענערין שידוך. איך נעם זעך ניט איבער מיט אונזער יחוס, מיטן אשל אברהם²⁹, און מיט די איבעריגע הייליגע עלטערן, יחוס האָט איהר גינג. מיר האָבן אייך פאַר אַ מחותן, און איהר האָט גיטאָן מיטן אבי יתומים⁸⁷, און ער זאָל זיי בענטשן במזל-טוב^[לז]. והתפעל כ"ק רבינו מאד על חכמת דברי' ואמר לה: אז^[לז] איך וואָלט איצטער האָבן נאָך אַ זוהן, וואָלט איך דיך נעמען⁸⁸.

אח"כ נכנסה היא בעצמה לברך במזל-טוב את החתן בן-דודה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש נבג"מ זי"ע, אשר לא הי' בעת התנאים בחדר רבינו.

כפי שסיפרה לי דודתינו צ"ג תחי', הנה עד שנכנסה היא לברך את כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש ברכת מז"ט לא ידע הוא בעצמו את מי בחר כ"ק רבינו אביו הרה"ק זצוקלה"ה (וזה מתאים עם המסופר לעיל אשר בעת קבלת פני הכלה עם אחותה עם המתנות הי' כ"ק רבינו עוד מסובך כו'. אשר שני הדברים שמעתי ממנה בעצמה).

[לז] אנו בודאי עשינו שידוך יפה, אם אבינו הי' חי והי' נותן עשרת אלפים רובל לנדן, בוודאי שלא הי' מוצא שידוך כזה. אבל אתם עשיתם שידוך יותר יפה. אין אני מתפארת עם היחוס שלנו, עם ה"אשל אברהם", ועם שאר זקנינו הקדושים. יחוס יש לכם מספיק. לנו יש אתכם כמחותן, ואתם עשיתם שידוך עם אבי יתומים, והוא יברך אותם במזל-טוב.

[לז] באם הי' לי כעת עוד בן, הייתי לוקח אותך לכלה.

(88) עד כאן הורה כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) ג"ע למזכירו להעתיק - מתוך לב העמודים שמסר לו.

(87) תהלים סח, ו.

החתונה

למחר ביום השלישי הותחל ההכנות אל החתונה שהוגרלה על משך ח' ימים מיום התנאים, ובמשך השבוע הלזו התעסקה דודתינו מ' צ"ג תח"י בכל העניינים המצטרפים אל החתונה, בתפירת בגדים להכלה, וכי הי' אצלם עוד סחורה מה ששלחו להם אביהם הזקן הר"מ, ותפרו אז, ועל כל ההוצאות היתה הולכת אל כ"ק רבינו לקבל הכסף הדרוש לזה, כי ביתם היתה ריקם מכל.

והם הודיעו לאביהם הזקן ולאמם הזקנה לשקלאָו מדבר ההתחתנות ומהגבלת יום החופה למז"ט, ובא אביהם הזקן הר"מ ז"ל משקלאָו (כי אם אביהם מרת לאה גאָלדע ז"ל מסיבה לא יכלה לבוא אל החתונה).

וביום ה' ⁸⁹ י"א ניסן תר"י ⁹⁰ היתה חג חתונתם של הזוג כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, עם בת זוגו (האמיתית) כבוד אמי זקנתי הרבנית הכבודה הצדקנית המפורסמת מרת רבקה בת ח"י שרה בת כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. והם אז בשנותיהם העלומים, כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר המוהר"ש בן ששה עשר שנה ושבעה ועשרים יום ⁹¹, וכבוד אמי זקנתי הרבנית מרת רבקה בת חמש עשרה שנה וחמשה חדשים ויום אחד.

"היום יום" בערכו. פתח דבר ל"לקוטי תורה - תורת שמואל. והחרים - תרל"א" (תש"ה) ע' 6. אבל מאגרת שנכתבה בשנת תרצ"ח (ראה לעיל הערה 9 ולהלן הערה 103) משמע - וכן מפורש בספר השיחות תש"ד ע' 5 - שנישאו בשנת תרי"א.

(91) וראה לעיל הערה 56.

(89) כך בהעתקה שלפנינו. ולפי קביעות י"א ניסן באותה שנה צריך להיות: א.

(90) ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מקיץ תרצ"ב (חוב' קעה ע' 4): "זוג ב' של מהרשנ"ע הי', כמדומני, בשנת תר"ט, או תר"י". שנת תר"ט לעניין זה מופיע גם במקורות הבאים: ספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 137, 173. הקדמת לוח

יפיי ועדינת לבבה

השושנה התחילה לפרוח, ואחרי כי אלקים עזרה והתחילה לראות חיי מנוחה, חיי כבוד ותפארת, יצאה ממצוקותי וכעצת⁹² נפשה אשר היתה תחילה עגומה ומרת לב מרוב התלאות שעברו עליי, שרישומם היי ניכר על פניי היפים ועיניי הנעימים, כעין ענן של חשך ותלאה, אשר רבת שבעה נפשה.

מכל אלה היא סיפרה לי: קינדערוואייס^[לח] האט מען מיך גיהאלטין אז איך פארשטיי וייניק דעם מצב אונזערין. מער וויא אללע פלעגט האבין טענות צו מיר מיין גיטיל זאל גיזונד זאין, וואָס נאָר אז קיינער איז ניט גיווען אין שטוב, און די קלענערע קינדער זיינען אייך ניט גיווען, פלעגט זיא אָן הייבין מיר געבין צו פארשטיין אונזער רחמנות, און וויא קיינעם אַרט ניט פאַר אונז.

וחזרה כל הדיבורים והרכילות, פלוני אמר כך ופלוני אמר כך, וחשבה כי אינני מבינה את כל זאת. אבל לא כן. ביני לבין עצמי הייתי נושך את בשרי ממש קודם השינה במטתי, בדמעות שליש, ולא פעם ושתיים ראיתי את אמי בחלומי כאם רחמניי שהיתה מחלקת (גיגלעט^[לט]) את ראשי – כל-זה בחלום, כן סיפרה – ואמרה: קוה לד' והוא יעזרכם.

און^[מ] דאָס איז אַלץ גיווען, וואַילע איך פלעג זייער אַסך טראַכטין און ביינקען נאָך אַ מאַמעשין גלעט, און צייטין וואַייס פלעגט דאָס מיך זייער

[לח] בילדותי חשבו אודותיי שאני מבינה קצת מאד את מצבינו, יותר מכולם היו לגיטל תחי' טענות אלי, ורק כשאף אחד לא היה בבית, וגם הילדים הקטנים לא היו, היא נהגה להתחיל להסביר לי את הרחמנות עלינו, איך שלאף אחד לא איכפת מאתנו.
[לט] מלטפת.

[מ] וכל זה היה, כי הייתי חושבת הרבה ומתגעגעת לליטוף אימהי, ולעיתים זה היה חודר עד לנקודת הלב. אך לאידך הייתי חושבת, כיון

(92) כך בהעתקה שלפנינו. ואולי צריך להיות: ומעצב.

דערנעמין ביזין פינטיל האַרצין. נאָר צוריק פלעג איך איבעררעכענען אַז דער אייבערשטער האָט דאָך אַזיי גיוואָלט, נוא דאָרף מען מאַכן באַיי זיך אַ רעכט, און עס פלעגט רעכט ווערין ניט וועלענ-דיקערהייט. און פלעג זעהען-אַללע מאָל נאָר פאַנאַנדערשלאָגן זיך אַליין, און פלעג אויסזוכן פאַרגעסין אייף דעם, און דערפאַר פלעגט מען רעכענען אַז איך פאַרשטיי ניט אונזער מצב. איך האָב זייער גוט גיווסט אונזער רחמנות.

ובכל-זאת, בכל ימי ילדותה, מני נסעה מקרעמענטשוג, הושחר תוארה, ובריס עיני נראה תלאותי.

אך עתה כאשר הצדיק והחכם המופלא עלה בגורלה, הגורל הלזה השכיח כל התלאה וגרש כל ענן החשך והערפל של ימי קדם.

והיתה משתדלת בכל לבה ומאודה לעשות ככל אשר מוטל עלי בחובת אשה לבעלה, ובחובת כלה לחמותה וחמי. לא הי דבר אשר שגבה ממנה לעשותה בשביל לעשות נחת רוח להם, והידרה בכבודם על צד ההפלגה, וכל מעשי היו על טהרת עדינת לב, שלא לשם פני וכוונה מיוחדת, זולת הכוונה האמיתי שהבינה שכן צריכים לעשות, ולעשות בזה קורת רוח לחמותי וחמי.

ולהיותה טוב המזג באמת ואיסטניסית גמורה, לכן הידרה גם בענינים חיצונים לגמרי בהנוגע בכבודם.

שמעתי ממנה כמה פעמים שהיא מלידתה היתה א געלינקטע, היינו שהיתה עושה כל מלאכה בידה השמאלית (שאצלה השמאלית היתה כמו הימין של כל אדם), ומילדותה היתה אוכלת ג"כ בידה השמאלית. כשבאתה לבית כ"ק רבינו, והיתה סמוכה על שולחנם, ומנהגם הי כי היא היתה אוכלת עם כבוד חמותה הרבנית מרת חיי מוסיא ע"ה (וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הי אוכל עם כ"ק אאזמו"ר אביו) והיתה מקום מושבה אצל השולחן בשעה שהי סועדת מימין כבוד חמותה, ואם-כן כפי ריגולה היתה צריכה לאכול בהיד שהיתה לצד כבוד חמותה, ואין זה דרך ארץ כל-כך,

שהקב"ה רצה כך, נו, צריך להשלים עם זה, ואיך שהוא הייתי משלימה עם זה שלא ברצוני. התרגלתי להתיישר רק בעצמי, ונהגתי לנסות לשכוח על זה, ולכן חשבו שאינני מבינה את מצבינו. אני ידעתי היטב את הרחמנות עלינו.

הרגילה את-עצמה לאכול ביד ימינה, ככל אדם, אף שהי' זה כבד במאד (וכמובן שלהרגיל את-עצמה באופן אחר מכמו שהורגלה במשך שנים רבות, ועוד בימי הילדות, ומה בדבר טבעי שהוא מן הלידה, לזה צריכים תוספת כח ודעת חזק להרגיל כן ועד היום (כן היתה [...]) יותר ומכל-מקום לפי שהרגלתי את-עצמי אז, נשאר כן) וכהיום הנני אוכלת ושאר מלאכות בידי הימנית).

מזה נראה עד כמה גדלה הכבוד וההדר שהרגישה לכבוד חמותה וכמה פעמים הגידה לי אשר לא הי' אף דבר קל שבקלים שידעה שזה רצון כבוד חמותה הרבנית ולא קיימה, ומכל-שכן רצונו [של] כבוד חמי' כ"ק רבינו, ורצון כבוד אישה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, שהיו קדושים לה ממש.

והיתה תמיד גרה עמהם יחד, ולא היתה מתערבת עצמה בשום-אופן בעניני הדיוט ... ואדרבא, השתדלה בכל לבה להיטיב לכל מי שאפשר, וכל מעשי' בענין זה היתה ע"י כ"ק אישה הרה"ק, למען שלא ידע איש מזה.

ובכן, ימי המנוחה פעלו עלי' הרושם האמיתי, והיתה כמטר על תלמי פרחים, השושנה הלזו ביפ' ומזיגת רוחה ועדינת לבה, התחילה לפרוח.

ואשת חיל עטרת בעלה⁹³, וכמו שכבוד אישה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הצטיין על שאר אחיו בהצטיינות בלתי משוערה כפי המפורסם, כן אף היא עלתה במעלות ההצטיינות בנעימות רוחה במעלות מופלגות, אשר זך נשמתה וטהרת רוחה שכנו וקוננו [ע]ל פניי היפים.

ואם בימי זקנותה הוד פניי הצטיין מאד שהיתה לה יופי בלתי מתואר והדר נעלה, ומה גם בימי ילדותה, אשר כל אדם במבחר שנותיו הוא יפיו האמיתי, ואף גם היא בעת ההיא, בתחלת ימי מבחר ימי', האירה כשושנה פורחת.

מחצבת הוד מדותי' המאמר⁹⁴ אין אשה כורתת ברית אלא למי שעושה כל, התקיים במלוא מובן תוכנו בהמזג הקדוש הלזה. האשה הטובה הלזו כל מעינה היתה לעשות רצון צדיק, ומיום התחברה אליו כל לבה ונפשה שמה להטיב מעשי' ...

ואף גם כבוד אישה כ"ק אאזמו"ר האציל מרוחו אלי, אשר נוסף על מדותי הטבעיים בטבע תולדותה, הי' מורה לה דרך בהזדככות מדותי. והי' מפזר לה כסף לעשות בהמה כחפצה, והחזיקה את אחותה ואחי הקטנים ממנה (כי אחותה דודתינו מרת צ"ג תחי' לא נדרש לה עזרתה, כי כ"ק רבינו אאזמו"ר אדמו"ר הרב צמח צדק מני אז (שנתנה מחילה מקרב לבבה, כמבואר לעיל) שם לבו הטהורה ונפשו הקי' עלי' להיטיב עמה, ועשה שידוך עבורה עם איש נכבד⁹⁵ מעיר אמאראוויץ (פלך מאהליו), שהי' גביר גדול, והמצטרך להחתונה נתן כ"ק רבינו כבוד דודה הרה"ק, ובכן לא היתה דרושה לה עזר אחותה כבוד א"ז הרבנית ע"ה) בכל הנדרש להם ... לכלכלתם, להשיאם ולראות חיים.

ומלבד כל אלה האציל כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש רוחו על רעייתו לכלכלה במזון רוחני כפי דרישת מצב נפשה הטהורה אשר [...] כל דבריו והנהגותיו.

שמעתי ממנה כמה פעמים: ער^[מא] (כן הייתה קוראת את כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש. לפעמים כאשר הי' מדברת אלי היתה אומרת זקנד, ואם היתה דוברת אל אחד בני' או בנותי' היתה אומרת: דער טאטע^[מב]. ובכל אופן לא היתה מזכרת שמו בפירוש) עליו-השלום פלעגט^[מג] מיד לערנען וויא א קינד, און וואס ער האט מיר גיזאגט פלעג איך גארניט איבערטראכטן (כלומר להרהר בזה אם לעשות כן אם-לאו), אזיי דארף זיין^[מד].

והי' מספר לה מכל הענינים. כמה פעמים סיפר לה גם מענינים פנימיים מעניני הכלל והפרט, ובפרט מעניני ... להראות לה המדות לא טובים שתגאל בהם, ולפעמים כשהי' נמצא איזה מדה טובה הי' מראה לה ביחוד להתלמד

[מא] הוא.

[מב] האבא.

[מג] נהג ללמד אותי כמו עם ילד, ומה שהוא אמר לי נהגתי שלא להרהר כלל.

[מד] כך צריך להיות.

95) הרב זאב וואלף לעמפערט (ראה לעיל הערה 53, וכך יש לתקן ב"מגדל עז" ע' ריג).

הטוב. ועוררה בכל עת להתלמד על טוב ההנהגה, והי מקרב אותה ביותר בסיפורו לה את אשר שמע מכבוד אבי אודותה. אשר כל אלה פעלו רושם נעלה על ילדות רוח תלמי לבבה העדינה, והיתה מוסיפה מאורם באור דרכי הטובים. ובאופן כזה הזדככו נועם מדותי ונחצבו בהן הודן האמיתי גם בהנהגה היותר קלה.

אנו יכולים לדון על גודל מעלת טוהר נפשה, ורום מהות התמסרותה לכבוד אישה כ"ק אאזמו"ר, אשר מיום ידעה אותה לא הרשה בנפשה לישוב בפניו, ואם הוא יוצא לחדרה והיא יושבת היתה עומדת מלוא קומתה עד שהוא היי יושב ואז ישבה ג"כ. פעם היתה לה כאב ברגלה ולא יכלה לעמוד ונכנס לחדרה, בכל-זאת עמדה עד שגער בה, ולא הועיל⁹⁶. עד כמה גדלה רוח הבנתה והשגה במהות מעלת כבוד אישה והתמסרותה אליו, ומה גם לכבוד חמותה וכבוד חמי שנהרה בכבודן ככבוד אלקים ממש.

חיבה יתירה נודעת לה מאת כבוד חמותה וכבוד חמי, כ"ק רבינו, על כל שאר בני גילה, כלות כבוד רבינו. בימים ההם, והנה כ"ק אאזמו"ר רבינו במבחר ימיו, ימי האדם, לראות חיי נחת מזרעו ויוצאי חלציו,

(כי רבינו אז בשנות סג-סז לימי חייו⁹⁷, והי במבחר גבורתו, כפי הידוע מהמעשה שהיותו דר בחצר, אין הויף, אחר השריפה (תרי"ז⁹⁸) ויצא מן החלון להכרם (שהי סביב בית דירתם) עם כסא וספר בידו בעצמו שלא עזרו איש, אליין אראפגישפרונגען^[מה]), כפי המתנה אשר יחן הי המטיב לכל אדם כפי גזירת חכמתו ורצונו ית', ובפרט כ"ק רבינו אשר חוננו הי בשבעה⁴⁶ בנים ושת⁴⁸ בנות, והרוב בנים היו להם כבר ילדים (מהם שהיו להם נכדים),

[מה] קפץ למטה בעצמו.

להטריחו - נשארה שם כל הלילה, וכשפתה אדמו"ר מהר"ש את הדלת מצאה.

97 נולד כ"ט אלול תקמ"ט, ובכ"ט אלול תרי"א נכנס לשנתו ה-63, ובכ"ט אלול תרט"ז מלאו לו 67 שנה.

98 לפי המופיע ברשימה זו (ראה לעיל ע' יח, ולהלן ע' נח), הייתה השריפה הגדולה - בה נשרף גם ביתו של הצמח-צדק - בשנת תרט"ז (באלול), וכאן הכוונה לציין את מועד מגוריו במקום אחר (שהי נקרא "החצר") בשנה שלאחר-מכן.

96 וכך סיפר כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע בייז מרחשון תרצ"ג (רשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ, חוב' קלא ע' 3): "הכבוד מהרשנ"ע לזוגתו הי במאד מאד, וגם הכבוד ממנה לו הי באופן נעלה לא ישבה לפניו וכו".

ובשם המשפיע הרה"ח ר' שמואל גרונם אסתרמן ע"ה מסופר - "רשימות דברים" להרה"ח ר' יהודה שי' היטריק, חלק ב (תשמ"ה) ע' צב-צג - שפעם היתה בחדר אדמו"ר מהר"ש ובצאתה נסגרה הדלת על קצה שמלתה, ומאחר ולא תפצה להקיש בדלת

באופן שבני המשפחה רבו אז לשמחת לבבם עטרת תפארת נקודת המשפחה הוא כ"ק רבינו ...

אף חכמתה עמדה לה ונסגה אחור מכל מיני התערבות העניינים האלו, אדרבא הוסיפה להלוך בצעדים יותר גדולים בטוהר לבבה, ובזה מצאה חן בעיני כבוד חמי' וכבוד חמותה האשה הגדולה ונצורת לב בת כ"ק אדמו"ר האמצעי,

אשר כאיש גבורת לבבה כנודע לכל, וגם את החסידים היותר גדולים שמה עבודתם לאל, באמרה אליהם: כמוכם היום, הגדולים והמפורסמים, כזבובי קיר הנכם לעומת חסידי אבי, אשר בחכמתם וגבורת לימודם האירו והבריקו תבל, וכאין ואפס הנכם לגביהם. היא היתה שופכת עליהם רותחים באמור מי מהם איזה ענין אשר לא הי' נראה לה.

פעם אמרה להחסיד ר' זאב (וועלויל) ווילענקער⁹⁹: לכם צריכים להגיד חסידות, אז^[מו] מיא זאגט אייך ניט ווייסט איהר גאָר נישט. אליין פארשטעהט מען ווייניג. דעם טאטיניס חסידים פלעגט זיין גינוג איין חסידות איין אסך צאייט, און אייך דארף מען כסדר זאגין (וזה הי' בזמן שכ"ק רבינו הרגיש את-עצמו משך איזה חדשים שלא בקו הבריאה, והוא בא אז ודרש שיגידו לו חסידות, והיתה בתערומות עליו).

כאשר נסעה כבוד אחותה מרת מנוחה רחל⁴³ לארץ הקודש¹⁰⁰, נסעה דרך קרעמענטשונג, ושמעה כי לא נתנו לה הכבוד כפי שחשבה היא. ובבוא ^[אוצר החכמה]

[מו] כשלא אומרים לכם אין אתם יודעים כלום. לבד אתם מבינים קצת. החסידים של אבא הי' מספיק להם מאמר חסידות אחד לזמן רב, ולכם צריך לומר כל הזמן.

[624]. רשימות כ"ק אדמו"ר מה"מ מקיץ תרצ"ב (חוב' קפ ע' 4) ומי"ט כסלו תרצ"ג (חוב' קסב ע' 5). ספר השיחות תש"ח ע' 207.

100) שנת העלי': רשימת אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע ב"כפר חב"ד" גל' 899 ע' 45-46. "תולדות חב"ד בארץ הקודש" ע' עת. "בית משיח" גל' 217 ע' 55-56.

99) חסיד מפורסם וגביר מוויטעבסק, "מחסידים הגדולים" של אדמו"ר הזקן, אשר הפליא את מעלת התקשרותו הפנימית לתורה ועבודה. נולד תרל"ה-ו. בשנת תר"ה קיבל אגרת מאדמו"ר הצמח-צדק, הכותב לו "אהובי ידידי עוז" - והוא תואר שנכתב ליחידים - וכן "הותיק ומשכיל". יש ידיעה כי בתרכ"א עדיין הי' בין החיים. אודותו: "התמים" חוב' ו ע' ז [543] ואילך ושם בע' צ

החסידים הגדולים מקרעמענטשוג לליובאוויטש, קראה אותם וגערה בהם: הזאת היא הגמול שאתם גומלים לאבי? חצופי פנים! עם כח מי אתם מתפללים? עם כח מי אתם לומדים? הלא מכל אשר לאבינו עשיתם את כל הכבוד הזה¹⁰¹, להיות חסידים בעלי תפלה ותורה. וכאשר נסעה בת אבי דרך מחנכם, הייתם איש איש במקומו, זה מתפלל וזה עוסק בעסקו, העל זה עבד אבי עליכם, ועל זה הניח כחותיו בכדי שתתגדלו לגסי רוח ועזי פנים? וריחקה אותם בכל המיני ריחוק. וכאלה רבות.

הנה האשה הגבורה הלזו נסכה חסד אל כלתה כבוד א"י הרבנית נ"ע, כי מעשי הטובים ועדינת לבבה לקחה את לבביהם וקירבה את רוחה אלי. ביותר, והיתה מספרת לה מכל הענינים, והיתה מלמדת אותה כל הענינים בהליכות בית, והיתה מוסרת לה המפתחות בכלכלת הבית.

וכמה פעמים הפליגה בשבחה לפני כבוד אישה כ"ק רבינו הקדוש, וביותר לפני כבוד בנה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, לאמר לו כי נהנית היא מהנהגת כלתה זו. ולא הזדמן אפילו פעם אחת שתהי בקפידא עלי ... ואדרבא קירבה בכל מיני התקרבות.

¹⁰¹הוא"ו

¹⁰²הוא"ו

וחיבה יתירה נודעת לה מאת כבוד חמי כ"ק רבינו, שהי מתענין אודותה בכל עניני אף בדברים קטני הערך.

והנה אז הי' המנהג כי בבקר אחר התפלה היו סועדים סעודת שחרית סעודה קלה (כי סעודת צהרים היו אוכלים בשעה השני' או השלישית ביום), והיו נותנים לחם וסמעטענע^[מז]. ופעם שמע כי כבוד א"י הרבנית נ"ע לא אכלה, ושאל לסיבת הדבר, והגידו לו כי אינה יכולה לאכול סמעטענע, ונתן צו להמשרת אשר עבור כבוד א"י הרבנית ע"ה יתנו חמאה, וכבוד חמותה התאוננה על-זה, כי בזה הלא יוגדל ההוצאה. והשיב: זיא איז אַ איידעלע^[מח] בעצם, וצריכים להפליגה מהשאר בכל עניני אכילה.

[מז] שמנת.

[מח] היא עדינה.

וכמו-כן הי' מקרבה בקירוב נעלה במתנות גדולות, ע"י כבוד בנו, כבוד אישה הרה"ק, מתנות גדולות לקנות תכשיטים והדומה, רק שלא חפץ שידעו שאר הבנים מזה ויקנאו לה, והוא שנא זאת במאד, והי' מונע בלבו ומאודו הסיבות שהיו יכולים להביא תוצאות קנאה. אך זה ראו כל כי אותה הכירו לשבח יתר על כולם.

בהמשך הדברים¹⁰² יבואו עוד סיפורים שונים אשר יוכיחו זה.

ההמשך

המשך

מחלתה

בשנת ה'י"ט לימי חיי (או ה'כ"א, זאת לא נוכל לדעת ברור)¹⁰³ חלתה כבוד א"י הרבנית נ"ע במחלה אנושית מאד, ומצב בריאותה הפחיד מאד, כי לפי דברי הרופאים מצב בריאותה היתה מסוכן מאד, אך בזמן קצר יצאה מן הסכנה.

ואז צוה עליי כ"ק חמיי כ"ק רבינו והזהירה על אכילת פת שחרית קודם התפלה (והסיפור שמעתי כמה פעמים ממנה, וגם ביום האחרון, היינו ביום ה' ט' שבט, שנה-זו, בערב שלפני הסתלקותה, שמעתי ממנה ג"כ המעשה הלז עם הוספת ענין, כפי שארשום הלאה במקומו בעזרת-השם-יתברך¹⁰²), היינו שתיכף בקומה משינה תטול ידי ויהי הנטילה הלז כפולה, נט"י שחרית ונט"י לסעודה, ותאכל פת עם חמאה, ברייט מיט פוטער. וכה אמר לה: דוא זאָלסט עסין ברייט מיט פוטער און דאָס וועט דיר זיין אַ רפואה^[מט].

והנה משך זמן עשתה כן והוטב בריאותה, און אז איך האָב זעך גיפילט שיים געזונד^[נ] (כן סיפרה), האָב איך זעך בערעכניט עס איז עפיס ניט קין עסק עסין פאַרין דאָוונען^[נא], והתחלה כמנהגה, תחלה התפלה ואח"כ לסעוד מה.

[מט] את תאכלי לחם עם חמאה וזה יהי לך לרפואה.

[נ] וכשהרגשתי בריאה.

[נא] חשבתי שזה לא עסק לאכול לפני התפלה.

נבג"מ זי"ע - בשנת תרי"א - והיא אז צעירה לימים, חלתה ונחלש לבה... (ובהערה 90 הובא נוסח על חתונתה בשנת תרי"א. ולפי זה הרי שהמופיע כאן על "שנת ה'י"ט לימי חיי" הוא "כשלשה שנים אחרי חתונתה", לפי המופיע ברשימה זו שהתחתנה בשנת ה'ט"ז, " מרחשוון תקצ"ה - י"א ניסן תר"י).

103) ראה לעיל בהערות 9, 90 שהסיפור שבהמשך מופיע בלוח "היום יום" ע' יח (בפתגם ליום פטירתה, י שבט), ושם: "בהיותה כבת שמונה עשרה שנה - בשנת תרי"א...", ושבציוני המקורות של כ"ק אדמו"ר מה"מ: "מכ' ט' ניסן צ"ח", ושם (אגרות-קודש אדמו"ר - מהור"י צ - נ"ע חלק ד ע' שח): "...כשלשה שנים אחרי חתונתה עם הוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה

והדבר נודע לכ"ק רבינו, וקראה לחדרו והוכיחה על-זה ואמר-לה: דאין דאונען איז באיי מיר טאיער. בעסער עסין צוליב דאונען ווידער דאונען צוליב עסין^[נב] (היינו שתסעוד מה קודם התפלה בכדי שתתפלל במנוחה יותר)¹⁰⁴. פאָלג מיך און טואַ אזוי, יעמולט וועל איך זאָגן פאַר דיר אַללע טאָג צוויי קיפיטלעך תהילים, און איך בענטש דיך מיט אריכות ימים^[נג]. וכמובן שהבטיחה לו שתקיים פקודתו.

ומשך זמן רב עשתה כן, עד שהיתה בריאותה טוב באמת, והתיר לה להתנהג כמנהגה הקודם, מבלי ליקח מאומה קודם התפלה, והיא אז בריאה בתכלית הבריאות ככל האדם, אשר הרופאים התפלאו על-זה, וראו במוחש כי הוא ענין שהי' למעלה מדרך הטבע ממש, ורק כחו של כ"ק רבינו צוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

גמ' יומט

דברי יומט

[נב] תפלתך יקרה אצלי. טוב יותר לאכול בשביל להתפלל מאשר להתפלל בשביל לאכול.

[נג] צייתי לי ועשי כך, אז אגיד עבורך כל יום שני פרקי תהלים, ואני מברך אותך באריכות ימים.

104) סיפור זה התבאר בלקוטי-שיחות חלק א ע' 154-152, ופתגם הנ"ל (בעסער וכו') הוזכר כמה פעמים בשיחות ואגרות כ"ק אדמו"ר מה"מ. וראה גם להלן ע' קיט.

השריפה הגדולה

(בזכרונות המשפחה הלזו אי אפשר מבלי ליתן מקודם¹⁰⁵ לזכרון המאורע הכי גדולה הלזו, והיא השריפה הגדולה שהיתה בעיר ואם המשפחה הקדושה הלזו. כי היא, השריפה, היא אחת עמודי הסיפורים, כמו אות וסימן המגביל הזמן, וכמו כי כמה פעמים שמענו ממספרי שמועות שונות ביחסי הענינים אל המשפחה המיוחסת בהגבלת זמנים, מעשה זו היתה לפני השריפה הגדולה, ומאורע זה היתה אחרי השריפה הגדולה, ועוד (ובה טעם להזכירה בתולדות המשפחה), כי על ידה השתנו שינויים גדולים בחיי בני המשפחה המיוחסת, וידיעת סיבת הדבר יאירו לנו בידיעת מהות הדבר.

ואחרי הסתלקות כ"ק רבינו אדמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הנה בקיץ תרכ"ח¹⁰⁶ היתה עוד שריפה גדולה שנשרפו לא-עלינו הבתים והחצר, ונקראת השריפה שהיתה בימי כ"ק רבינו אדמו"ר הצ"צ בשם שריפה הראשונה, ודשנת תרכ"ח השריפה השני. ומכל-מקום הזקנים קראו אותה בשמה הקדום, השריפה הגדולה, לפי שאז נשרפו הרבה כתבים במאד מאד, כפי שיבואר הלאה. ובכל אופן הנה המאורע הלזה בהכרח כי ינתן לו מקום חשוב בתולדות המשפחה).

דירת בני המשפחה בחיי כ"ק אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, דר הוא ביחד עם בניו הקטנים (כלומר אלו הבנות והבנים שהי עוד קטנים), והיתה לו דירה גדולה ורחבה, להיותו חלוש ביותר, וביותר הי נדרש לו אויר טוב ומרווח, כי כל סבלו בבריאותו הי קצר הנשימה, מפני אי בריאות הריאה, וחלישות הלב.

105) כך בהעתקה שלפניו, ואולי צריך להיות (או להוסיף): מקום. שריפה זו נאספו ב"בית משיח" גל' 283 ע' 67 הערה 9 (ומשם בהערה לספר השיחות תש"ו-ה'שי"ת ע' 397), וראה גם בגל' 363 ע' 40.

106) נוסחאות שונות בתאריך המדויק של

בסביב לביתו הי' בנין אולם גדול ביותר. צחות אמרו חסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי (זי"א)^[נד] פלעגין זאָגין אַ גלאַייך ווערטיל): אין רבי'ס זאל קאָן מען אָן הייבן הודו אין איין זאָיט און ביז מיא זאָל צוקומען צוא דער 2-טער זאָיט זאָל מען האַלטין עלינו¹⁰⁷. ובהזאָל^[נה] הי' אומר חסידות, ואמרו (הזוכרים) כי שני אלפים אנשים עומדים שם ברווחה, והי' גבוה ביותר¹⁰⁸.

וגם גן הי' לו אחורי ביתו, אשר פעמים הי' הולך לשם בקיץ לישב שם איזה שעות, והי' מוציאים לו כסא ושולחן, והי' לומד שם.

1124567 תחת

[נד] (הם נהגו לומר דברי צחות): באולם של הרבי אפשר להתחיל "הודו" בצד אחד, ועד שיגיעו לצדו השני יאחזו ב"עלינו".
[נה] ובאולם.

לשטח בית-הכנסת נרשם שם שהוא באורך 10 וברוחב 6 סאזשין (ובהערת העורך שם: "כל סאזשין 3 ארשין, א"כ הי' האורך לערך 21.3 מטר והרוחב 12.8 מטר").

וברשימת "ליובאוויטש" - תרגום ב"בית משיח" גל' 207 ע' 39 - כותב אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע: "די שוהל איז געווען א הויכע לאנגע געביידע, 60 ארשין די ליינג און 40 ארשין די ברייט. איבער די גרויס פון דער שוהל און די הויכע בימה וואָס דאָרט פלעגט דער רבי זאָגן חסידות ווערט דערציילט פערשידענע מעשיות" [=בית-הכנסת הי' מבנה גבוה וארוך. 60 ארשין אורך ו-40 ארשין (שהם 28.44 מטר) רוחב*]. על גודלו של בית-הכנסת והבימה הגבוהה, שם נהג הרבי לומר חסידות, מסופרות מעשיות שונות] ואולי הנמצא בתקפ"ו הי' זמני, אחרי השריפה הגדולה שהייתה בליובאוויטש לערך בשנת תקפ"ד ("בית רבי" ע' 140, מתוקן לפי "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' י הערה 15).

107) ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מקיץ תרצ"ב (חוב' קעה ע' 4) מסופר על ערב-תג-השבועות תק"צ, בו נכנס אדמו"ר הצמח-צדק "לביהכנ"ס של אדהאמ"צ - הביהכנ"ס הי' גדול עד למאד. עד שהיו אומרים: מתחילים הודו במזרחו ועלינו במערבו". וכן הוא בשיחת שבועות תש"ג (ספר השיחות ע' 125: "דעם ביהמ"ד פלעגט מען רופן [=נהגו לקרוא לבית-המדרש הזה] "הודו עלינו ביהמ"ד", ווייל ער איז געווען זייער לאַנג און מ'פלעגט זאָגען בדרך צחות, אז אין דעם ביהמ"ד קען מען אָנהויבן הודו אין דעם ברעג און ענדיגן עלינו דערגייענדיג צו דעם אַנדער ברעג". ברשימת חורף ה'שי"ת (ספר המאמרים תשי"א ע' 172) מסופר שבקיץ תרנ"א עדיין היו בליובאוויטש כמה זקנים שזכרו את בית-המדרש הזה. וראה הערה הבאה.

108) מן המסמכים שבספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי", ע' סג, עולה שבתחילת שנת תקפ"ו נשלח לליובאוויטש שליח מטעם השלטון הרוסי, והוא מדד את בית-הכנסת ומצא שהוא בגובה 6.5 ארשין (ובהערת העורך שם: "כל ארש 1.71 ס"מ, א"כ הי' הגובה לערך 4.6 מטר").

(* לשם השוואה: גודלו של האולם הגדול ב־770: 35 מטר אורך על כ־15 מטר רוחב.

חתניו לוקחי בנותיו, כמו כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק הי" דר ברחוב אחרת, וכן כולם.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נשרפו הבתים שלו¹⁰⁹, ובנו בית ממוצעת, ובה גרה כבוד הרבנית שיינא עם בנה הרב ר' ברוך⁴⁰ (הובא לעיל¹¹⁰). וכ"ק הרב צמח צדק דר לו במקומו הראשון¹¹¹, ובנו הרב ר' ברוך שלום⁷⁰ והרב ר' יהודא ליב⁸³ והרב ר' חיים שניאור זלמן⁷¹, שהיו אז אחר חתונתם, דרו גם במקומות שונות בעיר.

ובשנת תקצ"ד (או סוף תקצ"ג)¹¹² קנה¹¹³ לו כ"ק אדמו"ר הרצ"צ חלקת אדמה (במקום שעתה אולם הגדול שבו לומדים תלמידי המוסד תומכי-תמימים¹¹⁴), לבנות עלי" בית דירה לעצמו. וכפי האגדה שסיפר לי זקן אחד (מראדאמיסיל¹¹⁵), הוא הי" באותו מעמד¹¹⁶, וכמה מעשיות שמעתי ממנו, וזכרונם בא באחד מספרי הימים שלי דשנת תרס"ח-ט בערך¹¹⁷), שהבית נגמרה בתחילת אדר תקצ"ד, וכ"ק אדמו"ר לא הי" עוד בחפצו לکنוס בהבית וכא"ז הרבנית מ' חיי מוסיא ז"ל היתה אז מעוברת עם בנה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, והלכה להבית החדשה (ועדיין לא הני¹¹⁸ שם מאומה מכלי בית),

(115) שמו ר' נחום. נולד תקפ"ו לערך. אדמו"ר הצמח-צדק ברכו באריכות ימים «וראה להלן ע' קיט הערה 75). בשנת תרס"ח, בהיותו בן 82, הגיע לליובאוויטש - שם כינוהו "דער אלטער" [=הישיש] - וסיפר הרבה סיפורים, דברים שלא היו ידועים קודם לכן (וראה הערה הבאה). מסופר ששהה במשך שלוש שעות ביחידות אצל אדמו"ר מהורש"ב, לו הביא כתבים של הרה"ק ר' משה בן אדמו"ר הזקן. זמן לא רב לאחר ביקורו זה - נפטר. כעבור שנים, כשקיבל אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע את הנשיאות והי" ברוסטוב, העיד שבירר את סיפוריו והכל אמת. אודותו ראה: "ספר השיחות תרפ"ט" ע' 59. "בית משיח" גל' 241 ע' 48. שם גל' 242 ע' 40. גל' 324 ע' 54 ובנסמן שם בהערה 14. ועוד.

(116) ראה להלן בע' פד צילום מרשימת תרס"ח, ובנסמן בסוף הערה הבאה.

(109) סקירה על תולדות החצר והנוסחאות שבזה התפרסמה ב"בית משיח" גל' 363 ע' 36-37.

(110) ע' לב.

(111) ליד השוק, במקום שאחר-כך עמד בית-הדואר (ראה "בית משיח" שבהערה הקודמת).

(112) כך גם בספר השיחות תרצ"ט ע' 326, וראה הנסמן שם (וב"בית משיח" שבהערה 109) שלפי נוסח אחר היה זה בשנת תקצ"ב.

(113) הכוונה ששכר את השטח מאדון העיירה (ראה "בית משיח" שבהערה 109, ע' 38).

(114) בצוואתו הורה אדמו"ר הצמח-צדק שלא ידור אף אחד מצאצאיו במקום ביתו, "אלא יהי" מקום ת"ת לתשב"ר, או בית מדרש, או שום דבר שבקדושה אחר", ובשנת תרס"ג פירש זאת אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שהכוונה "שלא ידור, כ"א ת"ת, היינו תומכי-תמימים" (אגרות-קודש שלו חלק יג ע' א, יג. וראה "ליובאוויטש וחיללי" ע' 97 הערה 3).

ואחזה שם חבלי לידה, וממול הבית לצד צפון (הדרך מפסיק ביניהם ומצד השני של הדרך) דר הרב ר' אברהם (מ"ץ העיר)⁸¹, ולקחו אצלו א' באיניק^[נו] וכרים, ושם בביתם החדשה הולידה את בנה כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, ונכנס כ"ק אדמו"ר להבית וחינכה¹¹⁸, ושם הי' הברית (בכל הענינים האלו ישנם סיפורים שונים, אשר זכרונם יבוא אי"ה בקונטרס תולדות כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש ונשיאותו¹¹⁹). ומני אז דר שם עד יום שנשרף ביתו בשנת תרט"ז, וביתו שדר בה כ"ק אדמו"ר מסר לבנו מהרי"ל ז"ל.

בחדש אלול בשנת תרט"ז¹²⁰ באחד הימים באו עגלונים מובילי סחורה והתאכסנו באחת האכסניות, אך מהעדר מקום לעגלותיהם וסוסייהם בהמלון, בעל המלון ביקש את הרב ר' נחום¹²¹ בן כ"ק אדמו"ר האמצעי או את בנו הרב ר' שניאור (שהי' חתן כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ¹²²) שירשה להם

החומר

[נו] ספסל.

(121) אודותו לעיל בהערה 39. ב"בית רבי" חלק ב ע' 25 [205] נכתב ש"אחר פטירת אביו רבינו [בשנת תקפ"ח] קבע דירתו בניעוזין והי' שם עד פטירתו", ואפשר שהמסופר כאן מכוון על פעם בה הגיע לביקור בליובאוויטש אצל בנו (המוזכר בסמוך). וראה לקוטי דיבורים כרך א ע' 24, ושם שבשנת תרכ"ו עבר מניעוזין להאדיטש.

(122) נשא אחר שבועות תקצ"א את בתו השני, ראזע פריידע (ראה הנסמן לעיל בהערה 48). היא נפטרה בחיי אבי' הצמח-צדק, והוא נישא פעם שני' "בשנת תר"ט או תר"י בערך" (לקוטי דיבורים כרך א ע' 204) עם הרבנית גאלדא בת הרה"ק ר' ברוך שלום, בכורו של הצמח-צדק (ראה "בית משיח" גל' 142 ע' 55). אחר פטירתו מהמובא בקובץ "יגדיל תורה" (ג.י.) חוב' גט ע' רח עולה שבשנת תרל"ה עדיין הי' בין החיים) נטמן באוהל הצמח-צדק (וראה "בית משיח" גל' 142 ע' 56 וגל' 154 ע' 72-73).

(117) חלק מרשימת קיץ תרס"ה נדפס בשנת תשל"ט בחוב' לא של קובץ "יגדיל תורה" (ג.י.) ע' שכו-ט, שלא-ב. חלק נוסף נדפס בשנת תשד"מ באגרות-קודש שלו חלק ז ע' טז-יח. הסיפור המוזכר כאן, בחלק נוסף מהרשימה, הוזכר ב"בית משיח" גל' 208 ע' 26 הערה 6, וראה גם בגל' 353 ע' 48-49.

(118) וראה "בית משיח" גל' 363 ע' 37 הערה 126.

(119) ראה לעיל בהקדמה ע' 9. העניינים המוזכרים כאן נרשמו בשנת תרצ"ג ב"רושם חומר" שעל-פיו ערך כ"ק אדמו"ר מה"מ, בשנת תש"ז, את "ספר התולדות - אדמו"ר מהר"ש" (ושם בע' 5-7).

(120) נוסחאות שונות בתאריך המדויק של שריפה זו נאספו ב"בית משיח" גל' 283 ע' 66 ואילך (ומשם בהוספות לספר השיחות תש"ו-ה'שי"ת בהערה לע' 402), וראה גם בגל' 363 ע' 37 הערה 127.

להעמיד עגלותיהם וסוסייהם בחצרו, כי ארוות סוסים גדולה לו, ובהיות זה טובה לבעל המלון הרשה להם זאת, והמה לנו ג"כ שמה.

ובלילה היי רוח גדול, ואחד מהם הקטיר את מקטרתו (פיפקע) ולא הזהיר הגפריות^[נז], והודלק ההיאי^[נח] שהיי שם, ויצא ללהב גדול, ובעוד רגעים אחדים התחזק האש בכותלי האורווה, וכמעט שהצילו את בני-בית בעל החצר, וברגעים אחדים נשא הרוח את האש בכל פנות העיר, והודלקה הבתים, וכמעט שכל העיר בערה, ותהי מאומה גדולה.

אוצר החכמה

בעת ההיא הלשינו את כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ¹²³, ונקי מסירת זאלקינד, ולא רצה להחזיק הכתבים, כי ירא שמא [יבואו] אצלו לחפוש וימצאו הכתבים שלו, וחלקם בגי' מקומות¹²⁴, (א) אצל המ"ץ ר"א, (ב) אצל תודרוס הקצב, (ג) ר' אברהם מיכל כורך ספרים.

1234567

כשנפלה הדליקה הנה תיכף-ומיד רץ כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש לבית כ"ק אביו, כי כבוד אמו הרבנית היתה חלושה אז, והשיג עבורה עגלה לנסוע לחוץ לעיר (וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הניח את כבוד א"י הרבנית נ"ע בעצמה עם שני משרתות וילדים קטנים¹²⁵, והם לא לקחו מהבית מאומה, ונשרפו כל

[נז] לא נזהר לכבות הגפרור.

[נח] התבן.

124) ביומן משנת תרס"ז(?) - נדפס בתורת שלום ספר השיחות ע' 81-82 (ובשינויי העתקה קלים בספר "למען ידעו" ע' 317) כותב את ששמע מאביו כ"ק אדמו"ר מהורש"ב:

מפני מסירת זאלקינד ירא כ"ק אאזמו"ר [הצמח-צדק] להחזיק הכתבים אצלו וחלקם לבי' חלקים, חלק א' נתן לשמירה להשמש אברהם מיכל, והחלק הב' להרב אברהם.

125) האחת היא בתם הבכורה, הרבנית דבורה לאה (גינזבורג), וראה הנסמן ב"בית משיח" גל' 301 ע' 63.

123) ב"בית רבי" חלק ג ע' 22 [238] מסופר: "בשנת תרט"ו היתה עליו ג"כ מלשינות שוא אצל הגוברנטור מוויטעבסק, איגנאטאוו, ומחמת תואר הכבוד אזרח הארץ שניתן לו מהממשלה לא לקחוהו למאסר, כי-אם היו מקבלין ממנו דאָפּראַסין [=חוקרים] בביתו. וכל זמן שהוא לא אמר דברי-חסידות". ב"ספר התולדות - צמח-צדק" ע' 189 הובא משיחת י"ט כסלו תש"ו שמאז תרט"ו הי' הצמח-צדק בחשש ממאסר (ובספר השיחות ע' 16: תרט"ז). וראה גם לקוטי דיבורים כרך א ע' 58.

הספרים והכתבים שלו¹²⁶, וכל מה שהי' בבית לא נשאר להם אף כותנת, כי הכל נשרף לא-עלינו).

וכ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק רץ לרא"מ הכורך לראות בשלום הכתבים, וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש רץ לבית הקצב, ואיש מהם לא עלה על דעתו לרוץ לבית המ"ץ. אך כ"ק מוהר"ש בריצתו חזרה מבית תודרוס ראה כי ביתו של המ"ץ בוערת, והוא מציל תיבה גדולה, ולא חשב אחרת כי זהו הכתבים, וקירב לעזרו, ושאלו האם כל הכתבים שלמים, צעק הר"א בקול אדיר: אוי לי כי שכחתי לגמרי על הכתבים (וזה התיבה שהציל הי' דבש). וכשמוע כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש כזאת נבהל ונרעש ונקרב אל האש שהחזיק כבר בגג הבית וקירותיו, והנה אחד האברכים מהיושבים נמצא באותו מעמד ולא התבונן כלל וקפץ תוך הבית המלא עשן, וחפש ומצא את התיבה, ובתוך כך התחילו ליפול קורות הבית הבוערים באש, עד שבכובד גדול הציל האברך הנ"ל את-עצמו דרך החלון שהיתה לצד צפון הבית שהיתה גבוה מן הארץ כשני קומות, כי כל החלונות שלצד דרום הבית (שהם אל הרחוב ממול בית כ"ק רבינו), כבר היו בוערים בתוקף גדול, וכה נשרפה התיבה אצל הפתח¹²⁷.

וכשמוע כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ בכה במאד על-זה, ואמר כי מה שעבר ויגע שמונה שנים בימי עלומיו נאבד עתה¹²⁸. והי' בקפידא גדולה על המ"ץ הר"א

[=הצלתי זאת]. ואל הרב שלח את צבי הצהוב (מאנשי ביתו, הירשעל דער געלער) ובא לשם, והנה הרב שכח ע"ז לגמרי רק הציל שק מלא נוצות וכוורת דבש, וחטף את התיבה, והבית כבר בערה ובהדלת לא הי' באפשרו להוציאה כי נסבכה בהדלת [בנוסח אחר: נשברה הדלת] עד אשר בקושי הציל נפשו.

וראה גם "יומן תרנ"ו" שבסה"מ תש"ט ע' 91, וב"בית משיח" גל' 283 ע' 70 הערה 40.

128) ביומן תרס"ז(?) - דלעיל הערה 124 - מסופר:

ואמר אז כ"ק אאזמו"ר איך וואלט אייך אוועקגעבן דעם גאנצן זילבער מיינעם [=הייתי מוסר לכם את כל כלי-הכסף שלי] היו עשרים

126) באגרת מיום ח"י שבט תרצ"א (אגרות-קודש חלק ב' ע' שכג-ד) מספר כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע:

ובשריפה זו נשרפו הרבה כתבים של רבינו מהר"ש נ"ע שהתחיל לכתוב בשנת תרי"ד, וביותר אסף כתבים והנחות וגם כתב מה שלמד עם אביו הצ"צ, ורובא דרובא נשרפו בשריפה הזו. . רק איזה כרכים נשארו.

127) ביומן תרס"ז(?) - דלעיל הערה 124 - מסופר:

ובעת השריפה רץ כ"ק אאזמו"ר בעצמו אל השמש, כי חשב שבוודאי שכח ע"ז (להיותו איש פשוט) ופגעו כי מושך (שלעפ"ט) את התיבה עם הכתבים, ואמר רבי איך האב דאס גיראטעוועט

על העדר שימת לבו לזה (ובפרט יותר יבואר המעשה בזה להלן¹²⁹). ואז העביר גם את משרת ר' חיים דוב¹³⁰ ז"ל (שהי' איש נכבד וחסיד) על אשר לא בא להציל בעת התחלת השריפה.

[אוצר החכמה]

בעת ההיא הנה סמוך לעיר, והוא בקצה העיר ממש, הי' בית גדול וחצר של אדון העיר (שהי' נכרי)¹³¹, אך הוא בעצמו לא דר שם, ומי שהי' מנהל העיר בשם האדון, הציע לכ"ק אאזמו"ר הרצ"צ לכנוס לדור לשם עד אשר יבנה ביתו ובית בניו הרבנים. וכ"ק אאזמו"ר הי' מוכרח לזה, [כי] לא נשארו בתים בעיר שיהיו ראויים לדור בהם, זולת איזה בתים קטנים ממש מדלי העם, ובהכרח הסכים על-זה.

וסיפרה לי כבוד א"י הרבנית ע"ה אשר בתחלת הכניסה להחצר (כן נקרא בפי כל: דער הייף), ובימים הראשונים הי' כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר במרה שחורה גדולה, והי' פחד על הכל, ואח"כ קודם ראש-השנה (והיינו במשך שני

עליו. אך בחג-הסוכות הוכרח לילך לקבל פני כ"ק, וכשראהו כ"ק אמר לו: מ"ץ פ"ץ. ולא הבין הרב מה זה, ואמר לו כ"ק: אתה סבור שאני אומר איזה שם מקבלה, אין זה שם כי-אם על-פי פשוט, אתה מ"ץ וראוי ליתן לך פ"ץ [=סטירה], את הכתונות השחורות שלך הצלת, והכתבים - שמסרתי נפשי עליהם ואין בכחי כעת לעת זקנתי לכתבם מחדש - הנחת כו'. ותיכף ברח המ"ץ לנפשו כו'.

(130) ב"ר אהרן ביינוש, המשרת הראשי של אדמו"ר הצמח-צדק במשך שנים רבות (אודותו ראה הנאסף ב"בית משיח" גל' 42 ע' 14-17) ביומן הנכתב בשנה זו - נדפס בתורת שלום ספר השיחות ע' 209-210 - מסופר שאת מקומו כמשרת מילא אז הרה"ח ר' דובער הלוי אשכנזי מקאליסק (אך אחר תקופה מסויימת חזר לתפקידו, ראה המובא ב"בית משיח" שם ששימש את הצמח-צדק בשנותיו האחרונות עד לימיו האחרונים).

(131) שמו: שאכאווסקי ("רשימת ליובאוויטש" - "בית משיח" גל' 208 ע' 26, וראה שם גל' 207 ע' 39).

ביכער [=ספרים] כתב ידו הק', שנים עשר נגלה ושמונה דא"ח, ומליבק'ע האמלער שמעתי שהוא שמע זאת בבירור שהי' ענין אחד כתוב בנגלה שהי' מחזיק ה' מאות בויגן [=קונטרסים, שהם] (שני אלפים דפים) וכל ה' שנים הי' חוזר עליו וכותב מהדורא, והיו שם ה' מהדורות, ועל זה הצטער רבינו במאד מאד, כן הי' שם השו"ע אשר כתב הוא, היינו הסימנים שהיו חסרים בשו"ע רבינו הגדול כתב הוא, וגם הם נשרפו בהשריפה ההיא. מאין ידע רי"ל זאת לא ידעתי אך אמר לי שיודע בבירור ממקור נאמן ביותר.

ובאגרת מתרצ"א (דלעיל בהערה 126):

...ואמר אדמו"ר הצ"צ שבתובה זו הי' אצלו ענין כתוב בהל' חליצה מחזיק 500 בויגן, שהתחיל לכותבו כשאמר לו רבינו הגדול...

(129) לא נמצא בהעתקה שלפנינו. וב"לקוטי רשימות ומעשיות" (כפר חב"ד תשכ"ט) ע' לה (ומשם ב"רשימות דברים" חלק ד ע' רב) הובא מרשימות בעל ה"בית רבי":

ומאז לא הלך המ"ץ לכ"ק כי ידע שיש בלבו

שבועות לשבתו שמה) נהפך לאיש אחר לגמרי והי' שמח מאד, והגיד חסידות הרבה, וכתב חסידות הרבה.

אוצר החכמה

ושם בחצר אורוה גדולה בלי חלונות, ובנין קר, הנה תיכף-ומיד עשו בו חלונות (ויותר לא תקנו) ושמש במקום בית-המדרש, ושם הגיד חסידות.

בהחצר הי' כמה בנינים ובתוכם בנין אחד גדול ביותר, ובהבית הלז במחצית האחד (אין איין פאלאָווינע) דר כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרצ"צ עם כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש שהיו חדריהם סמוכים זה לזה ממש, ובמחצית השנית דרו מי משאר הבנים. ובשאר הבנים דרו יתר הבנים עם בניהם ומשפחותיהם, ושם הי' גם מרחץ קטנה (כנהוג בכל חצר), ובהמרחץ ההוא דר רש"י¹³² בהרב מהר"ל¹³³ ז"ל, עם עוד אחד.

ובהיות שבתם בחצר, קנה כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר עוד כבדת ארץ – סמוך למקום ביתו שנשרף, לצד הרחוב, ישר עם שטח ביתו – למען כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש. ובעת בנאו הבית עבדו, בנה גם בית עבור בנו כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש¹³³ (והוא המקום שאני דר עליו עתה¹³⁴).

וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש להיותו חכם נפלא גם בענין הבנין עשה סדר מופלא (א פלאן^[נט]) ומסודר בבינתו בביתו, והיו חדרים גדולים ומורוחים ביותר, וגם גבוהים ורמים (לפי-ערך בנין הבתים אז)¹³⁵, ועל הכל נתן לו

[נט] תכנית.

הלא גם כולכם הי' לכם עזר מקרוביכם אחר השריפה על בנין הבתים יותר ממה שעזרתי אני לבני שמואל שיחי'...

(134) ראה ציור החצר בספר "רשימת ענינים וסיפורים" ע' קא.

(135) ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ משנת תרצ"ג (חוב' קמ ע' 5: "עוד בימי הצ"צ דר מהרש"ע ברחבות וגם רהיטים יפים". ברשימות הרה"ג הרה"ח הרב זלמן שמעון דבורקין ע"ה (הובאו ב"שמועות וסיפורים" חלק ב אות לב) מסופר שבנוסף לחדרים המרווחים שינה אדמו"ר

(132) הר"ר שלמה שניאור זלמן. נולד בשנת תק"ץ. מילא את מקום אביו ונהג באדמו"רות בקפוסט. נפטר כ"ז אייר תר"ס.

(133) בצוואתו – מיום ועש"ק פרשת מקץ ג' דחנוכה תרכ"ג – כותב אדמו"ר הצמח-צדק ("בית משיח" גל' 363 ע' 40):

...הנה ידוע לכל אשר כשבניתי את הבית בניתי באופן אשר חצי הבית שייך לבני שמואל רק ע"י סיבות הוכרח שלא לדור בביתי ובנה לו בית בפני-עצמו ממצות שלו, ועם כי אני עזרתי לו מעט

כבוד אביו כ"ק רבינו ביד רחבה כפי כל המצטרך, אשר לחביבות כזה לדור עם כ"ק רבינו ביחוד ובקירוב ממש, עוד לא זכה שום אחד מבני הרב.

וכשנגמרו בנין הבתים נכנסו לדור שמה, והיתה בית כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש מול בית כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר ממש-נכהיום האולם הגדול אשר מול ביתי שהנני דר בו¹³⁴), בחצר אי ממש.

ובתוך הבית פנימה היתה בית כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש מקושטה ביותר לפי הנהוג בימים ההם, כי היו הריצפאות משוחים בששר צבעי^[ס], וגם כותלי הבית היי מדובקים בנייר צבעי נדפס (אָראָיעס^[סא]), וחלוני הבית ופתחיו צבועים בששר צבע לבן, וגם כלי הבית הכסאות והשולחנות והספסלים כמנהג הגבירים ההוא. עד שבכל אלה הובדל בית כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש לעומת בתי אחיו הרבנים, ביפיי ובטוב ההנהגה בתוארה החיצוני, וכערך הבדלתו בסדרי הבית ועניניו החיצונים, כן עוד יותר ויותר הובדל הבית הלזה בתוארו הפנימי.

מכאן להאמור כתפארת אדם לשבת¹³⁶ בית ואשת חיל עטרת בעלה⁹³, רק כבוד והדר עדינות וקול דממה דקה¹³⁷ נשמע בהבית הזה בכל עניניו, אין פרץ ואין צוחה¹³⁸ אין קללה ואין ארור ... רק שקיטה ושלוח ברכה והצלחה.

והרבה הועיל בזה שהיתה בית כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש בחצר בירת הוד מלך, כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרב צמח צדק.

... הצורה הפנימית של טוב ההנהגה, והמזיגה נכונה בכל ההנהגות, פעלה לטובה ולברכה על הדרכת הילדים וחינוכם. מלבד התואר והיופי ניכרו

[ס] בצבע יסוד (אדום, בו היו משתמשים באותה תקופה לצביעת הקירות).

[סא] טפטים.

(136) ישעי' מד, יג.

(137) מלכים א יט, יב.

(138) תהלים קמד, יד.

מהר"ש את ביתו בכך שהיו בו חלונות גדולים. אדמו"ר הצמח-צדק שאלו מדוע עשה זאת, וענה: "זאל זיין ליכטיג!" [=שיאיר!] (וראה שם המשך הסיפור, מה שאמר לו הצמח-צדק ומה שהשיב).

ילדיהם על ילדי בני גילם (אשר כולם בילדותם יפים נפלא) גם בצורת נפשם הובדלו בהבדלה גמורה. כי כל אלה (נקיות הדירה והרוח הנעים של כבוד האב והאם, אשר שכנו בכבוד הבית) פועל רושם אדיר על הילדים על מהלך נפשם ועיון שכלם במאד, וכה חיו חיי מנוחה וכבוד והדר נעלה.

ואחרי השריפה שת כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר לבו הקדושה לזה, אשר להיות כי הכתבים שהיו אצלו, אשר רובו כתב-יד, וכפי שהגיד לי האיש מראדאמיסל¹¹⁵ הי' גם כתב-יד-קודש כ"ק רבינו הגדול¹³⁹. והוא אמר אשר הוא פעם בערב פסח (כלומר איזה ימים קודם הפסח), בציווי כ"ק אאזמו"ר הרצ"צ האט ער גירייניקט דיא^[סב] ספרים על חג הפסח, ובתוכם היו גם הכתבים, וסיפר שהיו חמשה חבילות גדולות, גרייסע פעקלעך, מונחים בשיידלעך^[סג]. וזה מתאים עם הרשימה שמצאתי¹⁴⁰, כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר כותב בעצמו: הכתבים שיש לי, וכותב 8 שיידין גדולים, ואח"כ רושם עוד הרבה ספרים כתבים כתבי-יד-קודש מכורכים. ומהם (מה שהי' בבית המ"ץ ר' אברהם) נשרפו, ולא [נשאר] גם העתק מהם.

והסיבה לזה מפני שהי' שומרם במאד מבלי ליתן העתק למי שיהי', ומזה נמשך כי עתה (היינו בעת ההיא) לא הי' לו אף העתק מדרוש אחד¹⁴¹.

[סב] הוא ניקה את ה-ספרים.

[סג] בתיבות.

ביומן תרס"ח ("יגדיל תורה" חוב' לא ע' שכו-ח, שלב) מסופר:

בס"ד יום ג' קדושים [כ"ז ניסן]

ובסוף הי' כתוב בזה-הלשון: כל-זה זכיתי לשמוע מפי הבעש"ט בהק"ץ.

וברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מליל כ' כסלו תרצ"ג (חוב' קעא ע' 3) שבשריפה הגדולה נשרף גם מה שכתב אדמו"ר הזקן בליל הסתלקותו ונתנו לנכדו הצמח-צדק.

(140) לא הגיעה אלינו.

(141) וסיפר כ"ק אדמו"ר מה"מ בשיחת שבת פרשת חוקת תש"י ("שיחות קודש" - תש"ס - חלק א ע' 100. "תורת מנחם" חלק א ע' 124) שאמר אז אדמו"ר הצמח-צדק: געוואלדי! מדוע לא גנבתם [להעתיק], כך הי' גם לי מזה.

שמעתי מכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א בשם הישיש מראדמיסעל, כי הוא הי' בין אלו שהיו מנקים את הספרים והכתבים קודם הפסח אצל כ"ק אאזמו"ר הצ"צ זצוקלה"ה, והי' מונח הרבה כתבים, עלים, ואגרות, בשייד [=בתיבה]. והי' צעטיל [=פתק] א' ארוך כתי"ק כ"ק אדמו"ר הגדול זצוקלה"ה, וזה הי' נכתב בו ממה שזוכר . . . [כאן בא מעשה אודות ילדותו של הבעש"ט]

ולהחזיר העבודה אמר כי דרוש לו ע"ז שלשים שנה, כי אמר את אשר עשיתי אז ביום אחד לא אוכל עשות כהיום בשבוע שלימה.

ולזאת שם לבו הקדושה בעת ההיא להעתיק כל הכתבים שלו, למען שיהיו העתקות, וההעתקות האלה עשה למען כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, כלומר שנתן לו להעתיקים. אשר גם בזה הבדיל את כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש על שאר אחיו הרבנים, אשר בקושי רב הי' משאילים לעת מן העתים ספר חסידות (ביכעל) שלו, וכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש הושיב ד' או ה' מעתיקים, והעתיקו עבורו הכתבים בכסף מלא ששלם להם עבור כל בויגין^[סד] של העתקה, ומהם שהי' משלם שכירות בכל שבוע.

נועם יקר תפארת חיי המשפחה המכובדה הלזו, משפחת כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, נראה וניכר מהמון ההנחות הנמצאים מעת ההיא, אשר מלבד ריבויים בכמות במדה נכונה ובאיכות הכי נעלה (אשר גם בזה הבדיל את כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש משאר אחיו הרבנים, שמני אז עמדו על דעתו, דעת עליון ורחבה, הגיד לו דא"ח^[סה] גם ביחידות, הן ביאורים על הדרושים שאמר ברבים, והן על הביאורים שהגיד לפני כבוד בניו הרבנים,

(כי כך הי' סדרו של כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר בכל שבת-קודש (והיינו בערב-שבת-קודש אחר המקוה) הי' מגיד תורה ברבים חסידות, ובני הרב וכן החסידים המפורסמים היו חוזרים החסידות כל הלילה כל היום ש"ק (כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הי' מקפיד מאד על אלו שהיו חוזרים החסידות ששמעו ממנו עם ביאורים והסברים שלהם, וכמו שהובא בספר היומי שלי דיום א' ח' אלול שנה-ז'¹⁴² סיפור מאחד שהי' באותו מעמד בענין זה), ובש"ק בין

[סד] קונטרס.

[סה] דברי-אלקים-חיים (דברי חסידות).

התפילה אמר לו אדמו"ר הצמח-צדק; אמרו לי שחזרת את החסידות עם ביאור. דע לך שהחסידות שאני אומר אלו המילים של הסבא [אדמו"ר הזקן] והחזרתו [אדמו"ר האמצעי], ואיך יש לך אומץ לעשות ביאורים משלך? החסיד הנ"ל התחיל

142) נדפס בתורת שלום ספר השיחות ע' 208-209 ואילך, וזה תוכנו (בקיצור): בבוקר חג השבועות של שנת תר"ז חזר החסיד המפורסם הרב ר' בצלאל מאזריץ מאמר חסידות שאמר אדמו"ר הצמח-צדק בערב החג, ובהתוועדות שהיתה אחר

מנחה למעריב (במקום שלש סעודות¹⁴³) הי' כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר אומר
בניאור על החסידות שאמר תחלה. להביאור הזה היו [באים] כל בני הרב
הרבנים זצ"ל, וגם יחידי סגולה מהחסידים הגדולים, כמו הרב ר' הלל¹⁴⁴ ז"ל
(והדומה).

— והן דרושים חדשים לגמרי מה שלא הגיד עוד. והי' חוזר לו הדרושים
ששמע מכבוד אביו זקנו כ"ק רבינו הגדול (והלא אתי עמי נמצא¹⁴⁵ דרוש
אחד בכ"ה בחנוכה מה שכ"ק אאזמו"ר מוהר"ש כותב עליו שהוא דרוש
רבינו שחזרו לפניו ביחידות), כדבריו וכלשונו הק' ממש, וכל רז לא אניס לי,
כנודע).

והנה גם בגוף ועצם הכתב נראה כי נכתבו מתוך הרחבת הדעת, אשר אף
כי ההרחבה היתה רוחנית ואלקית, אף בכל-זאת נראה ונגלה גם בהם סימן
רז"ל¹⁴⁶ בהשלשה דברים שמרחיבים דעתו של אדם (להיות כלים רחבים
לקבל הדעת הרחבה האלקית). שבכל אלה הי' נבדל כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש
על שאר אחיו ובני אחיו הרבנים.

מו"ר הרשב"ץ ע"ה, שהי' אז דר בליובאוויטש (והוא חתן מאחד מדיירי
העיר, כפי המבואר אצלי תולדות וחיי מגורו ונדודיו בספר היומי דשנת
תרס"ה¹⁴⁷) הרבה להפליג בשבחה של הבית הלזו בתוארה הפנימי ובצורת
אנשי הבית, ומהלך נפשם הטהורה, ונעימות ידידות הנהגתם הנעלית
והמשובחה לעין כל.

בהקדמה לספרו "פלא הרמון" (וראה "בית משיח"
גל' 288 ע' 12 בהערה. "כפר חב"ד" גל' 987 ע'
38).

(145) לא הגיע אלינו.

(146) ראה ברכות נז, ב.

(147) כתב-יד-קודש נמצא כיום ברשות כ"ק
אדמו"ר מה"מ. וראה לעיל בהערה 2 שרשימה זו
נדפסה – בתוספת הגהות ותיקונים בשנת תרצ"ה
ב"התמים" חוברת א, ושם בע' עה [80] שנישא
בשנת תר"י.

לבכות וביקש מחילה, באומרו שלא יעשה זאת
יותר, והצמח-צדק השיבו כשהוא מנענע באצבעו:
"הזהר בזה!".

(143) ראה "רשימת ענינים וסיפורים כתובים
בידי הר"ר ברוך שניאור ז"ל" ע' קלח-ט, ובנסמן
שם בהערה 675.

(144) מאליסוב, ב"ר מאיר הלוי, מפאריטש.
נולד בשנת תקנ"ה. מהמפורסמים שבחסיד
אדמו"ר האמצעי, ואח"כ אצל אדמו"ר הצמח-צדק.
רב בבבוריסק. נפטר י"א מנחם-אב תרכ"ד. ראשי
פרקים מתולדותיו רשם כ"ק אדמו"ר מה"מ

כי אף גם הכופר בכל הסופר ובלשן סמאלענסקי¹⁴⁸ (אשר הוא וחבירו שמעון דובנאוו¹⁴⁹, הכותב דברי הימים המפורסם עתה, באו לבקר את ליובאוויטש בית כ"ק רבינו ובתי כבוד בניו הרבנים זצ"ל) יחד פרק מיוחד בספרו למען בית כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש, וביחוד מתאר בצבעים טהורים (באשר כן הוא) את עקרת הבית כבוד א"י הרבנית ע"ה¹⁵⁰. אשר בצדק נוכל לאמר עליו ועל ביתה חכמות נשים עדינות בנתה ביתה¹⁵¹ לכבוד ולתפארת, נחטבה לה חטיבה מיוחדת אשר רכוש העדן הלזה נשאר לקיום נצחי בהוד כשרון בניהם ובנותיהם אחריהם.

ויתן ה' ואשר בנו ובבנינו הבאים אחרינו יושמר האוצר היקר הלזה למשמרת נצחי, ויקויים בנו תפארת אבות בנותם, וזכות אבות הקדושים תסייענו לילך בדרכי ישרים בהמסילה אשר סללוה בנקודת טהרת פנימיות לבבם הקדושים.

הוציא לאור: 1334667

הוא מתאר את ביקורו בבית אחד מבני אדמו"ר הצמח-הצדק, הבן הרביעי לדבריו (וקודם לכן כתב: "והקטן בהם כבן עשרים, גם הוא יפה תואר וזקנו מגודל מאד כבן שלושים"), עליו הוא כותב שהי' ללא ילדים (באותה תקופה היו לאדמו"ר מהר"ש שני ילדים קטנים): "ואני הכרתי בפניו כי מצאתי חן בעיניו . . . דעת לנבון נקל כי לא רעב ולא צמא שבתי מבית בן הצדיק, כי גם הוא גם אשתו, אשת חן וטובת לב, הלעיטוני וירווני עד בלי די". מסופר כי שנים אחר-כך נפגש סמולנסקי, במעונו שבוינה, עם אדמו"ר המהר"ש - אשר הודמן לשם בשובו ממרחצאות קארלסבד, בשנת תרל"ט לערך - ואחר פגישה זו השמיע סמולנסקי דברים מתונים על יראת-שמים ואהבת-ישראל.

(151) משלי יד, א.

(148) נולד בשנת תר"ב - נפטר תרמ"ה. אודותו כותב באגרת משנת תרפ"ח (אגרות-קודש חלק ב ע' קז): "גם צווייפיל, גם מל"ל, גם פרץ סמולענסקי . . . היו מאלו אשר בקרו בירת ליובאוויטש, רק ההשגחה העליונה קאה אותם וילכו אל מבצר האויב, אבל אין ספק בדבר כי הימים האחדים או העת הקצרה אשר ישבו בצל התורה הניתה רושם עולמי ונצחי".

(149) נולד בשנת תר"כ. אודותו ראה ברשימת כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע שנדפסה ב"ספר התולדות - רבנו הזקן" (תשכ"ז) ע' קסג.

(150) בספר שנדפס כעבור יותר מעשרים שנה מביקורו בליובאוויטש (אלי' הגיע בחורף תרי"ט לשהי' בת כשלושה חודשים - ראה "בית משיח" גל' 283 ע' 70) מתאר סמולנסקי - בצורה לא ישירה, ובשגיאות - את שראה בבירת החסידים.

מחלתה האחרונה

ביום ב' פרשת בשלח, ו' לחדש שבט, בבקר – או יותר מדויק בצהריים – אחרי תפלת שחרית שהתפללה בפעם האחרון לחיי בצבור, בהליכתה מבית הכנסת לבית נכנסה לביתנו לבקרנו.

האוויר הי' לא טוב ביותר, והרפש גדול במאד, כי כבר ירד שלג רב ובמקומות נגד השמש נמס והי' למים ומתחתיו רפש וטיט, ובכל-זאת לא מנאה את-עצמה מלילך לבית-הכנסת. ואחר התפלה נכנסה אלינו, והביאה לי מכתב אשר כתבה לאחד הרבנים בשביל טובת אחת מבני משפחתה. ראיתי את המכתב על פי נושא הענין, עפ"י בקשתה תקנתי מה ולקחה עמה. ישבה אצלינו יותר על שעה, והוא הפעם האחרון לביקורה בביתנו, ואנחנו הלכנו ללוחה עד פתח הראשון, כנהוג.

בו ביום בשעה החמישית לעת ערב הובא לי מכתב הנזכר, מתוקן ומשוכלל, ושלחתי למטרתו.

בערב בשעה השמינית הלכתי לביתה לבקרה, כדרכי וכרגלי בכל עת לבקרה בכל יום ויום בזמן ההוא בערך, פעם בחצי שעה קודם, פעם בחצי שעה מאוחר מהנזכר. ובבואי מצאתי יושבת אצל השולחן וכותבת מכתבים. היא הפסיקה מכתביבתה וישבתי למולה, ודברנו דברינו כחצי שעה או יותר מעט.

בהמשך הדברים הגדתי לה אשר בדעתי לנסוע ביום המחרת על יומיים לפעטערבורג, ואפשר אשבות שמה. הושיבה לי: אלע מאַל ביסטו דאָך מערער שבת אין דער היים^[סו]. השבתי לה: באם שאוכל לבוא על שבת-קודש חזרה בודאי אשתדל בזה, ובאם-לא אהי' מוכרח לשבות בפעטערבורג. וכליתי לדבר עמה והלכתי לביתי. היא ליוותה אותי עד פתח הבית, כדרכה בכל עת.

[סו] בכל הפעמים (כשאתה נוסע) אתה (נמצא) יותר שבתות בבית.

ביום ג' בבקר¹⁵², בשעה השמינית בערך, הגידו לי אשר כבוד א"ז הרבנית בלילה, בשעה השלישית בערך, הרגישה כאב בצדה השמאלי. ובשעה שישית הי' הרופא שחור¹⁵³ ומצאה כי הצטננה מעט, ועתה, בשעה ההיא, הוטב לה.

תיכף-ומיד הלכתי שמה, ומצאתי שוכבת במטתה ושתתה חמין. סיפרה לי את העבר עלי, כי הרגישה כאב גדול בצד השמאלי, וגם חום, כמה לא ידעה, וגם כאב בבטנה, והניחה חמין והוטב לה.

כמעט בשעה העשירית קראתי את הרופא עוד הפעם, והוא הרגיע רוחינו באמרו כי הוא דבר קל במאד, ונתן לה סם מרפא להשקיט השווינדעל^[סז].

בשעה השתים עשרה בא בפעם הרביעית ומצא כי מצבה באופן אחר, מצב הלב מצא בטוב כרגיל.

אך התבוננתי כי בהכרח להיטיב ההנהגה עמה לשרתה (כי אין איש בבית לשרתה בדעת כנדרש), כתבתי לבת דודי מרת שרה¹⁵⁴ תחי' כי תבוא לפה, ושלחתי המכתב ע"י פאָסט^[סח].

[סז] הסחרחורת.

[סח] דואר.

להרה"ח ר' רפאל הכהן ע"ה, חלק א (תשכ"ד) ע' נו [מהדורת תשל"ב ע' פ. תש"נ ע' 100].

154) ואולפסאהן, בתו של הרה"ח ר' שניאור זלמן אהרן (הר"א, בן אדמו"ר מהר"ש) ואשתו (בזיווגו הראשון) מרת שטערנא (בת דודו אדמו"ר ר' ישראל נח מניעזין). נולדה בשנת תרמ"ה. התגוררה בוויטעבסק (כדלהלן בפנים).

152) ז' שבט. ולהעיר מהנדפס בעתוני "הקריאה והקדושה" שנדפסו בשנים תש"א-תש"ד (גל' 5 ע' ו. 17 ע' ג. 29 ע' ג. 42 ע' ה): בחורף תרע"ד, תחלת חדש שבט, נתקררה, וביום הראשון בחמישי לחדש הרגישה חלישות והובאו רופאים גדולים מוויטעבסק...

153) הי' הרופא של בית הרב וטיפול גם בכ"ק אדמו"ר מהורש"ב - ראה "שמועות וסיפורים"

בקשתה מבלי לנסוע, ולשלוח על האוהל

בשעה השני בא הרופא בפעם החמישי, והמצב לא נשתנה. וכאשר ראיתי כי אין מי שישגיח בסדר נכון על הנדרש לה – כי הרופא אמר ליתן לה בכל עת מעט ענבים סחוטים והדומה ^{למחמם} לקחתי לי איזה מספרי החשבונות שהי עלי לבקרו מעניני תומכי-תמימים, והייתי שם כל היום.

בשעה החמישית בא הרופא עוד הפעם, ומצא כי נשתנה לטוב במעט, היינו כי הצד השמאלי מתחיל להנקות מהקאטאר^[סט], ובדרך-כללית הרגיעני במאד. אז התחלתי לדבר עמה פן אודיע לכ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א, שהי במענטאן (צרפת). הרופא שחור מכיר את כ"ק אדמו"ר שליט"א, מצב בריאותו, כמעט כי גער בי, והנחתי הדבר כך. וכך עבר כל הלילה, ששהיתי שם עד שעה מאוחרת בלילה.

בבקר ביום ד'¹⁵⁵ בשעה 5 באתי לשם ומצאתי את בת-דודי שרה תחי, כי באתה מויטעבסק, והחולה ישנה ושנתה ערבה לה.

בשעה השמינית בא הרופא ומצא כי הצד השמאלי ניקה לגמרי, ועברה על צדה הימנית, אך לא ראה שינוי דמינכר.

בכל-זאת החלטתי לבלי לעבור בשתיקה, ולא חפצתי להודיע ישר את ^{לדברי החסידות} כ"ק שליט"א, ושם במענטאן הי גם ידידנו הרב בעזפאלאוו¹⁵⁶ מפאָלטאָווע

[סט] מהלחות.

בשנים תרמ"ב-תרמ"ד, והוא האחד בו התנחם אחר הסתלקות אביו). נפטר ל' תשרי תרע"ו. ראה אודותו: תורת שלום ספר השיחות ע' 189 הערה 1. ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש (תש"ז) ע' 81. אגרות-קודש אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע חלק ע' קנג ואילך. ועוד.

(155) ח' שבט.

(156) יעקב מרדכי, רב בפולטבה. נולד י"ב אייר תרט"ו. הי מחסידי אדמו"ר מהר"ש נ"ע (והוא מהבודדים שקיבלו ממנו סמיכה לרבנות) ואח"כ אדמו"ר מהורש"ב נ"ע (עמו הי' תלמיד-חבר

[...] האדרעס^[ע] אליו ישר לא ידעתי, ושלחתי לו טע"ג^[עא] דרך קרעמענטשוג ע"י האחים גורארי¹⁵⁷.

בשעה השני פתאום נשתנה המצב במאד, כי הפולס^[עב] התרבה עד כדי 90, והחום עלה עד 39, וברגעים אחדים בא הרופא ונבהל להמצב שהשתנה, ונתן לה איזה סמים מרפא להשקיט התרגשות הלב, ובערך עשרה מינוטין^[עג] חלף עבר, ומשך שלש שעות היו טובים במאד, וישבתי אצלה כל העת, ודיברה כל העת במישרים.

בערב¹⁵⁸ באו דודתי מרת דבורה לאה¹⁵⁹ תחי' ודודתי כלתה מרת בתי¹⁶⁰ תחי', והרגישה עצמה בכי טוב, ודיברו הרבה בעניני עולם.

ובמשך העת נתתי שני טע"ג^[עא], באחת מאשר הקרה בשעה השני בערך, והשני בשעה השישית כי הוטב. וקבלתי מענה אשר אין להפריע מנוחת כ"ק

[ע] הכתובת.

[עא] טלגרמה (מברק).

[עב] הדופק.

[עג] דקות.

שניאור זלמן אהרן (הרז"א). גם אשת בנה הרה"ח ר' מנחם מענדל (בזיווגו השני) גקראה בשם זה ("ספר התולדות - אדמו"ר מהר"ש" ע' 22), אך ראה המובא ב"זכרון לבני ישראל" ע' מג שביום הסתלקותה אמרה הרבנית לנכדה (בן הנ"ל) הילד ישראל דוב שיבקש רחמים עבורה כי יצטרך לה, שכן גדל בביתה, והוא אז בן תשע וחצי שנים, יתום מאם (שם מובא שהוא בנו מאשתו הראשונה, אבל ב"ספר התולדות" שם שהוא בנו מזוג שני, וראה אגרות-קודש אדמו"ר מהרש"ב חלק ד ע' סא-סב).

(157) הרה"ח ר' שמואל, הרה"ח ר' נתן והרה"ח מנחם מענדל - בני הרה"ח ר' שניאור זלמן - אשר התגוררו בקרמנצ'וק.

(158) אור ליום חמישי ט' שבט.

(159) גינזבורג, והיא בתה הבכורה (לזמן הולדתה ראה: "בית משיח" גל' 142 ע' 54 הערה 5). התגוררה בוויטבסק, ולפי המופיע כאן צריך לתקן ב"זכרון לבני ישראל" ע' מד (שהגיעה רק אחרי פטירת אמה).

(160) שניאורסאהן, אלמנת בנה הרה"ח ר'

אאמו"ר שליט"א. ואשר בקשתי כי יודיענו האדרעס לבעזפאלאוו ישר, השיבוני כי אודיע להם¹⁶¹ והם ישלחו הטע"ג, וכן עשיתי¹⁶².

בלילה בשעה התשיעית התייעצתי דבר הבאת רופא מויטבסק, והוחלט בשלילה. בלילה בשעה 1 אחר חצות בקרתי, והרגישה עצמה בדרך המיצוע, והלכתי לי לביתי.

בבקר קודם שעה השמינית באתי שמה, ומצאתי כי כבר קראו בטע"ג את הדאָקטאָר ליבערמאן מויטעבסק¹⁶³, כי בלילה בשעה 4 או 5 הוקרה עוד הפעם את אשר הוקרה ביום ד' שעה שני, והביאו את הדאָקטאָר שחור. אך בשעה ההיא הנה היתה חלושה, אבל לא הרגישה כאב.

בבואי אליי סיפרה לי את אשר עבר עליי, והיא חושבת כי צריכים להעמיד לה פיאָווקעס^[עד], וזה היי טוב לה במאד, אך בדרך-כללית מרגשת את-עצמה בטוב לפי-ערך. ואמרה לי הלא נדרש לך לנסוע לפעטערבורג, הנה היום עוד באפשר לנסוע על שבת-קודש לפעטערבורג, בכל-זאת הנני מבקשך להניח זאת עד אחר השבת, והשיי"ת יעזור לך. עניתי כי אין בדעתי לנסוע עתה, ובטח יעזור השיי"ת.

בקשני לשלוח על האוהל, מעורר רחמים זיין^[עה] אז איך זאָל גיזונד ווערין, און איך זאָל דער-לעבין ביז דער טאָטע¹⁶⁴ זאָל גיזונד זיין מיט דער

[עד] עלוקות.

[עה] לעורר רחמים שאהי' בריאה, ושאהי' עד שהאבא שי' והאמא יבואו בריאים מחוץ-לארץ.

חותנו (אחד מעשרי שקלוב) ללמוד רפואה. נפטר ערב כ"ד טבת תרפ"ז. אודותו ראה ברשימות הרה"ח ר' שמשון דובער יפה ע"ה, "בית משיח" גל' 250 ע' 43, וב"שמועות וסיפורים" להרה"ח ר' רפאל הכהן ע"ה, חלק ב אות מא וחלק ג אות צט. "רשימות דברים" להרה"ח ר' יהודה שי' חיתריק חלק א ע' קסז-קסח.
164 אדמו"ר מהורש"ב.

161 לאחים גורארי' מקרעמענטשוג (ראה לעיל בהערה 157).

162 והשווה למסופר בספר "לשמע און" מערכת אדמו"ר מהורש"ב אות טז.

163 הי' הרופא של בית הרב וטיפל גם בכ"ק אדמו"ר מהורש"ב וכ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע. יליד העיר שקלוב שבנעוריו למד בישיבה והי' בעל כשרון, למדן וירא-שמים. אחר נשואיו שלחו

מאמע¹⁶⁵ וועלין קומין גיזונדערהייט פון אויסלאַנד¹⁶⁶, וגנחה בגינוח רב במאד.

חוץ^[עו] וואָס ער איז אַ קינד, ביינק איך זייער עם זעהען בעזרת-ה'. מיט מענדלען¹⁶⁷ זאָל לעבין אויך ניט גיזעהען זאָך אַ היבשע ביסיל צאייט, מסתמא וויל דער אייבערשטער אזוי.

הלכתי לשלוח על האוהל ולהתפלל, ובאתי אליי חזרה בשעה חצי השתי עשרה, והיא שכבה וגמרה התפלה, ושאלה אותי אם שלחתי על האהל.

בערב נתקבלו ב' מכתבים, אחד מכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, והאחר מדודי ר' מנחם מענדל, וב' המכתבים הנחתי תחת הכר ולא קראה אותם משך איזה שעות. אח"כ לקחה מכתב דודי רמ"מ שיי והתחילה לקרות ולא יכלה, וביקשה את דודתי דבורה לאה לקרותו לפניי, ואת מכתב כ"ק אאמו"ר שליט"א הניחה סתום. דודתי דבורה לאה תחיי אמרה לה כי גם מרשיב שיי היי מכתב, ולא ענתה מאומה.

ובבואי ביום ה' אחר התפלה קראה המכתב ההוא, ושם היי מונח צעטיל^[עז] מיוחד כנראה אודות בת-דודי שרה ת' בדבר להשתדל שידוך עבורה, ואיך להבטיח חלקה בהבית חומה¹⁶⁸. בסיימה לקרוא את המכתב שתקה מעט זמן, ואח"כ התחילה לדבר לפני אודות כ"ק אאמו"ר שליט"א.

[עו] חוץ מזה שהוא בן, אני מתגעגעת מאוד לראותו בעזרת ה'. עם מענדל שיי גם לא התראיתי זמן רב, מסתמא כך רוצה השי"ת.

[עז] פתק.

165) הרבנית שטערנא שרה.

בגפו (ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק ד ע' סא) לזמן פטירתו ראה אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר מה"מ חלק י ע' ריד.

166) שנסעו למקום רפואה בעיירה מנטון שבצרפת (וראה להלן ע' פח במכתב הרבנית רבקה מחנוכה תרע"ד).

168) בויטבסק, שנשאר לה מאביו - ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק ב עמ' תקלא. וראה גם בחלק ב ע' תתקו, ואגרות-קודש אדמו"ר מהר"ש ע' יד.

167) בנה הצעיר, הר"ר מנחם מענדל - נולד ו' אדר תרכ"ז. בשנת תרס"ד הוכרז לעזוב את רוסיא, מריבוי חובות שהיו לו, והתיישב בפריז.

ער[עח] איז אַ גרייסער מענטש, דער זיידע¹⁶⁹ האָט אים אַ פנים גיקענט.
דער אייבערשטער זאָל אים מאַרד ימים זאָיין ביז משיחין.

רבנו-של-עולם ער איז ממלא מקום אבותיו, אזוי-פיעל אַבגיהיטקייט
און פאַרקאַרבקייט פון יראת שמים, און אַלץ זייער שטיל. אַז מיא זאָל באַיי
אים עפעס פועל זאָיין, אַז ער זאָל דאָס ניט טאָן וואַייל דאָס איז שווער פאַר
זיין גיזונד, און דאָכט זעך ער שוואַייגט, מיינט מען אַז מיא האָט פועל גיווען,
ערסט עס הייבט זיך ניט אָן, אַלץ איז פאַרקאַרבט אַז אזוי און ניט אַנדערש,
דער אייבערשטער העלפט דאָך אים.

בשעת עס איז גיווען דער עסק מיט דיא ציונים וואָס ער האָט גישריבען
דעם בריעף לנגד הציונים¹⁷⁰, זאָיינען צו מיר גיקומען משה
מאדאייעווסקי¹⁷¹, יצחק יואל¹⁷², און האָבן מיר גיזאָגט אַז דאס איז אַ
סכנת נפשות בפועל-ממש, און איך מוז עס זאָגן בגזירת כבוד אס אַז ער זאָל

[עח] הוא אדם גדול מאוד, הסבא כנראה הכיר אותו. השי"ת יאריך ימיו
עד ביאת המשיח.

רבנו-של-עולם, הוא ממלא מקום אבותיו, הוא כל-כך נזהר וחדור
ביראת שמים, והכל בחשאי. כשפועלים אצלו שלא יעשה משהו מכיון שזה
מכביד על בריאותו, ונדמה שהוא שותק, חושבים שפעלו אצלו. אך הדבר
לא מתחיל, אצלו הכל חדור שכך ולא אחרת, הקב"ה הרי עוזר לו.

בשעת שהיה העסק עם הציונים, כשכתב את המכתב נגד הציונים, באו
אלי [הרב] משה מדייבסקי, [הרב] יצחק יואל [רפאלוביץ], ואמרו לי שזו
סכנת נפשות בפועל ממש, ואני חייבת לומר לו בגזירת כיבוד-אם שלא

172) ראפאלוביץ, רב בקרמנצ'וק, נולד בשנת
תרי"ד. מחסידי אדמו"ר מהר"ש. בהיותו צעיר
לימים נעשה חתנו של הרה"ג הרה"ח הרב יוסף
תומרקין מקרמנצ'וק, ובשנת תרנ"ט מילא את
מקומו ברבנות. ה"י מחשובי העסקנים בעבודת
הקודש של אדמו"ר מהורש"ב. בתרצ"ב עלה
לארץ-הקודש ונפטר בה בט"ו תמוז תרצ"ו.

169) אדמו"ר הצמח-צדק (וראה להלן ע' עח
ובהערה 178).

170) בשנת תרנ"ט - נדפס באגרות-קודש שלו
חלק א ע' ר.

171) רבה של חורול, הרב אליעזר משה ב"ר
אברהם מדייבסקי. נולד בשנת תר"ט. מחשובי
העסקנים בעבודת הקודש של אדמו"ר מהורש"ב.

גארנישט שרייבן. האָב איך מיט אים אייך גירעט – זאָגן אים שטאַרק קאָן איך נײַט¹⁷³, אַז מײַא הייבט אָן מיט אים רײַדין זעהט מען אַז ער האַלט טאַקע באמת דערבאַיי באַ וואָס ער זאָגט, און דער אייבערשטער העלפט דאָך אים בזכות זאיינע הייליגע עלטערין. און דער אמת איז שטאַרקער וויא אלץ – האָט ער מיר גיזאָגט אַז באמת האָט ער קיין מורא נײַט, און האָפט להשייט.

מיט דער ישיבה¹⁷⁴ אַזאַ אייף טו! דאָס איז דאָך די גרעסטע זאָך! מײַא זעהט דאָך, גילייבט דער אייבערשטער, אַז דיא זאָך האַלט זיך. עס קומט אָן נײַט גרינג און עס קאָסט עס זייער אַסך, צווייאַ מאָל גיט מען נײַט, און בפרט אַז ער איז צו געלט ווייניק שייך. און יענער ווייס אַז דאָס איז זאיינ רצון,

אורי חכם

יכתוב כלום. דברתי עמו – לומר לו בתקיפות אינני יכולה, כשמתחילים לדבר עמו רואים שהוא מתכוון באמת למה שהוא אומר, והקב"ה הרי עוזר לו בזכות אבותיו הקדושים, והאמת חזקה מהכל – והוא אמר לי שבאמת אין לו שום פחד, ומקוה להשייט.

עם הישיבה כזה חידוש! זה הדבר הכי גדול! רואים הרי – תודה לאל – שהדבר מתקיים. זה לא בא בקלות ועולה הרבה כסף, פעמיים לא נותנים. ובפרט שהוא שייך מעט מאד לכסף. הזולת יודע שזה רצונו,

והרה"ח ר' חיים מרדכי פרלוב ע"ה – בספרו "לקוטי ספורים" ע' קפו-ז – מספר על שנה בה הי' אדמו"ר מהורש"ב חלוש, וביקשו ממנה שתאמר לו שלא ילך בעצמו לשאיבת מים שלנו מהנהר (שההליכה היתה קשה ולפעמים עוד הי' שם קרח). והשיבה: בעניינים הרוחניים שלו איני מתערבת.

(174) תומכי תמימים.

(*) וראה אגרות קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק ד ע' סב שבקיץ תרס"ד, בהיותו מחוץ לליובאוויטש, בקשה אותו שיבוא לליובאוויטש והגיע לשבת.

(173) כיצא בזה סיפר אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע – מבוא לקונטרס ומעין ע' 15 – שבאור לי"ה כסלו תרס"ב, כשאדמו"ר מהורש"ב שהה מחוץ לליובאוויטש ונודע שבתכניתו להתעכב במסעו עוד כשבועיים – הגיעו אליו הרה"ג החסיד ר' דוד צבי חן (רד"ץ) והרה"ג החסיד ר' דוב זאב קוזווינקוב וביקשו שתואיל לבקשו שיבוא לליובאוויטש להתוועדות י"ט כסלו. והשיבה: אם הי' באפשרותו לבא בודאי הי' בא*, ולבקשו דבר שאי-אפשר לו ואין דעתו הקדושה מסכמת לזה, לא אוכל.

און⁸⁸ מיא רעט דאָך מכח דעם, און באַ יעדערין איז ער גילייבט דעם אייבערשטן זייער טאָייער, אַלץ מצד זאַיין אמת, און אַזיי איז ער פון גיבאַרין אָן, דער אייבערשטער זאָל אים מאַריך ימים זאַיין ביז משיחין.

רבנו-של-עולם, זאָל ער זאַיין גיזונד און פיהרין דיא רבייסטווע, ער איז דאָך דער איינציגער פון דעם שווער'ס אייניקלעך וואָס איז ממלא מקום אבותיו, דער אייבערשטער זאָל אים גיבין כחות און שטאַרקין.

איצטיגע צאָייטין, ב"ה, אַז אין פרנסה זאַינען אידן אַזייפיעל גיקוועצט און יעדערער האָט פעקלעך פון פרנסה, קינדער און אידישקאָייט, נאָר השי"ת העלפט אים. דער אייבערשטער זאָל אים טאַקע העלפין זעהען נחת בזכות דיא הייליקע עלטערין.

(הדיבור הזה התאריך בערך יותר על חמשה עשר מינוט^[עג]).

עוד חפצה לדבר, לא ידעתי מה, כי הפסיקה בזה איזה מינוטין^[עג], והתחילה לנענע בשפתיי, אך בין כך התחיל מי לילך על השליבות ההולכים מחדר הגדול לחדרה והפסיקה בדיבורה, ונתנו לה כוס חלב חמין ושתתה בצמאון.

בשעה חצי האחת אחרי הצהרים ביקרה הרופא, ומצא כי מצב הצד השמאלי נקי הוא, רק צד הימני מכוסה ליחות, ולא חפץ ליתן לה מאומה עד בוא הד"ר ליבערמאן.

ומדברים אודות זה, ואצל כולם – תודה לאל – הוא מאד יקר, הכל מצד האמת שלו, וכך הוא כבר מלידתו, השי"ת יאריך ימיו עד ביאת המשיח.

רבנו-של-עולם, שיהיה בריא וינהל את הנשיאות, הוא הרי היחידי מנכדי חמי [אדמו"ר הצמח-צדק] שממלא מקום אבותיו, השי"ת יתן לו כוחות ויחזקו.

בעיתים הללו, ב"ה, שמצב הפרנסה אצל היהודים לחוץ מאד, וכל אחד יש לו את דאגת הפרנסה וילדים ויהדות, אלא שהשי"ת עוזר לו. השי"ת יעזור לו לראות נחת בזכות האבות הקדושים.

ואח"כ ישנה בערך קרוב לחצי שעה, ואנכי ישבתי כמעט כל העת, ומן השינה שפתיי נעות, אך לא היי ניכר הברות ברורות, רק מלות אחדות: שטערנא¹⁷⁵, חיים אברהם¹⁷⁶, פארוואַס, גיב^[עט], אוי (והתחילה להגביה ראשה מתוך השינה ועיניי סגורות), מסכים, געבין^[פ] (פניי כמתוך שינה מתוקה). ופתחה עיניי והביטה בי ואמרה: עס פלאנטערזיך, דיא קאפ פירט^[פא]. וישנה עוד והתחילה לדבר בתנועות השפתים בלי קול, רק לעתים אמרה מלות הללו בהפסקות גדולות (אשר רשמתים בישבי אז): פאר וואַס, אַ מתנה, אייסלאַנד, בענטש^[פב], אמת (והקיצה ולא דיברה מאומה).

בשעה חצי השלישית, מבלי שום סיבה, התחילה לספר מיוקר בניי בכלל אצל כבוד חותנה זצ"ל, ובפרט בתה דבורה לאה: ער^[פג] פלעגט זאגן אַ פנים אַ נאָמען איז יע אַ אינטערעס, זיא איז אַ נאָמען נאָך דער מאָמען¹⁷⁷.

[עט] למה, תן.

[פ] לתת.

[פא] זה מבולבל, הראש מנהיג.

[פב] למה, מתנה, חוץ-לארץ, בדרך.

[פג] הוא נהג לומר שכנראה בשם יש כן עניין, היא שם אחרי האמא.

אוצר החכמה

הראשון). כלתה השני, אשת אדמו"ר מהורש"ב, נקראה שטערנא שרה. (176) בשם זה נקרא בנו השני של אדמו"ר הזקן. נסתלק ראש-חודש תמוז תר"ח*.

(177) אמו של הצמח-צדק, הרבנית דבורה לאה, בתו השנייה של אדמו"ר הזקן. נולדה בשנת תקכ"ז. נפטרה ג' תשרי תקנ"ג.

(*) ציונו בליובאוויטש בבית שבו ציון הרה"ח ר' פנחס רייזעס ועוד (אגרות-קודש אדמו"ר - מהור"י - נ"ע חלק ה' ע' רלט).

(175) בשם זה נקראו: אשת אדמו"ר הזקן (ראה לעיל הערה 45)*. אחותה של הרבנית רבקה (ראה לעיל ע' כו) וכלתה, אשת בנה הרו"א (בזיווגו

(*) הרה"ח ר' רפאל הכהן ע"ה מספר - "שמועות וסיפורים" חלק א (תשכ"ד) ע' נב (מהדורת תשל"ב ע' עג. תש"נ ע' 83) - שאחר הסתלקות הרבנית רבקה הסתפק אדמו"ר (מהור"י) נ"ע היכן לקבורה, כאשר אחד מצדי הספק הי' להניחה באוהל הרבניות, שם קבורה גם הרבנית שטערנא אשת אדמו"ר הזקן, אך בסופו של דבר החליט להניחה סמוך לאוהל בעלה וחזתנה.

און^[פד] דעם טאטין¹⁶⁴ פלעגט ער זייער האלט האבן. א מאל בשעת יחידות האט זיך גיוואלט אריין גיין צום זיידן, און עס איז גיווען א זאל מיט אורחים, ער זאל גיזונד זאגן איז יעמולט אלט גיווען דער דריטער יאהר ביז משיח'ן, די משרתים האבן עס ניט גיוואלט אריין לאזן אין מיטן יחידות. האט ער אן גיהייבן וויינען. האט ער דער-הערט, האט ער עס גיהייסן גלאיך אריין לאזן. האט ער גיוואלט אריין גיין מיט דער נאניע, האט מען ווייטער ניט גילאזן, האט ער ווייטער גיוויינט, און ער האט דערהערט, האט [ער] גיזאגט מיא זאל אים אריין לאזן, איז ער אריין מיט דער נאניע.

באלד לעבן טיר איז גיווען א גרובע און עס איז גיווען א צווייטע גרובע. האט ער דיא נאניע דארט גילאזן, און אליין אוועק צום זיידן, האט ער אים גינומען אייף דיא הענט¹⁷⁸ און שטארק גיקושט, און אן גינומען א הופטין געלט און גיגעבן.

[פד] ואת האבא [אדמו"ר מהורש"ב] הוא אהב מאד. פעם בשעת היחידות הוא רצה פעם להכנס לסבא, והי' האולם עם אורחים. הוא שי' היה אז בגיל שלש – עד ביאת המשיח – המשרתים לא רצו לתת לו להכנס באמצע היחידות. הוא התחיל לבכות. הוא [אדמו"ר הצמח-צדק] שמע והורה מיד להכניסו. הוא רצה להכנס עם המטפלת, שוב לא הרשו, הוא שוב החל לבכות, והוא שמע ואמר שיכניסוהו, ונכנס עם המטפלת. ליד הדלת היה תנור והי' תנור שני. הוא השאיר שם את המטפלת, ונכנס לבדו אל הסבא. הוא לקחו על ידיו ונשקו חזק, ולקח צרור כסף ונתן לו.

מחברת

אל הצ"צ, אומרים שמע ישראל ובשכמל"ו, והוא הי' נותן להם א צויער**. פעם בעת יחידות –

ביום אל הצ"צ, אין דער פרי [=בבוקר], הי' נותן להם כסף. שאר נכדיו הקטנים, רק ביום ועש"ק או ביוםא דפגרא. וראה "רשימת ענינים וסיפורים כתובים בידי הר"ר ברוך שניאור ז"ל" ע' נו.

(*) מטבע בשווי חצי קופקע. וראה "רשימת ענינים וסיפורים" שם.

(178) עד לכאן מופיע הסיפור בצורה דומה ברשימת כ"ק אדמו"ר מה"מ מכ"ו ניסן תרצ"א (חוב' ה ע' 35. ספר השיחות תרצ"א ע' 226):

בכל-יום היו באים [ילדי אדמו"ר מהר"ש, הרבנית דבורה לאה והר"ר שניאור זלמן אהרן]*

(*) וברשימתו מכ' מרחשון תרצ"ג (חוב' קיט ע' 5): "אדנ"ע רז"א וגם אחותם ד"ל, היו נכנסים פעמים

ער זאָל גיזונד זאָיין איז גיקומען צו לייפין: דער זיידע מיר גיגעבין קוש, געלט. האָט מסתמא זלמן אהרן¹⁷⁹, עס צו לאיינגע יאָהר, באַ עס דיא געלט אָבערנומען, איז ער גיוואָרין זייער ברוגז, און האָט זיך מיט אים גירייצט: אָבער קוש באַ מיר!

הוא שי' הגיע בריצה, הסבא נתן לי נשיקה, כסף. מסתמא [אחיו] זלמן אהרן – שייבדל לחיים ארוכים – לקח ממנו את הכסף. הוא נהי' ברוגז מאד, והתגרה בו: אבל הנשיקה נשארה אצלי!

אוצר החכמה

אדנ"ע פעמים רבות בקורת רוח. וישאלהו אם חפץ הוא כסף, ויענהו בשלילה. ויתן לו מטבעות אחדות שיתן לחסידים על משקה, ויצא, באמרו להחסידים "דער זיידע, דער יעבע" [מפני קוטנו אמר עוד אז י' במקום ר"] האָט געגעבען אויף משקה" [=הסבא, הרבי, נתן עבור משקה].

בדומה לזה הובא בספר השיחות קייץ ה'ש"ת ע' 99 שבטבת תרע"ו סיפור אדמו"ר מהורש"ב שכשהי' בן ארבע נהג להכנס בכל יום לחדר זקנו הצמח-צדק, אשר הי' מספר לו סיפור תורני. ופעם הושיב אותו על ברכיו, הניח ידו בזקנו והוא הבריש את הזקן. סיפור זה הובא גם בספר השיחות תש"ד ע' 95, ושם שהי' בהיותו בן שלש.

179) אחיו הגדול של אדמו"ר מהורש"ב. "נקרא שניאור זלמן על-שם רבנו הזקן, ואהרן ע"ש זקנו אבי אמו" ("ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש", תש"ז, ע' 22). נולד י"ט תמוז תרי"ח (וראה "בית משיח" גל' 287 ע' 47, ובגל' 301 ע' 63). נפטר י"א מרחשוון תרס"ט.

והי' אחרי הסתלקות הרבנית, והיו דרים עם הצ"צ – חפץ גם אדנ"ע ליכנס, והוא אז כבן ג' וחצי-ד' שנים. ורז"א מתגרה עמו שלא יתנו לו ליכנס. כאשר לא הרשו לו ליכנס, התחיל לבכות. וישמע הצ"צ וישאל "וואָס וויינט ער? וצוה להכניסו. ולאדנ"ע אז אומנת – נַיַנקע. אינה-יהודי, והי' אדנ"ע מדבר גם רוסית עי"ז***, ולא חפץ לעזובה מבתוך, ויכריח שגם היא תכנס. וידחקה לבין התנור והכותל, והוא נגש אל הצ"צ וישאל: וואָס פרעגט מען באַ דיר, זיידע? [=מה שואלים ממך, סבא?] וישיביהו הצ"צ בחיקו, ויקח את ידו וישימה בשערות זקנו, באמרו, צו באַרשט מיר דין באַרד, צו באַרשט מיר די באַרד [=להבריש את זקני, להבריש את זקני]. וסיים [אדמו"ר מהורש"ב בספרו זאת:] "דאָכצאך צובאַרשט" [=כמדומה שהברשתי]. וספר זה

*** ראה שם ע' צז ובהערה 486, שאדמו"ר מהורש"ב הבין היטב רוסית (אף שנמנע מלדבר בה).

א קינד פון דריטע יאהר זאל האבין אזא שטארקאייט אן עין הרע, וואָס ווער עס האָט עס ניט צו בעטן האָט ער דיא געלט צוריק ניט גינומען, און האָט אַלץ גיטעניעט: קוש מיר געלט דיר.

“זכאשר נכנסתי אליי בשעה 4:45 צהרים, אמרה לי: מִיָּא האָט אַרויסגערופֿין ליבערמאנען. אויב ליבערמאן וועט קומען און וועט אַבזאָגין, וויל איך אַז מִיָּא זאל טעלעגראַפֿירן דעם טאַטען, איך וויל זיך מיט אים זייער זעהען^[פה].”

[עד כאן הועתק בנמצא תחת ידינו]

—

אוצר החכמה

ילד בשנתו השלישית שתהי' לו כזו תקיפות! בלי עין הרע. כאשר כל מי שרק ביקשו הוא לא רצה לקחת בחזרה את הכסף, ורק טען: הנשיקה לי, הכסף לך.

[פה] הזמינו את [הרופא] ליברמן. אם ליברמן יגיע ולא יתן תקוה, אני רוצה שיבריקו לאבא [אדמו"ר מהורש"ב]. אני מאד רוצה לראותו.

הוספות

אוצר החכמה

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

דברי ימי הרבנית רבקה שניאורסון, יוסף יצחק בן שלום דוב בר עמוד מס: 93 הודפס ע"י אוצר החכמה

אוצר החכמה:

– ראה לעיל ע' כג –

ספר תורה אור

ודע לכוסי אמרים, אמרוהו ה' אבות מדורות, מוקדים שבעתים ובלחות, מאמרים יקרים, מאירים כספדים מורכ ומפן נחמדים, על מדי פרשיות התורה ודבר בעתו מיוסרים, לחנכת ולפזרים ושיר השירים ופזמרים, וראש השנה ויום וזכרונם, נאמר ספר קדוש נקיון ארומים מורינו ובינו, הנדול הנאון, אור עלים, איש אלקים, קדוש וטהור, כחכם השמים לשחרר כבוד קדוש שם תפארתו, מוחלד **שניאור זלמן** נכבד, אשר דרש דרש מרדכי דרש בחורשו לחישי ודעתו, ונתנו לכתוב רוב ודרושם, על ידי אחיו אלמיר דוד הגדול בישראל, ירא וחרד לרבי ה' משה' יהודה לייב זצ"ל, מ"ט וט"ף הק"ק יאנאוויטש, ועליו צווי כ"ק אדמו"ר נשמתו עון כהבם כתיבת המדונמאשרה, ורובם כולם לפני אחיו ארמ"ל נ"ע והוא הגדול והחכם בכבודו ובעצמו, כחכם וכלשונו:

ולחזקתו מבקשי ה' וחורת אמת, והוא לבית הרפוס ע"י חזן אדמו"ר רבי הגדול המפורסם מוה"ר **דוב בער נ"ע**, ה"ה כבוד מוה"ר אהרן במהר"ר חיים משה אלכסנדר נ"י ברפוס של חיבני מוה"ר שבת' במהר"ר שמעון, ויל

בקאפוסט ל.מ.ק. ו' ל'ק. פטמ"ה

בסמך נימצוה היות איר לפ"ק

ספר שהובא לדפוס ע"י ר' אהרן אלכסנדר, אב"י של הרבנית רבקה בטופס שצילומו כאן פוענח פרט השנה בכתב-יד-קודש אדמו"ר מהורש"ב: תקצ"ז

וְאִצְרַת הַחִכָּמָה!

444

2

ראה לעיל ע' נז: "ובשנת תקצ"ד (או סוף תקצ"ג) קנה לו כ"ק אדמו"ר הרצ"צ חלקת אדמה . . לבנות עלי' בית דירה לעצמו. וכפי האגדה שסיפר לי זקן אחד (מראדאמיסיל, הוא הי' באותו מעמד, וכמה מעשיות שמעתי ממנו, וזכרונום בא באחד מספרי הימים שלי דשנת תרס"ח-ט בערך

הנה נראה כי המעשה הזה של ה' יתברך
הוא כפי מה שכתוב בפרק י"ב ו' ו' ו' ו'
הוא כפי מה שכתוב בפרק י"ב ו' ו' ו'
הוא כפי מה שכתוב בפרק י"ב ו' ו' ו'

"וכנראה לא רצה הצ"צ, מפני איזה טעם, לחתום על תשובה זו".

הוספה ב

אגרת שכתבה הרבנית רבקה - כחודש לפני הסתלקותה - אל קרוב משפחתה
 (בין דודתה הרבנית מנוחה רחל נ"ע), רבה של חברון הרה"ח ר' שלמה יהודה ליב
 אליעזרוב ע"ה (נולד בשנת תרכ"ג. נפטר ל' טבת תשי"ב). באגרת זו היא מברכת
 אותו על חזרתו לארץ-הקודש (מאחת מנסיעותיו לחו"ל); מספרת מבריאות בנה,
 אדמו"ר מהורש"ב, ששהה אז במקום מרפא בעיירה מנטון שבצרפת; ולסיום כותבת
 אודות נסיעת הרה"ח ר' נתן גורארי ע"ה לארץ-הקודש (בקשר למצב כולל חב"ד).

ב"ה מצש"ק אור ליום א' ה' חנוכה תרע"ד

כ' ש"ב הה"ג מופ' מפורסם וו"ח אי"א מו"ה שלמה ליב נ"י

ת"ל בעד החוה"ש השי"ת זאָל העלפין זעהען זעך בחו"ש. אייער טע"ג
 וגם דעם בריף מטורקעסטאן האָבין מיר מקבל גיווען לנ"ג איך דאנק אייך
 וואָס איר האָט אונז מודיע גיווען פון אייער קומען לשלום, גילויבט השי"ת
 אז די וועג איז אייך גיווען גוט, השי"ת זאָל אייך העלפין עס זאָל אייך זיין

מוצאי-שבת-קודש אור ליום א' ה' דחנוכה תרע"ד

כבוד שאר-בשרי הרב-הגאון מופלג מפורסם ותיק-וחסיד איש-ירא-
 אלקים מורנו-הרב שלמה ליב נרו-יאיר

תודה-לאַל בעד החיים-והשלום, השי"ת יעזור להתראות בחיים-
 ושלום. את המברק שלכם וגם המכתב מטורקסטון קבלנו לנחת-גדול. אני
 מודה לכם שהודעתם לנו מהגיעכם לשלום, תודה להשי"ת שהנסיעה
 שלכם הייתה טובה, השי"ת יעזור לכם שיהי' לכם בכל טוב בהצלחה רבה,

רבה של קרמנצ'וק הרה"ח ר' יצחק יואל
 ראפאלוביץ ורבה של חורול הרה"ח ר' אליעזר
 משה מאדיעווסקי, וראה "בית משיח" גל' 252 ע'
 16 שתוכניתם הראשונית הייתה לנסוע אחר סוכות
 תרע"ד.

(1) פורסמה לראשונה בתשורה לתנונת הרה"ח
 נתן וזוגתו קזלובסקי יחיו, ומשם ב"בית משיח"
 גל' 261 ע' 119.
 (2) ראה "תולדות חב"ד בארץ הקודש" ע' רעג
 שהגיע לשם - בתחילת קיץ תרע"ד - ביחד עם

ဒီတော့ ဝယ်ကုန် ကုန်ကြမ်းပို. ရှိ

১৯৪৭ সালের ১২/১২/৪৭
 তারিখে

[illegible][illegible]

אין אלעס גוט בהצלחה רבה וויא איר פער לאַנגט און ווי מיר ווינשן אייד. פון מענטאָן האָב איך ת"ל אָפּטע בריף, בני יחי' שרייבט אַז די ציינער און די יאַסלעס זיינען עס ב"ה בעשער. זיי האָבן זעך שיים דאָרט סטרועט, ביא נאַכט הייצט מען די איינליך וואָס זיי האָבן גיסטעלט איז וואָרעם, שטערנא שרה תי' האָט זעך שיים אייד אבישל ספאָקאיעט, השי"ת זאָל העלפן זאָלן דאָרט די צייט פאַר בריינגען מיט פערגינגיגן זאָלן האָבן אַרפּו"ש. איך בעט אייד שרייבן אונז אָפּט פון אייער גיזונד און וויא גייט אייד אינעם גישעפט מיט אונז, זיין לנחת. נתן גוראריע איז אין מענטאָן, איך האָב פון עס אַבריק, שרייבט ער מיר ויא מיט פאָרין פין באַבריסק לאה"ק, איז פון עס אייד קיין מניעה ניט פאָרין, נאָר מסתמא וועט דאָס בלייבן אויף נאָך פסח דער פאָרין אי"ה, ותו אכ"ח. זייט גיזונד און גליקליך, השי"ת זאָל אייד מצליח זיין וויא עס ווינשט אייד

הדו"ש בלו"ג רבקה

כפי שאתם מייחלים וכפי שאנו מאחלים לכם.

ממנטון יש לי תודה-לאל מכתבים תדירים, בני יחי' כותב שהשינים והחניכיים שלו הוטבו לו, הם הסתדרו שם, בלילה מחממים שם את התנורים שהם העמידו, וחם להם. שטערנא שרה תי' גם נרגעה קצת, השי"ת יעזור שיעבירו את הזמן באושר, ושיהי' להם רפואה-שלימה.

אני מבקשת ממכם לכתוב לנו בתדירות אודות בריאותכם, ואיך הולך לכם בעסקים שלנו, שיהי' לנחת.

נתן גורארי נמצא במנטון, קבלתי ממנו מכתב, והוא כותב לי שנוסעים מבובריסק לארץ-הקודש, וגם ממנו אין שום מניעה לנסיעה, אבל מסתמא תהי' הנסיעה כבר לאחר פסח אי"ה. ותו [=ועוד] אין-כל-חדש.

תהיו בריאים ומאושרים, השי"ת יצליחכם כעתירת

הדורשת-שלומכם בלב-ונפש רבקה

הוספה ג

רשימת כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע - ביומן שנת תרע"ד¹ - ובה ששה סיפורים אודות זקנתה של הרבנית רבקה. סיפורים אלו הוזכרו ברשימתו דלעיל (ע' יז): "האשה מרת לאה גאָלדע . . דודתי מרת גיטל (אחות אמי-זקנתי הרבנית) ע"ה סיפרה . . (ועיין בספר היומי שלי מיום כ"ה מנ"א שנה-זו ששה מעשיות ממנה מה ששמעתי מהנ"ל)".

יום ב' ד"ה מנ"א . . בעת הסעודה (אכלנו יחדיו בחדרו) נכנסה דודתינו מרת גיטל תחי' וכמובן הזכירה ענינים ישנים וסיפרה מעשיות ישנים.

(א) סיפרה איך שזקנתה (אשת זקנה ר' משה) אם אביי (הרב ר' אהרן ב"ר משה ז"ל) הרבנית לאה גאָלדע נ"ע היא היתה טובה בטבעה ומעולם לא כעסה, כל ימיי היתה בצער בנים רחמנא-ליצלן (אשר כולם מתו בחייה). ובמשך שני חדשים מתו עלי' ב' בנים גדולים ר"ל, ובכל-זאת לא בכתה עליהם כל-כך. כי היתה בר דעת גדולה במאד מאד, אשר פלא הוא גם על איש שיהי' לו גם תוקף דעת גדול כזה, ומכל-שכן אשה שזה הי' פלא נפלא במאד. בעת גסיסת בנה (אחי אב המספרת הנ"ל תחי'), והוא הי' בן י"ט שנה ועוד מעט והי' גומר לימוד הש"ס בפעם השביעי והי' למדן מופלג ושמו ר' הירשל אייזיק ז"ל והיא התעסקה להרבות בנרות בעת הגסיסה. ואחר שיצאה נשמתו קרבה אליו וקרעה וברכה דיין האמת. און האָט אים אויסגיגלעט דיא באָרד^[א] ואמרה רבונו-של-עולם איך דאַינק דיר אָפּ ואַס דוא האָסט אונז גיגעבן אַזעלכע קינדער צדיקים^[ב] ולומדים און נאָך מער ואַס איך גיב דיר זייא אָפּ צוריק צדיקים. ולא בכתה מרוב דעת.

[א] ליטפה את זקנו.

[ב] אני מודה לך שנתת לנו כאלה ילדים צדיקים ולומדים, ועוד יותר – על שהנני נותנת לך אותם בחזרה צדיקים.

(1) גדפס בשנת תש"ו (מהעתיקה) בתורת שלום ספר השיחות (החל ממהדורות תשי"ז בע' 205 ואילך).

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

הנ"ל בכה בכי רב. אמרה לו: משה ואֶס^[ג] איז מיט דיר. דיר איז אַפּנים מער גיפעלין דיא ליכט ואֶס מיא האָט אָנגיצונדין צום קבלת פנים וען מיר האָבין גיפירט אונזער זוהן מיטין רבין-ס מיזינקע. יענע ליכט איז דיר יע גיווען גיפעלין און דיא ווילט זעך ניט לאַידין. ניין משה. ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך.

ג) כאשר נסעה אמי (המספרת תחיי אדות אמה) ע"ה לניעזין בפעם הראשון אחרי פטירת אישה (אבי המספרת תחיי) הרב ר' אהרן, התעכבה בשקלאו, מקום מגורי חות[נה] וחותנתה הנ"ל. וכמובן שהיתה לבה עלי דוי. גוט פאַרביטערט^[ד] ר"ל. יצאה חותנתה מרת לאה גאָלדע הנ"ל לקראתה לקבל פניי, והיא ביצאה מן העגלה, האָט זעך באַ איהר פאַרוקט דיא פאַציילקע^[ה]. ובגדיי לא היו מסודרים כראוי מרוב צער ושממון ר"ל. ראשית הדברים היי: בתי, ואֶס איז עפעס, דוא דאַרפסט זעך ניט אָפּעסין דיא האַרץ זעהען גיין אָן גיטאָן ויא מיא דאַרף דוא ביסט נאָך אַ יוגינד. דוא דאַרף-סט נאָך זעהען אַ וועלט^[ו]. ובזה פכחה דעתה והופיגה צערה.

ד) אחרי איזה ימים נסעה לניזעין והאדיץ. ויהי היום אחרי אכילת סעודת צהרים והנה ר' משה ראשו כבד עליו. וישב ללמוד והתנמנם. ובחלומו בא רבינו הגדול ואתו עמו בנו אדמו"ר האמצעי, והגידו לאמר: שרה-קע^[ז] איז באַ אונז איצטער גיווען און האָט אויסגיגאָסין איהר ביטער האַרץ. אַז הירשל אייזיק איז קראַיינק גיווען האָטין אונז אַיך גידאַרפט זאָגין, בפרט

[ג] משה, מה איתך? נראה כי הנרות שהדלקנו לקבלת פנים, כאשר הובלנו את בננו [לחופה] עם בת זקוניו של הרבי, אותם נרות כן מצאו חן בעיניך, אך אלו [שמדליקים בשעת יציאת נשמה] לא מתחשק לך לסבול. לא משה.

[ד] מאוד במרירות.

[ה] הצעיף זו הצידה.

[ו] מה קרה, אינך צריכה לאכול את הלב. צריך ללכת לבושים כמו שצריך. את עוד צעירה. את צריכה עוד לראות עולם.

[ז] שרה'קע היתה אצלנו עכשיו ושפכה את מר לבה. כשהירשל אייזיק חלה הייתם צריכים להודיע לנו, ובפרט שאהרן'קע.

אז אהרן-קע³. והקיץ. וסיפר המעשה לאשתו מרת לאה גאָלדע הנ"ל. והיא שמרה הדבר בלבה. ורשמה העת למזכרת בזכרונה. אמה ע"ה נסעה ומרוב טרדה ועמל באתה לניזעין⁴ (או להאדיץ⁵, זאת לא אזכור) ביום ה' שעה השניי או השלישית ביום. ותיכף בבואה להעיר נסעה אל האהל ושפכה לבבה לפניי אביי (כי כמדומה שהי' זה בניעזין. ודאי). בנסעה חזרה התעכבה בשקלאָוו, ושאלה מרת לאה גאָלדע הנ"ל באיזה יום ושעה היתה על האהל. והגידה כי ביום פלוני ושעה פלונית. ונתכוונה השעה עם החזיון הנ"ל והתעלפה מרת לאה גאָלדע ע"ה.

ה) היא (מרת לאה גאָלדע ע"ה) כל ענינה היתה למצוא הטוב כל ענין. אף ביסורים ר"ל מצאה היא הטוב בזה. ומה גם בענין שיש בו טוב מצד-עצמו היתה מטמנת את הלא טוב ומרחיקו לגמרי. בעת חתונת בת בנה (אחות המספרת תחיי)⁶ היו השושבינין ר' משה (אב זקנה של הכלה) ואם הכלה⁷. ובעת הולכת הכלה אל החופה הי' ר"מ הנ"ל בדביקות (הבאה מתוך הצער. ונקרא מאוים). אחרי החופה והכניסו החתן והכלה לחדר וגם המחותנים היותר קרובים נכנסו לשם. והיתה שם מרת לאה גאָלדע הנ"ל ואישה ר"מ הנ"ל אמרה לו אינני מבינה אותך כנראה ביסטו ניט צופרידין ואָס דער אייבערשטער האָט דיר גילאָזין קינדער פון אהרן-נען און דוא דאָרף-סט זיין פיהרן צוא דער חופה. ואו איז דאָיין דעת. אדאָיינק גאָט דער פאָהר^[ח].

[ח] כנראה אינך שמח ממה שהקב"ה השאיר לך ילדים מאהרן ואתה צריך להובילם לחופה. היכן הדעת שלך? תודה לאל עבור כך.

וואָלט געווען אַ גרויסע טובה פאַר עם און פאַר אונז⁸ [=ר' אהרן כבר איננו. מדוע לא הודיעו? זו היתה טובה גדולה עבורו ועבורנו].

(4) שם נפטר ונטמן אדמו"ר האמצעי.

(5) שם נטמן אדמו"ר הזקן.

(6) הכוונה למרת שטערנא, שנשאה לר' דוב בער פראדקין (ראה לעיל ע' כד הערה 53, וכאן הרי אינו מזכיר שהכוונה לזקנתו הרבנית רבקה).

(7) הרבנית ח' שרה בת אדמו"ר האמצעי, וצריך-עיון להתאים למובא לעיל (ע' ד, לא) שנפטרה כשהי' ילדי קטנים.

(3) וראה המובא בספר השיחות תרצ"ו ע' 147 הערה 42 (מהנחת השומעים, בלתי מוגה): "גם דרש מדוע לא הודיעו מפטירת ר' אהרן, עס איז [...] א רחמנות, איך האָב דאָך געקענט [...] טאָן א טובה" [=זוהי רחמנות, יכולתי לעשות טובה]. הרה"ח ר' חיים מרדכי פרלוב ע"ה ב"לקוטי ספורים" שלו, ע' רכג, כותב שסיפור זה סיפרה הרבנית רבקה נ"ע אחר פטירת בנה הרו"א – בשנת תרס"ט – והמשיע הרה"ח ר' שמואל גרונם אסתרמן ע"ה סיפר ששמע ממנה שאדמו"ר האמצעי אמר לר' משה בחלום: "ר' אהרן איז שייס ניטא, פאַר וואָס האָט מען ניט אָנגעזאָגט עס

ו) חשיבותה של מרת לאה גאָלדע ע"ה אצל דודינו הרב צמח צדק ע"ה
היי' מאד מאד. אמר עליי שהיא צדיקת ובר דעת נפלאה. פעם שלחה כי
בחפצה לכנוס, ובבוא השליח עמד ואמר תכנוס. והוא היי' הולך בחדר אנה
ואנה וחכה עליי, ובתוך הילוכו הרבה בשבחה ^{הוא} במאד ביראת-שמים שלה,
ובתוקף דעתה.

אוצר החכמה

הדפסה בראלוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
דברי ימי הרבנית רבקה שניאורסון, יוסף יצחק בן שלום דוב בר עמוד מס': 105 הודפס ע"י אוצר החכמה

[אוצר החכמה]

הוספה ד

קטעים מרשימת כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע אודות זקנו אדמו"ר מהר"ש - נכתבה בחורף תרצ"ג¹ - שבהם פרטים נוספים (על המובא ברשימה אודות זקנתו הרבנית רבקה, לעיל ע' לה ואילך) בסדר נישואיו הראשונים והשניים.

בן ארבע (תקצ"ז) והוא נער את כל בני גילו, בני המשפחה, שהיו כולם מתקבצים בשבת-קודש בבית דירתה של הרבנית שיינא ((הרבנית של) כ"ק נ"ע האמצעי), הנכדים והנכדות, ובאחד המוצאי-שבת-קודש לאחר שעשו הבדלה בא ר' אלי' שמש ליקח נר להדליק בבית-הכנסת, וסבבוהו הנערים כדרכם של השובבים. ובהחזיקו הנר אמר להילד: הא לך נר ובחר לך כלה. לקח את הנר והביט בפני כל הילדות הקטנות שהיו בשנותיו, ואמר: נאך אזא-גוטע ויא רבקה, דער מומע שרה-ס, איז ניטא^[א].

בחורף תר"ז התחילו לדבר בו נכבדות, ולאחיו הרה"ק הרב"ש והרחש"ז ישנם בנות, וכל אחד מהם משתדל ומתאמץ אצל כ"ק אביהם אאזמו"ר הצ"צ להשתדך עמם.
[אוצר החכמה]

... וכ"ק דודי-זקני מוהרחש"ז . . הרבנית שלו חי' שמה . . ולהם שתי בנות ובן יחיד. הם היו מרי נפש כי הרבה בנים ובנות הולידו ונשארו רק שלשה אלו ...

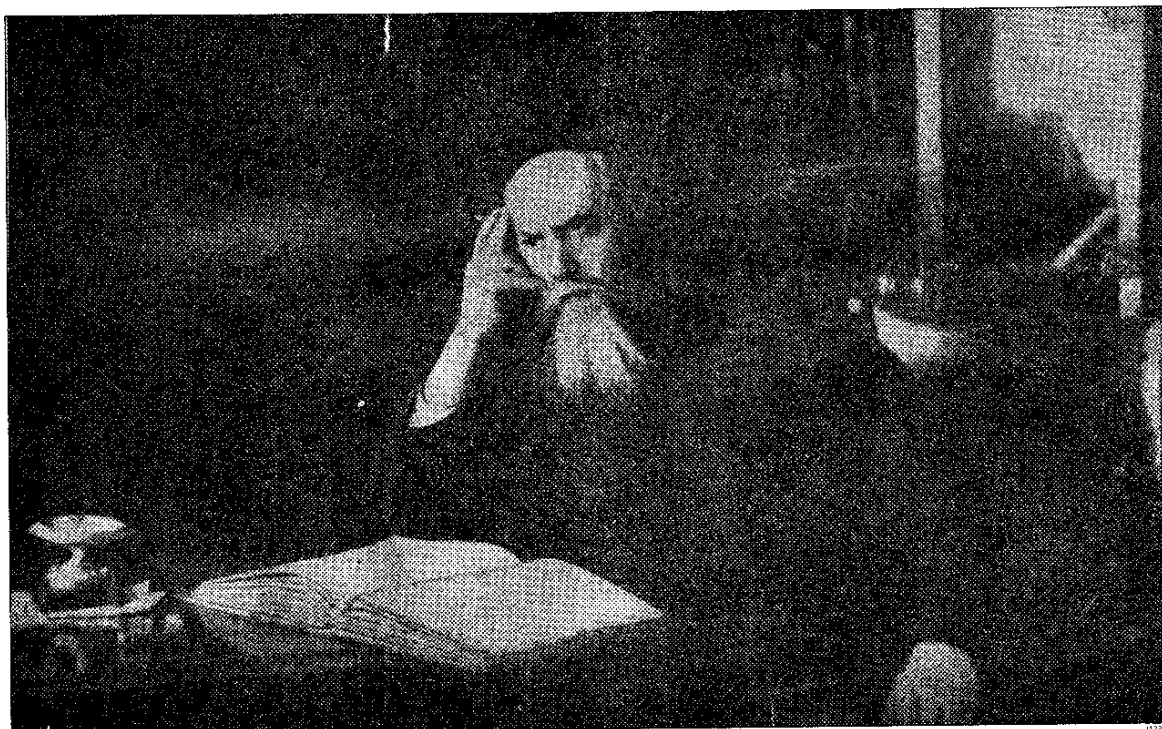
בחורף ההוא (תר"ז), בעת היריד קנו עבור בתם סטערנא מרגלית בעד אלף וב' מאות רובל-כסף סעגנאציעס^[ב], והכל בשביל כוונת השידוך, וחותנו

[א] אין עוד טובה כמו רבקה של הדודה שרה.

[ב] שטרות כסף.

מרחשוון עד יום ב' ו' כסלו תרצ"ג ריגא" - וראה לעיל בהקדמה ע' 9.

(1) ובה "רושם חומר (בלתי מעובד) תולדות הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע ועכ"י . . נכתב בהפסקים מיום ה' כ"ה

תמונת תואר פני כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע

נדפסה בשנת תרצ"ו ב"התמים" חוברת ד ע' ז [335], ושם: "התמונה הלזו נצלמה מחדר הסמוך להיכל כ"ק אדמו"ר שליט"א כשהוא יושב עמוק במחשבתו הק' ולפניו על השולחן מונח ספר המעיין בו" (באותה חוברת, ע' פג [412], נדפסה רשימה בה הוא כותב על דמיון קלסתר פניו לזקנו כ"ק אדמו"ר מהר"ש)

של ד"ז הרחשי"ז² נתן נדוניא חמשה אלפים רוי"כ בזהב רענדלעך^[ג], חמש מאות רוי"כ בזהב על [צדקת] ר' מאיר-בעל-הנס, וחמש מאות רוי"כ על צרכי הכלל, וכ"ק אאזמו"ר צ"צ בירך אותו באריכות ימים בריאים.

כל החורף ההוא היתה התחרות גדולה בין בית כ"ק דודי-זקני הרב"ש ובית כ"ק ד"ז הרחשי"ז, ולבסוף נצחה בית כ"ק ד"ז הרחשי"ז, והוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק נעשה לחתן עם בת אחיו סטערנא בת כ"ק ד"ז מוהחשי"ז.

התנאים³ נכתבו בחגיגה גדולה, וזמן החתונה הוגבלה על שבת שאחר שבועות ...

[ג] מטבעות.

התולדות - אדמו"ר מהר"ש (תש"ז) ע' 12 (וראה שם בהערה 12 שסימנה הוצב קודם לכן: "עד כאן רשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א").

(2) עליו מספר קודם: "ובהיותו חתן אחד הגבירים מהאמיל".

(3) מקטע זה ושניים שאחריו - ומעוד קטעים בהמשך - הביא כ"ק אדמו"ר מה"מ ב"ספר

בחורף ההוא נתן הוד כ"ק אאזמו"ר הצ"צ לבנו הוד כ"ק אאזמו"ר את הספר מצות במתנה, והוא כתב ידו של ר' משה פרומעס (מאשקע פרומעס) ומזמן לזמן למד עם הוד כ"ק אאזמו"ר דרושים מסידור רבינו הגדול.

הגיע זמן החתונה, התקבצו אלפי חסידים והיתה החתונה ברעש גדול, ובשבעת ימי המשתה נחלתה הכלה, וכשתי שבועות היי הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק בדירת חותנו כ"ק ד"ז אחיו הרחש"ז, ושב הוד כ"ק אאזמו"ר לבית הוד כ"ק אביו, והיא חלתה כשלוש חדשים, ונפטרה.

הוד כ"ק אאזמו"ר הצ"צ היי בצער גדול מהמאורע ... ומעשה הנשיקה שכבוד ק' א"ז הרבנית נשקה את בנה תחת החופה באמרה לו: מחותן קום אהער^[7] ונשקה לו. וגם סיפרו לו המעשה שהיי במוש"ק בבית כ"ק חמותו הרבנית הנ"ל, בהיות הוד כ"ק אאזמו"ר בן ארבע שנים.

הנדוניא היי מונח אצל הגביר החסיד ר' שלמה ז"ל מאַנעסזאָהן⁴ בשקלאָוו, והוא קנה בשליש שטרי המלוכה, שליש בעסקא לסוחרים גדולים, שליש קנה בשותפות אבנים טובות ומרגליות, הכל כפי שסידר הוד כ"ק אאזמו"ר צ"צ. הרחש"ז דרש כי יחזירו לו הכסף בשלימות, הוד כ"ק אאזמו"ר לא אבה לקבל לעצמו אפילו אגורה אחת, כי היי בלבו על כללות השידוך, וכ"ק אאזמו"ר הצ"צ פסק כי כללות הסכום של הקרן (מלבד הריוח) יחצה לשתיים, מחצה יוחזר לבעליו חותנו של כ"ק ד"ז הרחש"ז, ומחציתו יחלק לבי חלקים, חלק א' יהיי על צדקת רמבעה"נ וחלק א' על צרכי הכלל, והריוח יהיי להוד כ"ק אאזמו"ר.

הוד כ"ק אאזמו"ר מיאן לקבל גם את הריוח שעלה קרוב לאלף רוי"כ זהב, ואמר: אם שלו הוא, הרי-הוא מקדיש סכום זה לצרכי הדפסת ספר לקוטי תורה, אשר זה כשנה ויותר שהוד כ"ק אאזמו"ר צ"צ מתעסק לסדרו, וזה יהיי לזכות עילוי נשמת בת אחיו שנפטרה.

[7] בא הנה.

הוד כ"ק אאזמו"ר הצ"צ מצא כי הצעתו בענין זה נכונה היא, ובעת ההיא הוסיף הוד כ"ק אאזמו"ר הצ"צ על הקאפיטאל^[ה] של הוד כ"ק אאזמו"ר (כמבואר באחת הרשימות אשר משנולד הוד כ"ק אאזמו"ר אמר הוד כ"ק אאזמו"ר לכ"ק א"ז הרבנית מ' חיי מושקא כי צריכים להקציב עבור הילד כמו שנותנים לכל הבנים, ובהקבץ איזה סכום היי קונה שטר המלוכה עבורו, ועד עת חתונתו לא ידע הוד כ"ק אאזמו"ר מזה, כי הוא ידע רק מן המתנות קטנות שקיבל בכל-עת, והיו לו איזה מעות רו"כ, אבל שתהיי לו סכום נכון בשטרי הממלכה לא ידע כלל, וקודם החתונה ספר לו הוד כ"ק אביו, ונתן לו אז במתנה 5 רענטעס^[ו] בני 300 רוכ"ז^[ז]).

להפיג צערי – מספר הוד כ"ק אאזמו"ר להוד כ"ק אאמו"ר – כאאמו"ר נתן לי כתבים כתי"ק גם מאלו שלא הראה לשום אחד מהבנים, וציוה לפנות חדר הסמוך לחדרו ממש באופן אשר בכל עת אוכל לכנוס לחדר קדשו, ואני – מסיים הוד כ"ק אאזמו"ר ענין זה – לא דאגתי על האבידה רחמנא-ליצלן כי לא שלי היתה ...

כל הב' חדשים אלול ותשרי (תר"ח) הייתי מתבודד ושוקד בלימודים בהתמדה גדולה, עד שהתחלתי לסבול מכאב ראש, והפסקתי ללמוד בשקידה כזו, וכשני חדשים למדתי רק כארבעה חמשה שעות ביום.^{צבריינשטאט}

בחורף ההוא (תר"ח) בפעם הראשון נסעתי לויטעבסק על אסיפת עוסקי הכלל, שבאו משקלאוו וילנא ומפטרבורג, ושהיתי בויטעבסק ב' שבועות, שם הוכרחתי לחזור חסידות ברבים.

בבואי חזרה מויטעבסק התחזקתי והתחלתי לשקוד בלימוד, וכבוד אאמו"ר התחיל לדבר אתי על-דבר שידוכים שמציעים, והיו הרבה הצעות, וישאלני כאאמו"ר מה היי דבר המעשה בבית א"ז שיינא (הרבנית של הוד כ"ק האמצעי) ששמע מה שסיפרו לו, האם הנני זוכר את הדבר, ועניתי לו כי הנני זוכר בטוב.

[ה] רכוש.

[ו] הקצבות שנתיות.

[ז] רו"כ (רובל-כסף) זהב.

כעבור איזה ימים נכנס כאאמו"ר לחדרי ואמר-לי, באם שהנני מסכים
 חפץ הוא לחשוב שידוך עם אחת מבנות דודתי שרה, הבכירה או הצעירה –
 היינו⁵ דודתך גיטל או אמך. ועניתי לו: באם שהצעירה בלתי משודכת
 ותחפוץ בי אז אפשר הדבר, והבכירה אינני חפץ.

מבין שפסקו

אוצר החכמה

קריה שפסקו

אוצר החכמה

(5) כך "מספר הוד כ"ק אאזמו"ר [מהר"ש] להוד כ"ק אאמו"ר [מהורש"ב]."

הוספה ה

בהקדמה לרשימת דברי ימי זקנתו הרבנית¹ מפרש כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע את מטרתו הראשונית² בכתיבתה:

ויהי' למזכרת ברכה לנו יוצאי חלצ'י' . . ויוצאי חלצ'ינו יודעו הם מי היתה אם זקנתם, והם יודיעו להבאים אחריהם, ובזה יושמר טהרת משפחתנו.

אוצר החכמה

וכבר נודע (מהערכה שפירסם אודותה בעתוני "הקריאה והקדושה"³) כי:

מדותי' הכי תרומיות היו לסמל גם לגדולי החסידים,

- ועל אחת כמה וכמה לציבור הרחב.

"דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר"⁴, ולכן הובא כאן לקט עניינים אודות הרבנית רבקה נ"ע - מתוך אגרות רשימות ושיחות בעלה כ"ר אדמו"ר מהר"ש נ"ע, בנה כ"ק אדמו"ר מהור"ש"ב נ"ע, נכדה כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע ונינה כ"ק אדמו"ר מה"מ - שלא נמצאו ברשימה הנרחבת אודותה (בחלק שהגיע לידינו)⁵.

בליקוט דלהלן נכלל - בעיקר - תוכן העניינים המדברים אודות דברי ימי, ולא סיפורים שהובאו בשמה⁶, תיאורי התוועדויות שנערכו בביתה, וכיוצא בזה⁷.

ומשם מנהג חסידי חב"ד. לדוגמא: מנהגנו שבקידוש הלילה השני של חג הסוכות (בהוץ-לארץ) מברכים קודם ברכת "שהחיינו" ורק אחר-כך ברכת "לישב בסוכה" (הפוך מהמנהג בלילה הראשון). בשנת תרפ"ט - ספר השיחות ע' 29 - אמר אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע ששינוי זה הוא "על-פי גביית עדות מאחד שראה שאדמו"ר הצמת-צדק עשה כן", וראה בספר "רשימת ענינים וסיפורים כתובים בידי הר"ר ברוך שניאור ז"ל" ע' קל שהרבנית רבקה היא שהעידה כן.

(7) חלקם לוקטו בספר "עטרת מלכות" (כפר חב"ד, תשנ"ח).

(1) לעיל ע' ג.

(2) וכאשר ערך רשימה זו בתקופת נשיאותו השמיט הקדמה זו (וראה לעיל בהקדמה ע' 7).

(3) נדפסו בשנים תש"א-תש"ד (גל' 5 ע' ו, 17 ע' ג, 29 ע' ג, 42 ע' ה).

(4) ברייתא דל"ב מדות טו. וראה ירושלמי ראש-השנה פרק ג סוף הלכה ה. תוספות ד"ה אלא - כריתות יד, סע"א.

(5) עניינים שכן נמצאו בה - צוינו לעיל בהערות בשולי הגליון.

(6) ומהם מנהגים על-פיהם נהגו בבית הרב,

"נדן" של "אשת חבר"

¹²³⁻⁴⁵⁶⁷ כותב כ"ק אדמו"ר מה"מ⁸:

לנשואי' עם אדמו"ר מהר"ש נתנה לה זקנתה [אשת אדמו"ר האמצעי, הרבנית מרת שיינא] **"נדן" את ה"אשת חבר"**⁹ שלה. – **ראה תורת שלום ס' השיחות ע' 217**¹⁰.

וכך הובא שם בהנחת השומעים מדברים שאמר כ"ק אדמו"ר מהורש"ב בשמחת-תורה תרע"ד:

עצמי זהו מוחין דלמעלה מהמוחין והיינו הרצון . . . עס^[א] **קען זיין אַז דאָס איז דער נדן (והיינו הנדן של הרבנית האמצעית שנתנה להצ"צ עבור מהר"ש נ"ע והיינו הנדן דאשת חבר).**

באחת מרשימותיו¹¹ מביא כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע את שאמר על זה זקנו, כ"ק אדמו"ר מהר"ש, ב"י כסלו תר"מ:

"בני בנים הרי הם כבנים"¹², אלא שעם המתנה שהאבא [אדמו"ר הצמח-צדק] זיכה אותי בה, בכך שפעל אצל הסבתא [הרבנית שיינא] – אמא של החמות [הרבנית שרה] – שהיא תעניק לי את הזכות של אשת חבר, כלומר, אופן עמוק ב"בני בנים הרי הם כבנים".

אוצר החכמה

[א] יכול להיות שזהו הנדן.

(8) "ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש" (תש"ז) ע' 12 הערה 3.

(9) "אשת חבר הרי היא כחבר" (שבועות ל, ב. עבודה-זרה לט, א). ברשימות הרה"ח ר' יחיאל

היילפרין ע"ה (החזן) – הובא (בהשמטה) ב"מגדל עז" ע' ריג – מסופר שאדמו"ר הצמח-צדק אמר לחמותו הרבנית שתקבל זאת בקנין סודר. והרה"ח

ר' יהודה ש"י היטריק – בספרו "רשימות דברים" חלק א ע' קכט-ל – מספר (בשם המשפיע הרה"ח

(10) במהדורת תש"ו. במהדורות תשי"ז ואילך: ע' 189.

(11) "יומן תרס"ז" – נדפס ב"התמים" חוברת ב ע' עה [172].

(12) יבמות סב, ב (ושם נסמך).

מוצר החכמה!

Figure 1

בצוואה שכתב אדמו"ר מהר"ש בחורף תרל"ה מפורשים דברי הערכה אלי' באזהרתו לילדיו¹³ :

בראש בראשון הנני מצוה את בניי שי' ובנותיי שי' שתהיו זהירים ביותר וביותר בכבוד אמכם זוגתי תחי', הגם כי כבר מוזהרים ועומדים מהר סיני . . להרהר אחרי דברי אמכם כל-שכן לשנות איזהו דבר וכל-שכן לעשות נגדה. והתבוננות על-זה די לכם מאשר יודעים אתם מה שאירע בקיץ תרל"ד¹⁴. ומה גרם לזה. לדעתי זה עצמו די והותר לנבונים.

ועוד שם¹⁵:

הבית שאני דבר בה תהי' דירה בה לאמכם כל ימי חי' לרוב כפי הכבוד והרגלי'.

(13) אגרות-קודש שלו ע' יב, קט.

מכוון לפטירת בנה הילד אברהם סענדער, בגיל 8

שנים.

(14) וראה "בית משיח" גל' 301 ע' 63, שכנראה

(15) ע' שו, קיא.

בנה אדמו"ר מהורש"ב הפליא בהפלגת הכבוד כלפי, וידועים על-כך סיפורים רבים¹⁶.

את הערכתו כלפי ניתן לראות בסגנון האגרות שכתב אליי ואודותה – ונדפסו בסדרת אגרות-קודש שלו¹⁷.

יש ומצא לנכון להביא חוות-דעתה במענה לשאלה שהופנתה אליו. היי זה בשנת תרמ"ח, ושאר-בשרו הרה"ח ר' שניאור זלמן סלונים, שהתגורר בעיר יפו שבארץ-הקודש, שכל תינוק בן פחות משנה. באגרת שכתב לו אדמו"ר מהורש"ב אודות מאורע זה נאמר¹⁸:

...אמי מורתי הרבנית תחי' אומרת אשר הסיבות אשר קרה, לפי-דעתה אינם מפני איזה חולי וממילא אין-צריך לזה רפואות, כי-אם לפי דעתה צריכים לעשות הצעטיל^[ב] סגולות הידוע¹⁹, וזה יועיל אי"ה. ולזאת הנני שולח לו מוסגר-פה הצעטיל הנ"ל ולפי-דעתי מהנכון שתעשה הסגולות האמורים שם. הצעטיל הזה, אומרים, אשר מסר אותו רבינו הגדול כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה לכ"ק אאזמו"ר זצוקללה"ה בפיענא בליל מוצאי-שבת-קודש קודם הסתלקותו, והוא מהמגיד או מהבעש"ט זצוקללה"ה.

בשנת תרס"א, כששהה בחוץ-לארץ, כתב לבנו אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע²⁰:

[ב] הפתק.

17) לפי מפתח השמות בערכה (ושם ידיעות נוספות אודותה, כמו המובא בחלק ג ע' נט על תכנית שתצטרף אליו לנסיעה – בחורף תר"ס – לציוני אדמו"ר הזקן ואדמו"ר האמצעי, ולהלן הובאו רק דוגמאות אחדות מתוך רבות.

18) אגרות-קודש שלו חלק א ע' כב-ד. האגרת חסרת תאריך, ובהערה שם משוער שהיא מכסלו תרמ"ח.

19) שם בשולי ע' כב הועתק נוסח מכתב-יד שבראשו נרשם שהוא "מאדמו"ר הזקן".

20) שם חלק ג ע' רעג.

16) ראה לדוגמא בספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 171, שם מסיפר על אחת מהנהגות הקודש שלו במצות כיבוד אם: בהיותו בנאות-דשא, מחוץ לליובאוויטש, הי' נוסע לבקרה מידי יום שני*, ובבואו לליובאוויטש הי' נכנס תחילה לביתה, שם הי' מוזג כוס תה ומגיש לה, והיו מדברים. כיוצא בזה מובא (אגרות-קודש חלק ג ע' תצ, ספר השיחות תרצ"ז ע' 157) שבכל מוצאי יום-כיפור הי' נכנס אליי ומוזג לה את כוס התה הראשונה שאחר הצום.

(* ראה שם ע' 172, ובאגרות-קודש אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע חלק ג ע' תפ בהערה, ובחלק ד ע' תכ"ז.

[illegible][illegible]

כתב-יד-קודש אדמו"ר מהורש"ב מאגרת שבה מביא מדברי אמו הרבנית

בכל נפשי הנני רוצה לראות את אמי מורתי הרבנית תחי' ואתכם.

ובחורף תרס"ב, כאשר פעל לטובת גיסו – חתנה, הרה"ח ר' משה האַרנשטיין – שהואשם ע"י השלטונות הרוסים בהצתה מכוונת של בית-החרושת שלו, כתב באגרת לאחד העסקנים²¹:

אמי מורתי הרבנית תחי' וייס ניט פון דעם, דאָס איז אַ חסד עליון^[ג].

מעניין במיוחד התיאור שכתב – באגרת לבנו, אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע – בניסן תרס"ז, לאחר שחזר לליובאוויטש לאחר שהי"י ארוכה בגרמניה²²:

כבוד-אמי מורתי הרבנית תחי' שמחה מאד בבואינו והיו דמעות של שמחה בהתפעלות קצת רק הבלגה והחזיקה את-עצמה. יעזור לה השי"ת שתקבל נחת ועונג מכל יוצאי חלצי' ושמחת עולם יהי' על ראשה.

ואחר הסתלקותה כתב – ממנטון שבצרפת – באגרת לכלתו ונכדותיו²³:

עס^[ד] איז ניטאָ קיין ווערטער אַרויס צוא געבין דעם גרייסין בראָך אונזער, עס איז צוא גינוממען גיוואָרין אַ גרייסע הייליקע ליכטיקייט פון אונזער הויז, מיין האַרץ טרייסט זעך גאָר ניט אויף דער גרייסער אבידה וואָס מיר האָבין פאַר לירן, וביותר איז מיין צוא בראַכנקייט זייער גרייס וואָס איך בין ניט גיווען לעבין איר בעת זיא האָט איבער גיגעבין איר הייליקע ריינע נשמה אל אלקים חיים. תנצב"ה.

[ג] אינה יודעת מזה. זהו חסד עליון.

[ד] אין מלים לבטא את שברנו הגדול. ניטל אור גדול וקדוש מביתנו. לבי אינו ניחם כלל על האבידה שאבדנו, וביותר גדול שברי על שלא הייתי בעת שהחזירה את נשמתה הטהורה אל אלקים חיים. תנצב"ה.

(21) שם ע' שכא.

(23) שם חלק ב ע' תשפא.

(22) שם חלק ד ע' רה.

בני-ואישך יחי' מיט זיין קוממען לפה האָט מיך ממש מחי' גיווען אַז
איך האָב חאָץ גיהערט אַלע פרטים, איך טרייסט זעך נאָר דער מיט וואָס
באָ מיר איז קיין שום ספק אַז זיא לעבט איצט אייך מיט אונז, און וואו
מיר זיינען איז זיא מיט אונז, און האָף להשי"ת אַז איר הייליקער זכרון
וועט אייביק ניט פאַר געססין ווערין ח"ו פון אונז און אונזערע קינדער
און אונזערע קינדס קינדער עד עולם.

בעלת שמועה

בשנת²⁴ תרנ"ח פנה אלי' אדמו"ר מהורש"ב בבקשה שתספר לנכדה, בנו
אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, סיפורים ששמעה מהדוד-הזקן הצדיק הגאון ר'
חיים אברהם (בן אדמו"ר הזקן), מחותנה אדמו"ר הצמח-צדק ומחמותה
הרבנית חיי מושקא.

[אדמו"ר מהורש"ב סיפר אז לבנו, שפעם בהיותו ב"יחידות" אצל אביו
— אדמו"ר מהר"ש — שלאחר שישמע ממנה סיפור מסויים (ששמעה
מאדמו"ר הצמח-צדק) ירגיש עונג פנימי בעניין מסויים, שכן "היא בעלת
שמועה"].

כשנענתה הרבנית לבקשה זו — סיפרה:

גדלתי על סיפורים מהאבות הקדושים, מהמגיד ממעזריטש ומהבעש"ט
הקדוש. את האבא — אבי' ר' אהרן — איני זוכרת. האמא נהגה לספר לנו
סיפורים שונים, והסבתא הרבנית שיינא — אשת אדמו"ר האמצעי —
קירבה אותנו מאד.

בני-ואישך [אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע] בבואו הנה ממש החי' אותי בכך
שלפחות שמעתי את כל הפרטים. אני מתנחם רק בכך שאצלי אין שום
ספק שהיא חיה עמנו גם עכשיו, והיכן שאנו נמצאים היא אתנו. אני מקווה
להשי"ת שזכרה הקדוש לעולם לא ישכח ח"ו מאתנו, מילדינו ומילדי
ילדינו, עד עולם.

(24) הבא להלן על-פי ספר השיחות קיץ ה'ש"ת ע' 170-173, משיחת ח"י אלול.

כשהייתי בת תשע שנים העניקה לי אמי ספר כתב-יד, של האבא, שרשם סיפורים שונים מהבעש"ט ותלמידיו, מהמגיד ממעזריטש ותלמידיו, וגם סיפורים אודות גדולי החסידים משקלוב. ספרו של האבא היי אצלי יקר מאד וקראתי בו בכל יום, עד שהייתי בקיאה בכל הסיפורים.

לחתונתי עם אביך – כך מספרת הרבנית רבקה לבנה אדמו"ר מהורש"ב – העניקה לי האמא²⁵ עוד שני ספרים, כתב-ידו של אבי. בספר אחד היי כתוב מה ששמע אודות אדמו"ר הזקן ומה שהוא בעצמו שמע וראה ממנו²⁶, ובספר השני היו כתובים סדרי ההנהגה שראה אצל חותנו, אדמו"ר האמצעי, וגם סיפורים שונים.

כשהייתי בת שלוש-עשרה כבר היו לי הרבה סיפורים כתובים ששמעתי מהסבתא הרבנית שיינא ומאמי. כן נהגתי לשמוע סיפורים מדודותיי, אחיות אמי, והכל נהגתי לרשום – איך, מתי שמעתי, וממי. אז הייתי אוספת ילדות קטנות ממשפחתנו ומספרת להן סיפורים שונים שידעתי, מהבעש"ט הקדוש, מהמגיד ממעזריטש ומזקנינו – אדמו"ר הזקן ואדמו"ר האמצעי.

כשנודע הדבר לדודי – אדמו"ר הצמח-צדק – קרא לי ושאל מהיכן יש לי כל-כך הרבה סיפורים. כשעניתי לו שהסבתא והאמא סיפרו לי, ושיש לי ספר שכתב אבי, שמח דודי מאד וביקש שאביא לו את הספר לקריאה, באומרו: סיפור של אביך צריך ללמוד.

כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע תיאר כמה פעמים איך הגיע לכך שזקנתו הרבנית קבעה לו זמן קבוע בו היי מגיע אליי ושומע סיפורים²⁷. גם בשיחת חג השבועות תש"ח²⁸ הזכיר שהיי זה על-פי בקשת אביו ממנה, וכך במשך כ"ה שנה [תרמ"ט – תרע"ד] שמע ממנה מספר עצום של סיפורים. חלק

(27) וראה רשימת שיחה מקיץ תש"ח – "קיצורים והערות" ע' קלד-ה. ספר השיחות ע' 255.

(28) ספר המאמרים תש"ט ע' 171. ספר השיחות תש"ח ע' 231.

(29) שכן בתקופה הראשונה שאחר הסתלקות אביו, בב' ניסן תר"פ, היי סגור בחדרו, לא דיבר

(25) צריך עיון להתאים זאת למסופר (ראה לעיל ע' ד הערה 10 ובע' צב הערה 7) שאמה נפטרה קודם חתונתה, ואולי ציוותה לפני מותה שינתנו לבתה ספרים אלו כמתנה לחתונתה.

(26) בהיותו ילד קטן – לפי המובא ברשימות תרע"ד (לעיל ע' ד וע' יח-ט) נולד ר' אהרן בשנת תקס"ט, אדמו"ר הזקן הסתלק בכ"ד טבת תקע"ג.

כתיב יד-קודש מרשימת אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע – נכתבה בניסן תרצ"א –
 אודות ההכנות לבר-מצוה שלו, ובה מזכיר את זקנתו הרבנית רבקה נ"ע

1156
 אוצר החכמה

מהם גילה בדיבור במשך 27 שנים [תרפ"א²⁹ – תש"ח], במסיבות שונות, וחלק מהם לא ניתן לגלות ונותר שמור אצלו כביום בו שמעם.

אוצר החכמה

לפי תיאורו, היי אצלה כל סיפור מסודר וחי, כלומר, שהיי מורגש שהיא חיי מחדש בזכרונה את הזמן בו שמעה את הסיפור, וחוויתה היתה מורגשת באופן שסיפרה את הדברים³⁰.

בשנת תרנ"ו אמרה לו שהיא משתדלת לספר סיפורים רק בעת המנוחה והשקט, כאשר הנהגה זו למדה משתי אימרות שאמר לה חותנה אדמו"ר הצמח-צדק שרוממו את מעלת הסיפור החסידי³¹.

בשנת תש"א³² העיד כי בסיפורים ששמע ממנה – כפי שרשומים אצלו ביומן מזמן לזמן במשך יותר מארבעים שנה – ישנו חלק חשוב שמקורם במה ששמעה בזמנים שונים מחותנה אדמו"ר הצמח-צדק.

עוד בשחר ילדותו, קודם שסיפרה לו זקנתו אודות האדמו"רים ומשפחת בית הרב, היי אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע שומע ממנה סיפורי תורה ומדרשים.

(31) סה"ת אדה"ז ח"ד ע' 1156

עם איש ולא ענה על מכתבים – ראה אגרות-

(32) בסדר השני של פסח תש"א, ספר השיתות ע'

קודש שלו חלק יג ע' נב וחלק יד ע' מו.

(30) סה"ש קיץ ה'ש"ת ע' 172, משיחת ח"י 92.

אלול.

באחת מרשימותיו³³ הוא מספר על מנהגה לקרוא לפניו בשבת רשימת אדמו"ר (מהור"צ) נ"ע על ילדותו, שהי בא אלי בכל שבוע אחר הדלקת נרות של שבת, והיא הייתה קוראת לפניו בספר גדול של "צאינה וראינה". "ספורי כבוד אמי זקנתי הרבנית מרת רבקה" – הוא כותב באותה רשימה – "פתחו בי כוסף לשמוע ספורים".

ברשימה אחרת³⁴ סיפר שבהיותו בן חמש – בקיץ תרמ"ה – הכיר סיפורים מתורה ונביאים:

...רחל אמנו, כבר ידעתי עניני כפי המסופר בתורתנו הקדושה. פעם בכיתי על רוע מזלה שהיתה רועה צאן, ובכל פעם שהייתי רואה אותה עומדת יחידה בשדה עם מקל גבוה ממנה פעמיים, כפי המצוייר בה"צאינה וראינה" של כבוד אמי-זקנתי, הייתי מתפחד...

בהיותי בן שלש ידעתי סיפורים רבים מתורתנו הקדושה, ובהיותי בן ארבע כבר הייתי אחד מהמקשיבים קריאת ה"צאינה וראינה" שקראה כבוד א"ז נ"ע בקול, בחדרה הנקרא "זאל"^[ה] הקטן או בחדר האכל, במושב^[ו] כמה נשים מבנות משפחתינו, וגם מהמקורבות, כמו שטערנא זיסע, עטע שיינא, רייצע, העוסקות במצות.

ועוד מביא שם שהרבנית רבקה נהגה לומר: קריאת ה"צאינה וראינה" הוא "קריאת התורה" שלנו, ובנוסף לכך ששומעים מעשה נאה, אימרת מוסר, הרי זה חלק מהתורה הקדושה. כאן ישנם כל הדברים הטובים.

בכ"ה אדר תש"ב סיפר לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ³⁵:

בשבת היו באים אלי כמה נשים והיא הייתה נוהגת לקרוא לפניו, באידיש, מהספרים "צאינה וראינה", "שארית ישראל"³⁶, "יוסיפון".

[ה] חדר.

[ו] במושב.

33) נדפסה ב"התמים" חוברת ה' ע' ק [524]. פרשת-החודש תש"ב" (חוב' קנו ע' 5).

34) על זמנה ראה לעיל בהקדמה ע' 9 הערה 17. 36) ספורי קורות עם ישראל – המשך

35) שהעלה זאת על הכתב ברשימת "ליל ש"ק ל"יוסיפון".

מנהלת עניני הבית

עם פטירת חמותה – הרבנית חיי מושקא אשת אדמו"ר הצמח-צדק – העמיס עליי חמי את כל כלכלת החצר, תפקיד אותו מילאה עד אז חמותה³⁷.

דוגמא לתפקיד זה נמצאת באחת מרשימות אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע³⁸, המספר בשם אביו אדמו"ר מהורש"ב, שלקראת שבת תשובה של שנת תרכ"ו שלח אותו אדמו"ר הצמח-צדק לשאול את אמו, הרבנית רבקה – "אשר היא היתה מנהלת עניני הבית" – האם הכינה את הנר המכונה "נר התשובה", אותה ביקשה להכין עבורו (משעווה, והוא עבה במיוחד) כדי שידלוק בחדרו, חוץ מהנר שהכינה עבור בית הכנסת.

על דוגמא נוספת סיפר כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ³⁹:

בתה הרבנית חיי מושקא⁴⁰ סיפרה עליי, שהיתה מכינה בפסח מצה "חלוטה". סדר העשייה היי כדלהלן:

היו מעמידים על הכיריים דוד נחושת ובו מים עד שהיו מעלים אבעבועות ברתחתם. ליד הדוד היי עומד אחד המשרתים – כמדומה שהיי זה "פיניע" (המשרת ר' פינחס ארי' ליב מגידסון) – כשידיו כרוכות כדי שלא יכוו באדים העולים מן הדוד. בידו אחז כף, בה היי בוחש בדוד ללא הרף. הרבנית רבקה היתה שופכת לתוך הדוד קמח, במידה שווה, והוא היי בוחש.

בשנים האחרונות לחיי⁴¹ כבר לא חפצה הרבנית לעשות זאת, שכן המשרת הנ"ל כבר מת, והיא גם היתה חוששת שירעדו ידיי ולא תצליח לשפוך את הקמח במידה שווה.

22) אחר הסתלקות הרבנית אשת הצמח-צדק (ראה לעיל ע' כא הערה 44) ונקראה על שמה. בי"ד אלול תש"ב נלקחה לכבשוניות טרבלינקע (ספר המאמרים תשי"א ע' 106), הי"ד.

41) ויש לתקן את המופיע ב"רשימות דברים" חלק א ע' רל, כאילו מעת נשיאות אדמו"ר מהר"ש נמנעו בבית הרב מלאכול מצה חלוטה. המובא שם על סדר העריכה – ש"היו מעמידים מחבת עם

37) עיתוני "הקריאה והקדושה", ראה לעיל הערה 3.

38) "יומן תרס"ו" – "בית משיח" גל' 295 ע' 38.

39) שהעלה זאת על הכתב ברשימת "פולין סיון-מנ"א צ"ב" (חוב' קפ ע' 5).

40) הורנשטיין. נולדה בחיי אדמו"ר הצמח-צדק (ראה "ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש" ע' 79,

היא אמרה שאת אופן עשיית מצה חלוטה לימד אותה חותנה אדמו"ר הצמח-צדק, שאותו לימד זאת אדמו"ר הזקן⁴².

[החידוש בסיפור זה, ובמעלתה של הרבנית רבקה, יובן לאחר ידיעת הדברים שכותב אדמו"ר הזקן בשולחן-ערוך שלו⁴³:

לאחר שנחלט הקמח ברותחין אין בכך כלום ואין כאן חשש חימוץ, לומר שמא כבר נתחמץ הקמח כשהי' בתוך הרותחין . . לפי שרתיחת הרותחין ממהרת לבשל את הקמח קודם, וכיון שנתבשל שוב אינה באה לידי חימוץ לעולם . . וכל זה מדינא דגמרא, אבל הגאונים אסרו לנו כל מין חליטה ברותחין, לפי שאין אנו בקיאים בחליטת הרותחין, ויש לחוש שמא לא ירתיח את המים יפה יפה.

— ואילו על הרבנית רבקה סמכו רבותינו שתדע לעשות את החליטה כהלכה!].

ועוד סיפר אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ⁴⁴:

הרבנית לא התעסקה בכסף להוצאות הבית — לקניית עצים, תבן וכו' — ועל-כן הי' אדמו"ר מהר"ש נותן אותו למשרת יוסף מרדכי. לעומת זאת, את שכר המלמדים (לילדיהם) כן הי' נותן לה, כשהוא עצמו מנהל את החשבון.

היא היתה ממונה על חלוקת מעות ה"מעמד"⁴⁵. על-פי הוראת אדמו"ר הצמח-צדק היתה אמורה לקבל מה"מעמד" הכללי לבית-הרב סכום של

כבוד, ג) כחל, ד) לבדוק בשר המנוקד, ה) בדיקת כנפי עוף ורגלי' בעודה בחיים אם אין שבר. ועוד כמה דברים בהנהגה ובהנוגע בהנחת הילדים ורפואתם, כאשר יבואר אי"ה במקומו.

(43) הלכות פסח סימן תנד סעיפים ו-ז.

(44) שהעלה זאת על הכתב ברשימת "י"ז מ"ח, רצ"ג" (חוב' קלא ע' 3).

(45) אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק א ע' קעד ובהערה שם.

שומן על האש, ואח"כ נתנו מצת שמורה טחונה, ואח"כ ביצים" — לא ברור, שהרי החידוש במצה חלוטה הוא נתינתה במים, כדלהלן.

(42) ויועתק כאן קטע מרשימת אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע, המספר שאביו אדמו"ר מהורש"ב שמע מאביו אדמו"ר מהר"ש ששמע מאביו הצמח-צדק על זוגתו הרבנית חי' מושקא, נכדת אדמו"ר הזקן, אשר:

חיבה יתירה נודעת לה, שלימדה [אדמו"ר הזקן] א) לעשות חלוטה על פסח, ב) איך לצלות

1000 רובל-כסף לשנה, אך לפועל היא נטלה סכום נמוך יותר, והיו שנים שלא נטלה בכלל⁴⁶.

הוספה ה

בעלת צדקה וחסד

בזכרונותיו שהתפרסמו בשנת תר"צ⁴⁷ – ובהם סיפורים שמקורם באדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע – מסופר:

היא היתה מפורסמת כבעלת-צדקה גדולה, שטוב לבה לא ניתן להערכה. אדמו"ר מהר"ש היי היחיד מאדמו"רי ליובאוויטש שחי בעשירות, אך ככל שנתן לה יותר כך היי לה פחות, שכן היא נהגה לחלק הכל לנצרכים.

כאשר לא היי לה האומץ לבקש כסף מבעלה, היתה ממשכנת את תכשיטי ובכסף שקיבלה השתמשה לצדקה.

כל חצי שנה, לפני החגים, כבר ידע אדמו"ר מהר"ש שהוא חייב לפדות את תכשיטי הרבנית שלו⁴⁸, כדי שחלילה היא לא תצטרך לבייש את החג.

[בחורף תרצ"ג סיפר זאת כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע לכ"ק אדמו"ר מה"מ⁴⁴, כשהוא מוסיף: היי בזה עניין כלשהו – שהיא השיגה את הכסף הנחוץ לה דווקא במסירת התכשיט כמשכון – שהרי היתה יכולה לקחת כסף כמה שרצתה.

סיפור זה סיפר כ"ק אדמו"ר מה"מ בכמה הזדמנויות⁴⁹, ובהוספה:

הבחין שכלתו זו אינה לובשת את תכשיטי, והוא שפדאם – הובא ב"לקוטי סיפורים" להרה"ח ר' חיים מרדכי פרלוב ע"ה, ע' קלא.

(49) שיחת פורים תשט"ו ("שיחות קודש" – תשמ"ו – ע' קפז. "תורת מנחם" חלק יג ע' 337). שיחת יום שמחת-תורה תשכ"ב ("שיחות קודש" – תשמ"ו – ע' 74 ואילך). שיחת י"ג תשרי תשד"מ ("התוועדויות" חלק א ע' 154-155).

(46) שם חלק ד ע' ר.

(47) בסידרת הזכרונות "פון ליבאוויטשער רבי'ס הויף [=מחצר הרבי מליובאוויטש]" שנדפסה בעתון "דער מאַרגען זשורנאל" ביום א' סיון תר"צ – ובשינויים בתשנ"ד ב"ספר הזכרונות" חלק ג (הוצאת קה"ת. וראה "בית משיח" גל' 47 ע' 16-18) ע' 193-195.

(48) וראה סיפור בעניין זה – שהצמח-צדק

אדמו"ר מהר"ש נהג לנסוע לחוץ-לארץ לעתים תכופות, ולפעמים היי מציע לרבנית שתצטרף אליו לנסיעתו. על-פי רוב נהגה הרבנית לענות, שהיא מעדיפה לקבל ממנו את סכום הוצאות הנסיעה, והיא כבר תדע מה לעשות עם הכסף...

כך נשארה בליובאוויטש והתעסקה במצוות, הכנסת כלה – להשיא יתום ויתומה, להחזיק תלמידי חכמים, להכין ריבה ("ווארעניע") לעניים, וכיוצא בזה.

אדמו"ר מהר"ש – שכאמור נהג גם בהרחבה גשמית – נהג לקנות לה מתנות ותכשיטים יקרים, והיא – הגם שהייתה נכדת אדמו"ר האמצעי וגדלה אצל אדמו"ר הצמח-צדק, כך שבודאי ידעה מהי ערכה של מתנה שמקבלים מרבי – העדיפה למשכן את המתנות ולהשתמש בכסף למשהו חשוב יותר, כהכנסת כלה וכו', שכן הכסף שהי לה לענייני צדקה לא הספיק, שהרי "מרובים צרכי עמך".

מכך – אומר כ"ק אדמו"ר מה"מ – יכולה כל אשה יהודי' ללמוד הוראה (הגם שהסיפור הוא אודות אשה צדקנית ומורמת מעם) כיצד יש להתייחס לתכשיטים...

אוצר החכמה

יתירה מכך: נשות ישראל צריכות אמנם שיהיו להן תכשיטים, אך כאשר מזדמן להן להוסיף בענייני צדקה וחסד ע"י שימשכנו את תכשיטיהן – צריכות הן לחטוף הזדמנות זו ולעשות זאת בפועל ממש!

ומובטחות הן שהקב"ה – בעלה של כנסת-ישראל – יפדה עבורן גם את התכשיטים הללו!].

על שולחנה ישבו תמיד מחמש-עשרה עד עשרים איש – קרובים ואורחים. לעתים קרובות קרה שכאשר המוזמנים התיישבו לסעודה, נהגה הרבנית, חצי מבוישת, לבקשם שלא יתרעמו באם הארוחה לא תהי כמו שצריך להיות...

כשרק נודע לה, גם אם ברגע האחרון, שמישהו בעיירה חולה או סתם נזקק לעזרה, היתה שולחת אליו ארוחה מבושלת.

מנהגי'

בעשרת-ימי-תשובה תש"ח סיפר כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ⁵⁰:

מנהגה הי' – וכן נהגו חמותה אשת אדמו"ר הצמח-צדק וזקנתה אשת אדמו"ר האמצעי – לומר סליחות בעשרת-ימי-תשובה.

בהזדמנות קודמת, בשנת תרצ"א, סיפר לו⁵¹ שהיתה אומרת סליחות באחד מימי עשרת-ימי-תשובה – הנקרא "י"ג מדות"⁵² – שכך נהג אדמו"ר הצמח-צדק – והי' בשבילה מנין מיוחד⁵³.

ובסעודה שנערכה בשנת תש"ד⁵⁴ סיפר כי בעלה, אדמו"ר מהר"ש, נהג להכנס אלי' בערב שבת-קודש, לראות איך היא מברכת על הנרות (וכמנהגו, שלכל דבר שעשה הי' לו ניגון מיוחד, כשכל ניגון מורכב משתי תנועות, הי' לו ניגון מיוחד גם לפעם הזו).

כיוצא בזה סיפר בסעודה שנערכה בשנת תש"ז⁵⁵ שאביו, אדמו"ר מהורש"ב, נהג להכנס אלי' כל יום שישי לפנות ערב, כדי להגיד לה שזהו הזמן להדליק נרות שבת.

בסוד שיח

באחת מרשימותיו⁵⁶ מספר אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע כי בשנת תרנ"ו סיפרה לו זקנתו הרבנית שקודם לידת אביו, אדמו"ר מהורש"ב, באו אלי'

(50) ספר השיחות תש"ח ע' 164.

שם שאומרים בו הפזמון של י"ג מדות".

(51) ספר השיחות ע' 144, מרשימת "ר"ה רצ"א" (חוב' ד ע' 14).

(53) על מקום תפילתה ראה: "בית משיח" גל' 365 ע' 48-51.

(52) וראה שם בקטע הקודם: "י"ג מדות (ד' דעשי"ת)", ובהערה שם מיומן תר"ץ שו' תשרי של אותה שנה מכונה "שלוש עשרה מדות". ובספר "לקוטי מהרי"ח" (חלק ג עט, ב) נמצא: "יום שלפני ערב יום-הכפורים נקרא יום י"ג מדות על-

(54) ליל שביעי של פסח, ספר השיחות ע' 95.
(55) ליל שבת פרשת נח, ספר השיחות ע' 81.
(56) "התמים" חוברת ג' ע' כח [260] ואילך. ראשי פרקים שבתחילת קונטרס חנוך לנער (בתחילתם).

פעמיים נשמות מעולם האמת. בפעם הראשונה באו אמה הרבנית חיי שרה וזקנה אדמו"ר האמצעי, ובפעם השני בא עמם גם אדמו"ר הזקן.

ברשימה אחרת⁵⁷ הוא מספר כי בשנת תרס"ג סיפרה לו שקודם נסיעות בעלה, אדמו"ר מהר"ש, לאוהל אביו הצמח-צדק, הי' שואל אצלה האם יש לה מה לשאול או לבקש מחותנה, וכשאמרה איזה דבר – הנה בחזרתו הי' מספר לה: כך וכך אמר אבא...

עוד סיפרה אז⁵⁸ שכמה פעמים גילה לה ענייני עתידות שנאמרו לו כאשר התגלו אליו נשמות אבותיו הקדושים.

בשנת תרצ"ג סיפר אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ⁵⁹:

בסוף שנת תרמ"ב שלח אדמו"ר מהר"ש את אשתו הרבנית לאוהל אביו הצמח-צדק, כדי שתקרא שם פדיון-נפש עבורו (בעניין הפרעות שהיו אז).

ועוד סיפר לו בחורף תרצ"ג⁶⁰:

בערב-ראש השנה של שנת תרמ"ג, האחרון לימי חייו בעלמא-דין של בעלה אדמו"ר מהר"ש (שחלה את חליו בסוף שנת תרמ"ב), נכנס הוא אלי' לחדרה כדי לברכה, וגם לבקש ממנה ברכה (כן הי' המנהג אצל כל הרביים, החל מאדמו"ר הזקן). הם שוחחו על הפרעות ביהודים שהיו באותה תקופה, ואמר לה: אבי (אדמו"ר הצמח-צדק) אמר לי שהגזרה התבטלה, ופרעות בגשמיות לא יהיו (אבל ברוחניות...⁶¹). שמרי על הילדים.

כששמעה זאת הרבנית היא החלה לבכות, באומרה לו שהוא יתרפא והם יהיו ביחד. ענה לה אדמו"ר מהר"ש: את כובד הגזירה לקחתי על עצמי. נהי

סיפר זאת בהתוועדות ז' טבת תשי"א ("שיחות קודש" – תש"ס – חלק ב' ע' 117. "תורת מנחם" חלק ב' ע' 160) ובהתוועדות י' שבט תשי"ב (שם חלק ג' ע' 179-180. חלק ד' ע' 308-309).

61) כאן העיר כ"ק אדמו"ר מה"מ: "איני זוכר האותיות".

57) מבוא לקונטרס ומעין ע' 55. הובא ב"ספר התולדות – אדמו"ר מהר"ש" (תש"ז) ע' 20.

58) שם ע' 56. שם ע' 21.

59) שהעלה זאת על הכתב ברשימותיו מאותה שנה (חוב' קמ' ע' 3).

60) ראה לעיל הערה 39. כ"ק אדמו"ר מה"מ

ביחד, אבל בעולמות נפרדים. אני אלך 31 מדרגות רוחניות, ואת תלכי 31 מעלות גשמיות. לך הרי הבטיח אבא (אדמו"ר הצמח-צדק) אריכות ימים.

את כל זה סיפרה הרבנית רבקה לנכדה אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע בשנת תרס"ח, והוא מעיד: "ולא הבנתי הכונה שבזה. רק בהסתלקותה, שהיו 31 שנה מאז [תרמ"ג – תרע"ד], הבנתי הכונה".

באחת מרשימותיו⁶², בה הוא מתאר את סדר יום ההילולא של אדמו"ר מהר"ש (י"ג תשרי) בליובאוויטש – שביום זה נהג אביו אדמו"ר מהרש"ב להיות באוהל שלו – מסופר גם עלי, שהגיעה אל האוהל ביום שלג וגשם:

...ופני קדש הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק רצינים במאד, ובבאינו לבית הכנסת של האהל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק אומר לי אשר אוכל לכנוס אל האהל על זמן מועט, שאנכי כבר יודע פשט המלות שאכנס רק על שעה קלה, והודעה זו אומרת אשר ביקורו בפעם הזה הוא רציני ביותר ואינו חפץ אשר מי שהוא יהי' אז בהיכל קדש האהל, ואני בזכרי . . . ואמירתו לכבוד אמו – אמי זקנתי – בערב יום-הכיפורים⁶³ . . . הבנתי אשר מלבד בקורו של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק בהיכל האהל ביום ההילולא של הוד כ"ק אאמו"ר אדמו"ר מוהר"ש, הנה כוונתו להתחנן אל ה' ולעורר את הוד כ"ק אבותיו הקדושים אשר ישאו רינה ותפלה בעד כל אחינו-בית-ישראל אשר ישמרם השי"ת מכל צרה וצוקה וכו'.

...הגשם והשלג מתחזקים, וכה עבר יותר על שעה, ובתוך כך באה כבוד אמי זקנתי הרבנית מרת רבקה, ישבה איזה רגעים בבית הכנסת ושלחה את הגבאי ר' יוסף אשר ישאל את הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק רשות בעבורה לכנוס להיכל האהל – כה הנהגתה בכל עת בערב ר"ה, בי"ג ניסן⁶⁴ ובי"ג תשרי, אשר בעת שהוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק מבקר

62) "יומן תרס"ו" – "בית משיח" גל' 296 ע' 21.

יאהר דארפין אידין האבין [=בשנה זו צריכים יהודים] רחמים גדולים, והשיבה כבוד אמו הרבנית: דער טאטע ווייס וואס די קינדער איז בויטיג [=האבא יודע מה נחוץ לילדים].

63) "בעת שביקר הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק את כבוד אמו הרבנית אחר תפלת שחרית ליקח לקח ולאמר לחיים, אמר לכבוד אמו הרבנית: דעם

בהיכל האהל, שולחת את הגבאי ר"י לבקש רשות הכניסה – וכשנכנסה כבוד א"ז הרבנית מרת רבקה להיכל האהל הנה כעבור כעשרים מינוט יצא הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק מהיכל האהל וישב בביהכ"נ כרבע שעה לנוח...

[מחיר: 1284567]

ירושה גשמית ורוחנית

סיפר כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע⁶⁵:

בשנת תרמ"ד פרצה שריפה בביתה, ובין הדברים שנשרפו היו גם שני ארגזים שבהם נשמרו בגדי קודש של רבותינו הקדושים. ביניהם גם חתיכת אריג בו עטפן את אדמו"ר האמצעי ואת אדמו"ר הצמח-צדק מיד כשנולדו. אריג זה עבר בירושה לאדמו"ר מהר"ש והשתמשו בו בזמנים שונים.

ועוד סיפר⁶⁶, לפני חג השבועות תרנ"ה נתנה לו במתנה שעון – קראו לזה "ציבולקע", והוא שעון נישא גדול – שהי' לה בירושה מחמ"י, אדמו"ר הצמח-צדק, והוא, אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, נהג לשאתו עמו.

בחורף תרנ"ח נתנה לו הדפס של ציור אדמו"ר הצמח-צדק – צילומו בסמוך – והעידה "אשר תמונה זו מתאימה יותר משארי התמונות".

"גדול שמושה יותר מלמודה"⁶⁷

באגרת מתמוז תרצ"ב⁶⁸ מספר נכדה, אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, על הזכור לו מהשנים תרמ"ו-ז – בהיותו בן שש-שבע – אודות סדר כלכלתם של תלמידי הישיבה העירונית שהייתה קיימת בליובאוויטש לפני התייסדות ישיבת תומכי-תמימים.

67 ברכות ז, ב.

68 אגרות-קודש חלק ב ע' תכז-ח.

65 שיחת כ"ה שבט תרצ"ו, לקוטי דיבורים כרך

ב ע' 449.

66 שבת פרשת נשא תש"ד, ספר השיחות ע'

142.

אוצר החכמה

תכונה זו קלה תשובה מאה טעם
 אה הכפיה הנבנה אי רבקה
 גב זע. ואמה ז' אשכ תשובה זו
 התאמה יתר אשכ בתשובה.

התשובה קלה בחינה ותרנה
 ליובאיתם

התלמידים הללו היו אוכלים "ימים" בביתה, בימים ראשון ורביעי. היא בעצמה היתה משגיחה על הכנת האוכל עבורם, ובבואם לאכול היתה נכנסת אליהם לברכם, לדרוש ולחקור אצל כל אחד ואחד על שלומו, האם יש לו "ימים" במילואם ואיך הוא בלימודו. כך היתה מחזקתם בדברים, שישקדו בלימודם והדומה לזה.

ביום ההילולא שלה – אור ל"י שבט תש"ט – סיפר⁶⁹:

באלול תרנ"ז, כאשר בנה, אדמו"ר מהורש"ב, ה"י טרוד בשאלת הצד הגשמי של הקמת ישיבת תומכי-תמימים, אמרה לו: מדוע אתה מצטער? מה שאנו נאכל – יאכלו גם הם!

וכך ה"י, שדאגה לכלכלתם של התלמידים שהתקבלו לישיבה.

כיוצא בזה נמצא בחיבור "דברי ימי התמימים" – שנכתב בשנותי האחרונות, לערך בשנת תר"ע, מפיו ומפי כתביו של אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע⁷⁰ – בו מסופר על השתדלותה בשנת תרס"א להקמת מטבח ("בית תבשיל") עבור תלמידי הישיבה, ואפילו הסכימה⁷¹ להקדיש לשם כך את הבית והחדרים השייכים לה, שם גר לפניו בעלה אדמו"ר מהר"ש.

מצב בריאותה והסתלקותה

במשך השנים סבלה הרבנית מבעיות רפואיות שונות ונסעה למקומות מרפא⁷².

69) לקוטי דיבורים כרך ג ע' 1023.

70) אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב חלק ג שולי ע' רצט. "כרם חב"ד" גל' 3 ע' 50, וראה שם ע' 9.

71) בסופו של דבר נבנה המטבח במקום אחר בחצר.

72) זמני הנסיעות ומקומן, לפי העולה מסדרת אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב: בסיון תרס"ב נסעה לריגא (חלק ג ע' שמו). בקיץ תרס"ג נסעה

עם בנה הר"ר שניאור זלמן אהרן לדובלען ולריגא (חלק ג ע' שצד, שצז). בשבט תרס"ד נסעה שוב אל מחוץ למדינה לבדיקת רופאים (חלק ד ע' כד-ה). תמוז תרס"ה – ביאנושפאל (שם ע' קח, קיד, קטז). מתמוז תרס"ז עד מרחשון תרס"ח נסעה להתרפאות בדובלען ובריגא (שם ע' רלב, רלט, ושכבר היתה קודם בשנים קודמות בריגא), רלט, רמ. חלק א ע' שצח). בתמוז תרס"ח נסעה שוב לדובלען (חלק ד ע' שב).

הציון שעל קברה בלויבאוויטש
(הוקם מחדש בשנת תש"נ)

בזכרונות שהתפרסמו בשנת
תר"צ⁴⁷ מסופר:

הרבנית רבקה חיי קרוב לשמונים
שנה, ומספרים שהיא חזתה מראש
את מועד הסתלקותה, באומרה
שהיא תסתלק בשנתה השמונים⁷³.
כששאלו מהיכן היא יודעת, ענתה,
שפעם היתה חולה מאד עד שכמעט
נפטרה, והצמח-צדק ברכה באריכות
ימים⁷⁴. ומאחר וברכה שמקבלים
מצדיק לאריכות ימים היא לשמונים
שנה⁷⁵, הרי היא יודעת שתגיע לגיל
הזה.

את תיאור הסתלקותה פרסם
נכדה, כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע,
בעתוני "הקריאה והקדושה"³:

**וביום החמישי בתשיעי לחדש בערב הרבתה לדבר אדות כ"ק חותנה
אדמו"ר צמח צדק והוד כ"ק אישה אדמו"ר מוהר"ש ובאור הבקר ביום
הששי לפרשת בשלח בעשירי לחדש אחרי שהתפללה קריאת-שמע
ושמונה עשרה נסתלקה.**

בחורף תש"ב סיפר לחתנו כ"ק אדמו"ר מה"מ⁷⁶:

הסתלקותה היתה במיתה פתאומית. היא ביקשה סידור, ובגמר
התפלה⁷⁷ לקחתי אותו מידי. היא הניחה ידי על ראשי ואמרה: "א' יישר כח

"ידוע אשר ברכת אריכות ימים של הוד כ"ק רבינו
הגדול הי' על משך מתשעים עד מאה שנה (של הוד
כ"ק אדמו"ר הרה"ק צ"צ הי' על משך משבעים
ועד שמונים שנה)".

76) שהעלה זאת על הכתב ברשימת "שבט
תש"ב" (חוב' ה ע' 4).

77) ב"זכרון לבני ישראל" ע' מג הובא שסיפר
אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע ב"ג שבט תש"ג

73) "אז אין איהר אכציגסטען יאהר וועט זי
שטארבען" (בנדפס בתשנ"ד שונה: "אז זי וועט
לעבן ביז אכציג יאר").

74) ראה לעיל ע' נד, ובע' נג שסיפרה זאת
בערב שלפני הסתלקותה.

75) ב"ספר הזכרונות" שם הערה 150 נסמן
לאגרת אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע מניסן תרצ"ג -
אגרות-קודש שלו חלק ב ע' תצד - בה נאמר:

פאר דער טרחא"ז^[ז]. הלכתי להניח את הסידור על מקומו⁷⁸, וכשחזרתי כבר נפטרה.

על קברה נבנה אהל מיוחד, סמוך להיכלי ציון חותנה ובעלה³.

בצוואתה הורישה לבנה, אדמו"ר מהורש"ב, את החצר והבתים שבליובאוויטש⁷⁹.

בחודש כסלו שנת תש"ב⁸⁰ יסד נכדה, אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, בתי-ספר לבנות ישראל, לחנכן ברוח התורה והמצוה, ונקראו על שמה: "בית רבקה".

[ז] יישר כח עבור הטרחה.

78) והעיר כ"ק אדמו"ר מה"מ: "כנראה שם בחדר".

79) אגרות-קודש שלו חלק ב' ע' תתקו.

80) ראה "תולדות חב"ד בארצות הברית" ע' רפד ואילך.

שהרבנית ביקשה את הסידור מאשה שעמדה לידה לשמשה, והיא שהחזירה את הסידור למקומה וכו' – ובדומה לזה (מאותו מקור) ב"לקוטי ספורים" ע' רכה-ו (והובאו ב"עטרת מלכות" ע' 95). ויש לתקן כפי המופיע כאן.

מכתב חזרה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

א"ח 1234567 ח א"ח 1234567

הדפסה ברזולוציה מסד - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה -
דברי ימי הרבנית רבקה שניאורסון, יוסף יצחק בן שלום דוב בר עמוד מס: 133 הודפס ע"י אוצר החכמה

מפתח אנשים

אוצר החכמה

א

אברהם:

לט-מא (מ"צ דליובאוויטש). נח-סא. סד. פה
(צילום מחתימתו בגוכת"ק כ"ק אדמו"ר
הצ"צ).

אברהם מיכל:

נט-ס (הכורך).

אהרן:

כז (מקדמנטשוג. בן הרבנית פריידא.
נישואיו עם הרבנית שרה בת אדמו"ר
האמצעי). כח (מעלותיו). כט.

אליהו:

צד (שמש).

אליעזרוב, שלמה יהודה לייב:

פו-ח (מכתב אליו בכת"י הרבנית רבקה).

אלכסנדר, אהרן (אבי הרבנית רבקה):

א. ד-ה. יז. יח-כו (כשרונותיו ומעלותיו.
לימודו עם אדמו"ר הצ"צ. נישואיו עם
הרבנית שרה בת אדמו"ר האמצעי. מאמר
"שמח תשמח" שאמר אדמו"ר האמצעי בעת
החתונה. הי' סמוך על שולחן חותנו אדמו"ר
האמצעי. ילדיו. פטירתו בכ"ד אייר תקצ"ז).
כז. כט. לד. מא-ב. פג (הביא לדפוס הספר
תורה אור. צילום משער הספר). פט. צ-צא
(הנהגת אמו בעת פטירתו). צב. קה. קו
(ספרי סיפורים שכתב).

אלכסנדר, הירשל אייזיק:

פט (ב"ר משה. הנהגת אמו בעת פטירתו).
צא. (חליו).

אלכסנדר, חנה חי' שרה (אם הרבנית רבקה):

ד. יט (בת זקונים של אדמו"ר האמצעי).

נישואי' עם ר' אהרן משקלאוו). כא-ו
(נקראה על שם אחותה שנפטרה. נולדה
בשנת תקע"א. חתונתה ברוב פאר והדר.
ילדי'). כו. כז (נישואי' בזיווג-שני עם ר'
אהרן מקדמנטשוג. ילדיהם). כט-לא
(מחלתה ופטירתה). לד. לח-ט. מד. מה
(היתה נראית בחלום לבתה הרבנית רבקה).
צא-ב. צד. צח. ק. קה-ו. קיד.

אלכסנדר, לאה גאלדע:

טז-יז (אשת ר' משה אלכסנדר. כשרונותי'
ומעלתה. המעשה עם המבשלת. בניהם). יח.
לא. מד. פט-צג (סיפורים אודותה).

אלכסנדר, חיים משה:

ד-ז (תולדות חייו. מהחשובים אצל אדמו"ר
הצ"צ). ח. יב. טו (התחנך בבית זקנו ר'
הירש). טז-יז (נישואיו עם מרת לאה
גאלדע. בניהם). יח (מתנתו לכ"ק אדמו"ר
מהר"ש). כג-ד. כז. לא. מא. מד (השתתפותו
בחנות נכדתו הרבנית רבקה). פט-צב.

אלכסנדר, שניאור זלמן:

כה. לג.

ב

בזפאלאוו, יעקב מרדכי:

ע. עב.

ביילא:

כא (בת אדמו"ר האמצעי). כג.

ברודא, אברהם:

טז (מחבר ספר אשל אברהם). מג.

ברודא, בנימין:

טז (נכד האשל אברהם).

ברוך:

האַרנשטיין, משה:

כ (בנו של אדמו"ר האמצעי). לב. נז.

קד (חתן אדמו"ר מהר"ש).

הירש:

ד (משקלאָוו). ח-י (התקרבותו לאדמו"ר
הזקן). יב (ביקור אדמו"ר הזקן לנחמו על
פטירת בנו ר' סענדר). יד-טו.

הלל, מפאריטש:

עיי"ע: מאליסוב.

העניך:

ט (משקלאָוו).

ו

ואולפסאָהן, שרה:

סט-ע (בת הרו"א. בואה לליובאוויטש
כשחלתה זקנתה הרבנית). עג.

ווילענקער, זאב:

ג.

ז

זאַלקינד:

נט.

זליקסון, אברהם:

לט (מ"ץ דליובאוויטש).

זלמן:

לט-מ (מיאַנאָוויטש).

זלמן:

לח (פאַריצער. רצה לשדך את בתו
לאדמו"ר מהר"ש).

ח

חיים אברהם:

כה (בנו של אדמו"ר הזקן). עז. קה.

חיים דוב:

סא (משרת אדמו"ר הצ"צ. העברתו
ממשרתו).

ג

גורארי:

עא-ב (האחים מקרמענטשוג).

גורארי, נתן:

פו (נסיעתו לארץ-הקודש בשנת תרע"ד).
פח.

גינזבורג, דבורה לאה:

עא (בת אדמו"ר מהר"ש. בואה
לליובאוויטש כשחלתה אמה). עג. עז
(חביבותה אצל כ"ק אדמו"ר הצ"צ).

ד

דבורה לאה:

עז (בת כ"ק אדמו"ר הזקן).

דובנאָוו, שמעון:

סז.

דובער, הרב המגיד ממעזריטש:

קב. קה-ו.

דובער, אדמו"ר האמצעי:

ב. ד. יט-כד (בנותיו. מאמרו "שמח תשמח"
שאמר בעת חתונת בתו חי' שרה). כה. כ-
לא. לח. מד. נ-נא. נה (היתה לו דירה גדולה
ורחבה. מצב בריאותו). נו (גודל בית-
הכנסת שלו. צחות חסידיו אודות ביהכנ"ס).
נז (שריפת הבתים לאחר הסתלקותו). נח.
פב (צילום כתב-יד-קודשו מהמאמר "שמח
תשמח"). צא. צד. צז. קה-ו. קיב. קיד. קטז
(נשרפה חתיכת האריג בה עטפו אותו
כשנולד).

ה

האַרנשטיין, חי' מושקא:

קט (בת כ"ק אדמו"ר מהר"ש).

י

יוסף:

קטו-ז (גבאי האוהל בליובאוויטש).

יוסף מרדכי:

מייסדקי (משרת בית אדמו"ר מהר"ש).

ישראל, הבעל שם טוב:

קב, קה-ו.

נ

נחום:

נז (מראדאמיסיל). סד. פד (צילום כתב-יד-
קודש אדמו"ר מהוריי"צ מסיפוריו).

ס

סטערנא:

כה (בת ר' אהרן אלכסנדר). ^{אוצר החכמה}

סטערנא

סז (המבשלת בבית ר' משה אלכסנדר).

סלונים, מנוחה רחל:

כא (בת אדמו"ר האמצעי). נ-נא (נסיעתה
לארץ-הקודש דרך קרמנטשוג).

סלונים, שניאור זלמן:

קב-ג (צילום אגרת אדמו"ר מהורש"ב אליו)

סמולענסקין, פרץ:

סז (ביקר בליובאוויטש).

סענדר:

ד, ח-י (התקרבותו לאדמו"ר הזקן). יא-טו
(חסידותו, ויכוחיו עם המתנגדים, פטירתו.
דברי אדמו"ר הזקן אודותו, מסחר הטיי.
המעשה עם המלשין).

ע

עטע שיינא:

קח.

פ

פראדקין, שטערנא:

צב (בת ר' אהרן אלכסנדר, חתונתה).

פריידא:

כז (בת אדמו"ר הזקן).

ל

ליברמאן, ד"ר:

עב, עו, פ.

לעמפערט, ברכה צבי גיטל:

סז (אחות הרבנית רבקה, סיפורה אודות
זקנתה מרת לאה גאלדע אלכסנדר). כב, כד
(נולדה בשנת תקצ"ג). כח, ל-לד (סיפורי
אודות ילדות אחותה הרבנית רבקה). לט-
מד (היתה עושתה הבדלות ביופי גדול.
דברי בעת שידוכי אחותה הרבנית רבקה
עם אדמו"ר מהר"ש). מה, מח (נישואי עם
הרב זאב וואלף לעמפערט). פט-צג
(סיפורי אודות אמה מרת לאה גאלדע). צח.

מ

מאדאיעבסקי, אליעזר משה:

עד (רבה של חורול).

מאליסוב, הלל (מפאריטש):

סו.

מאנעסזאהן, שלמה:

לט, צו.

מגידסון, פינחס ארי' ליב:

קט.

מנחם נחום:

כ (בנו של אדמו"ר האמצעי). נח.

משה (פרומעס):

צו (המעתיק).

שניאורי:

עיי"ע: ביילא, ברוך, דובער, מנחם נחום.
שטערנא פריידא, שיינא, שרה.

שניאורסאהן, ברוך שלום, הרה"ק:

לה. לז (פטירת בתו). נז. צד-ה.

שניאורסאהן, בתי:

עא (אשת הרו"א, בואה לליובאוויטש
כשחלתה חמותה הרבנית רבקה).

שניאורסאהן, חי' (אשת אדמו"ר

הרחש"ז מליאדי):

צד.

שניאורסאהן, חי' מושקא (אשת

אדמו"ר הצ"צ):

ב. כא. כב-ד. לא. לה. מו-ח. מט-נא (יחסה
המיוחד לכלתה הרבנית רבקה, אופי). נז-ח
(לידת בנה אדמו"ר מהר"ש בבית החדש). צו
(נשקה את בנה אדמו"ר מהר"ש תחת
החופה). צו. קה. קט. קיג (נהגה לומר
סליחות בעשי"ת).

שניאורסאהן, חיים שניאור זלמן,

אדמו"ר מליאדי:

לה-ו. נז. צד-ו (ילדיו).

שניאורסאהן, יהודה ליב, אדמו"ר

מקאפוסט:

לט-מ. נז. נח (מקום מגורו). סב (מקום
מגורו לאחר השריפה בשנת תרט"ז).

שניאורסאהן, יוסף יצחק, כ"ק

אדמו"ר מהוריי"צ:

א-ג. יז (ספר היומי שלו). יח. כב-ג. כח.
לג-ד. מג. מה-ו. מח. נז. סא. סג-ד. סה
(ספר היומי). סו (אתי עמי נמצא דרוש כו').
סח-עג. עז-ז. פ. פט-צג (יומנו מכ"ה מנ"א
תרע"ד). צד-ח (רשימתו אודות נישואי כ"ק
אדמו"ר מהר"ש). ק. קב-ה. קו-ח (הי' שומע
סיפורים מזקנתו הרבנית רבקה). קט-יא.
קיג-טו. קטז-יז (זקנתו הרבנית נתנה לו
שעון ותמונת הצמח-צדק). קיח-כ.

ר

ראפאלוביץ, יצחק יואל:

עד (רב בקרמנטשוג).

רחל אמנו:

קה.

רייצע:

קה.

ש

שאכאווסקי:

סא (אדון העיירה ליובאוויטש).

שחור, ד"ר:

סט-ע. עב. עו.

שטערנא:

עז.

שטערנא זיסע:

קה.

שטערנא פריידא:

כא (בת אדמו"ר האמצעי).

שיינא (אשת אדמו"ר האמצעי):

ב. ד. כה (בנותי וילדיהם היו מתאספים
בביתה בכל ליל שבת). לא-ד (גידלה את
ילדי בתה הרבנית חנה חי' שרה לאחר
פטירתה. היתה גרה ביחד עם בנה ר' ברוך).
לח. מב. נז (מקום מגורה כנ"ל - לא-ד).
צד (כנ"ל - כה). צו-ז. ק (נתנה לאדמו"ר
מהר"ש נדן את ה"אשת חבר"). קה-ו. קיג
(נהגה לומר סליחות בעשרת-ימי-תשובה).

שניאור זלמן, כ"ק אדמו"ר הזקן:

ב. ח-י (ביקורו בפעם הראשונה בשקלאוו.
לימודו עם ר' הירש. ספר התניא -)
קונטרס). יא. יב (ביקרו בשקלאוו לנחם
את ר' הירש). טו. כה. כז. כט. לא. סד
(כתב-יד-קדשו). סו (דרושיו). צא. צו. קב
(צעטיל סגולות שלו). קה-ו. קי (עשיית
מצה חלוטה). קיד.

שניאורסאהן, נחמה דינה (אשת כ"ק אדמו"ר מהור"י צ):
קד.

שניאורסאהן, סטערנא:
לה-ו (בת אדמו"ר הרחש"ז מליאדי. נישואי עם כ"ק אדמו"ר מהר"ש ופטירתה). צד-ו (כנ"ל).

שניאורסאהן, רבקה (אשת כ"ק אדמו"ר מהר"ש):
לא נסמן לרוב המצאו.

שניאורסאהן, שטערנא שרה (אשת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב):
עג. פח.

שניאורסאהן, שלום דובער, כ"ק אדמו"ר מהורש"ב:

ע (שהותו במענטשן). עב-ג. עד-פ (דברי הערכה של הרבנית רבקה אודותו. מכתבו נגד הציונים, יסוד ישיבת תומכי-תמימים. חביבותו אצל אדמו"ר הצמח-צדק, בילדותו נכנס אליו עם האומנת באמצע יחידות). פו. פח. צו. ק קב-ו (הפליא במעלת אמו הרבנית. צילום ממכתבו). קט. קיג-יד (נהג להכנס לאמו הרבנית בעש"ק להזכירה זמן הדלקת נרות. אודות לידתו). קטו-ז (הסדר שנהג ביום ההילולא של כ"ק אביו). קית. קכ (הרבנית רבקה הורישה לו את החצר והבתים בליובאוויטש).

שניאורסאהן, שלמה שניאור זלמן, אדמו"ר מקאפוסט:
סב.

שניאורסאהן, שמואל, כ"ק אדמו"ר מהר"ש:

א. ו-ז. יח (מתנת זקנו ר' משה). כד. כה (לידתו). כו. כח. לה-ז (נישואיו בזיווג-ראשון עם בת אחיו הרה"ק חש"ו. פטירתה). לח (הצעת שידוכיו השניים עם בתו של ר' זלמן מפאריטש). לט-מג (פרטי הענינים בשידוכיו עם הרבנית רבקה). מד (נישואיו).

שניאורסאהן, מנחם מענדל, כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק":

א-ב. ו. יח (לימודו עם ר' משה אלכסנדר). כד (כנ"ל). כה. לב (בביתו היו מתנהגים בהנהגה פשוטה: באכילה, בלבוש ^{אוצר החכמה} וברייתים). לה-מג. מו-נ. נא-ב. (יחסו המיוחד לכלתו הרבנית רבקה ע"י מתנות וכו'). נג-ד (ציוה לכלתו הרבנית רבקה בעת חלי לאכול קודם התפלה. ברכה באריכות ימים). נה (השריפה הגדולה בשנת תרט"ז). גז-סו (מקום מגוריו בחיי אדמו"ר האמצעי, ואחרי השריפה שלאחר הסתלקות אדמו"ר האמצעי. בניית הבית החדש בשנת תקצ"ד. השריפה בשנת תרט"ז. הלשנת זאלקינד. בעת השריפה רץ לביתו של רא"מ הכורך להציל הכתבים. קפידתו על המ"ץ. מקום מגורו אחרי השריפה. בניית הבית החדש. העתקת הכתבים. מספר תיבות הכתבים. הגיד דא"ח ביחידות לבנו אדמו"ר מהר"ש. סדר אמירת דא"ח בשבת). עו-ז. עח-ט (אהבתו את אדמו"ר מהורש"ב). צג (חשיבות מרת לאה גאָלדע בעיניו). צד-ה. צו-ח (נתן את ספר מצות במתנה לבנו אדמו"ר מהר"ש ולמד עמו. הקציב עבורו סכומי כסף בעת ילדותו והראה לו כתבי-יד קודש). ק. קב. קה-ו (ביקש מהרבנית רבקה את ספרי סיפורי אביי). קז. קט. קי (עשיית מצה חלוטה). קיב. קיג (אמירתו סליחות ביום י"ג מדות). קיד. קטז-יז (נשרפה חתיכת האריג שעטפו אותו בעת שנולד. עדות הרבנית רבקה על תמונתו). קיט (ברך את הרבנית רבקה באריכות ימים). קכ.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (בן אדמו"ר מהר"ש):
עג.

שניאורסאהן, מנחם מענדל, כ"ק אדמו"ר מלך המשיח:
ק. קח-יד. קיט.

מפתח אנשים

קכז

עניני עתידות. בסוף שנת תרמ"ב שלח אותה לאהל כ"ק אביו שתקרא פ"נ עבורו. דבריו אליה בער"ה שנת תרמ"ג). קטו. (עבר אליו בירושה חתיכת האריג בה עטפו את אדמו"ר האמצעי והצ"צ בעת שנולדו). קיח. קכ.

שניאורסאהן, שניאור:

נח (נכד אדמו"ר האמצעי וחתן הצמח-צדק).

שניאורסאהן, שניאור זלמן אהרן (הרז"א):

עט.

שעפטל, שלום שבת:

א.

שעפטל, שמואל בצלאל (רשב"ץ):

א (מורו של אדמו"ר מהוריי"צ. הי' בר דעת נפלא). סו

שרה:

כא (בת אדמו"ר האמצעי שנפטרה בנעוריה). כד.

ת

תודרוס:

נט-ס (הקצב).

מו (אחרי חתונתו הי' אוכל על שולחן אביו הצ"צ). מז (הצטיינותו על שאר אחיו). מח-ט (יחסו המיוחד לזוגתו הרבנית רבקה). נא-ב. נז-ח (לידתו והברית בבית החדש). נט-ס (בשריפת תרט"ז). סב-ו (מגורו לאחר השריפה. בניית ביתו החדש ליד בית אביו הצ"צ. העתקת כתבי-יד-קודש אביו. אביו אמר דא"ח מיוחד אליו). סז. צד-ח (בילדותו. נישואיו בזיווג-ראשון עם הרבנית סטערנא. קיבל את ספר מצות במתנה מאביו הצ"צ ולמד עמו. אמו הרבנית נשקה אותו תחת החופה. הנדוניא. הצ"צ הקציב עבורו סכומי כסף והראה לו כתבי-יד-קודש. לימודיו בחדשי אלול ותשרי תר"ח. נסיעתו לויטבסק על אסיפה. שידוכיו ונישואיו עם הרבנית רבקה). ק (הנדן של זקנתו) קא (צילום קטעים מצוואתו - אודות זוגתו הרבנית). קה-ו. קי (ניהול הוצאות הבית). קיא-ב (חי בעשירות. הי' פודה את תכשיטי זוגתו הרבנית כו'. נסיעותיו לחו"ל). קיג-ד (נהג להכנס אל זוגתו הרבנית בעש"ק לראות איך היא מברכת על הנרות). קיד- (הי' שואל עבור זוגתו הרבנית באהל כ"ק אביו. גילה לה

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

דברי ימי הרבנית רבקה שניאורסון, יוסף יצחק בן שלום דוב בר עמוד מס': 139 הודפס ע"י אוצר החכמה

מפתח מקומות

אמאראוויץ:

מח.

ארץ הקודש:

נ. פו. פח.

אשכנז:

ו. קד.

בוברויסק:

פח.

האדיטש:

צא-ב.

וויטבסק:

אוצר החכמה

ע. עב. צז.

טורקסטון:

פו.

לאייפציג:

ו. יב-ג.

ליובאוויטש:

א. כד-ה. לא-ג. נא. נה-סג (השריפה
הגדולה בשנת תרט"ז. השריפה בשנת
תרכ"ח. השריפה לאחר הסתלקות אדמו"ר
האמצעי. בניית הבתים). סו-ז. סט. קד. קיב.
קטז-יז. קכ.

מאהליב:

מח.

מאלי רוסי:

לב.

מינסק:

יב. לח.

מענטאן:

ע. פו. פח. קד.

ניעזין:

צא-ב.

פאלטאווע:

ע.

פאריץ:

לח-ט.

פטרבורג:

סח. עב.

צרפת:

פו. קד.

קרוקאוו:

ל (סמוכה לקרמנטשוג. הרב)

קרמנטשוג:

כו. כח. ל-לג. מו. נ-נא. עא.

ראדאמיסיל:

נז. סד.

שצעדרין:

לח.

שקלאוו:

ד. ו. ח. יב-טו. כג. כז. כח. לא. מד. צא-ב

צו. קו.

לזכות

שניאור זלמן בן אסתר וזוגתו חוה בת שרה ברכה

אוצר החכמה

בנו יצחק מאיר בן חוה

ה'תקצ"ז

בתו אסתר בת חוה

בנו נתן בן חוה

כלתו חנה רבקה בת רחל דוואשא

ה'תקצ"ז

חתנו מנחם נחום בן גיטל

כלתו צבי' מרים בת שיינא חוה

נכדו מנחם מענדל בן חנה רבקה

וזוגתו אסתר בת פרידא באבע מאלע

ובנם יעקב בן אסתר

ובתם חי' מושקא בת אסתר

ובנם אורי ניסן בן אסתר

ובתם שטערנא שרה בת אסתר

ובתם לאה בת אסתר

נכדתו שרה ברכה בת חנה רבקה

ובעלה יהושע בן עטא דבורה

ובנם מנחם מענדל בן שרה ברכה

ובתם חי' מושקא בת שרה ברכה

ובנם אלחנן בן שרה ברכה

ובנם ישראל ארי' ליב בן שרה ברכה

ובתם בלומא בת' בת שרה ברכה

ובנם שמואל בן שרה ברכה

ובנם צבי הירש בן שרה ברכה

ובתם שיינא בת שרה ברכה

נכדתו אסתר בת חנה רבקה

ובעלה יוסף בן מנוחה

ובתם חי' מושקא בת אסתר

ובתם דבורה לאה בת אסתר

ובנם משה בן אסתר

ובנם ישראל בן אסתר

ובנם מנחם מענדל בן אסתר

ובתם שיינא ברכה בת אסתר

נכדו אברהם יהושע העשיל בן חנה רבקה

וזוגתו נחמה דינה בת מינדל

ובתם מושקא בת נחמה דינה

ובנם מנחם מענדל בן נחמה דינה

ובתם שיינא מירל בת נחמה דינה

ובנם בנימין בן נחמה דינה

ובתם שטערנא שרה בת נחמה דינה

ובנם ישראל בן נחמה דינה

נכדו צבי הירש בן חנה רבקה

וזוגתו חנה חי' בת אסתר

ובתם מושקא בת חנה חי'

ובתם שטערנא שרה בת חנה חי'

ובנם מנחם מענדל בן חנה חי'

ובתם הינדא בת חנה חי'

נכדתו נחמה דינה בת חנה רבקה

ובעלה מנחם מענדל בן חי' גאלדא

ובתם מושקא בת נחמה דינה

ובתם שיינא בת נחמה דינה

ובנם לוי בן נחמה דינה

ובנם שמואל בן נחמה דינה

ובתם שטערנא בת נחמה דינה

ובתם אסתר בת נחמה דינה

נכדו נתן בן חנה רבקה

וזוגתו חנה בת' בת רבקה

ובנם מנחם מענדל בן חנה בת'

ובנם משה בן חנה בת'

ובנם נפתלי הערץ בן חנה בת'

ובנם ישראל בן חנה בת'

נכדתו פריידא מלכה בת חנה רבקה

ובעלה יעקב בן שרה פיגא

ובנם שמואל בן פריידא מלכה

ובתם חי' מושקא בת פריידא מלכה

נכדו ישראל בן חנה רבקה

נכדתו גיטל בת חנה רבקה

נכדו שמואל בן חנה רבקה

נכדו משה בן חנה רבקה

נכדתו רבקה בת אסתר

ובעלה אהרן בן גיטל לאה

ובנם לוי יצחק בן רבקה

ובתם חנה בת רבקה
ובנם יהודה לیب בן רבקה
ובנם שמואל בן רבקה
ובתם חי' מושקא בת רבקה
ובנם ישראל בן רבקה
ובנם מענדל בן רבקה
ובנם מרדכי בן רבקה
נכדתו שרה ברכה בת אסתר
ובעלה מנחם מענדל בן האדא רייזל
ובנם לוי יצחק בן שרה ברכה
ובתם חנה בת שרה ברכה
ובנם יעקב יוסף בן שרה ברכה
ובנם צמח דוד מרדכי בן שרה ברכה
ובתם חי' מושקא בת שרה ברכה
ובתם גיטל בת שרה ברכה
נכדתו מלכה בת אסתר
ובעלה דוד בן חוה
ובתה חי' מושקא* בת מלכה
ובתם חנה בת מלכה
ובנם לוי יצחק בן מלכה
ובתם שטערנא שרה בת מלכה
ובנם שלום דובער בן מלכה
ובנם ישראל מרדכי בן מלכה
נכדתו חנה בת אסתר
ובעלה ישראל מאיר בן חנה הינדא
ובנם לוי יצחק בן חנה
ובתם חי' מושקא בת חנה
ובתם מלכה שיינדל בת חנה
ובנם שלום דובער בן חנה
ובנם מרדכי בן חנה
נכדו אברהם יהושע העשיל בן אסתר
וזוגתו מריאשא גיטל בת רחל
ובתם חי' מושקא בת מריאשא גיטל
ובתם דבורה לאה בת מריאשא גיטל
ובתם חנה מרים בת מריאשא גיטל
ובתם רבקה בת מריאשא גיטל

ובנם מענדל בן מריאשא גיטל
נכדו יוסף יצחק בן אסתר
וזוגתו דבורה לאה בת פייגא רחל
ובנם מרדכי בן דבורה לאה
ובתם גיטל בת דבורה לאה
נכדו נתן בן אסתר
וזוגתו גיטל בת חנה אסתר
ובנם מרדכי בן גיטל
ובתם חי' מושקא בת גיטל
נכדו שלמה בן אסתר
וזוגתו ברכה בת רחל ביילא
נכדתו רחל רייזל בת אסתר
נכדו שלום דובער בן אסתר
נכדתו דבורה לאה בת אסתר
נכדו אברהם יהושע העשיל בן צבי' מרים
וזוגתו חנה בת רחל דבורה
ובנם מנחם מענדל בן חנה
ובתם חי' מושקא בת חנה
ובנם משה בן חנה
ובתם רבקה בת חנה
ובנם שמואל בן חנה
נכדתו חנה בת צבי' מרים
ובעלה אברהם בן זעלדא
ובנם מנחם מענדל בן חנה
ובנם חיים בן חנה
נכדו משה בן צבי' מרים
וזוגתו רבקה לאה בת רחל
ובנם שלום דובער בן רבקה לאה
נכדתו אסתר בת צבי' מרים
ובעלה שניאור זלמן בן שטערנא בילא
ובנם מנחם מענדל בן אסתר
ובתם חי' מושקא בת אסתר
נכדתו דבורה לאה בת צבי' מרים
ובעלה יוסף יצחק בן פייגא
נכדתו רבקה בת צבי' מרים
נכדתו שטערנא שרה בת צבי' מרים

שיחיו

(* ולע"נ אבי' המנוח אליעזר אלימלך ע"ה בן ניסן שיחיו